

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI

102324

**ARAP VE TÜRK EDEBİYATLARINDA “YÛSUF U
ZÜLEYHÂ” HİKAYELERİNİN MUKAYESESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Züleyhâ Muş

102324

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Halit Zevalsiz**

İstanbul-2000

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖZET

Arap ve Türk Edebiyatlarında Yûsuf u Züleyhâ hikayelerinin mukayesesi adlı tez, Yûsuf u Züleyhâ hikayelerinin bu edebiyatlar üzerindeki etkilerin belirlenmesini amaçlar. Kutsal kitaplarda da zikredilen bu konuda Türk ve Arap Edebiyatlarında manzum olarak çok sayıda eserler verilmiştir. Bu edebiyatlarda derin izlerinin görüldüğü bu hikâye tarihten bu güne kadar canlılığını ve önemini kaybetmemiştir.

Araştırma, kaynağını kutsal kitaplardan alan bu hikayenin temel kutsal metinlerde ve diğer dini kaynaklarda anlatılan versiyonlarının karşılaştırılması ile başlar. Arap Edebiyatında hikâyenin etkileri bölümünde, hikayenin bu edebiyata olan yansımalarına dikkatler çekilmeye çalışılır. Ayrıca Arap Edebiyatı örneği olarak "El Bedrû't-Temmam Fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam" adlı manzum Yûsuf hikayesi incelenir.

Hikayenin Türk Edebiyatına olan etkileri, üçüncü bölümde Türk Edebiyatında hikayenin tarihsel seyri, Türk Edebiyatının önemli Yûsuf hikayeleri ve Divân Edebiyatında Yûsuf Hikayesinin izleri ve etkileri başlıkları altında incelenir. Divân Edebiyatında Yûsuf hikayesinin etkisi mazmunlar ve örnekleri ile açıklanır.

Türk ve Arap Edebiyatlarından seçilmiş başlıca Yûsuf hikayelerinin karşılaştırılması dördüncü bölümde yapılmaktadır. Bu bölümde hikayenin seçilmiş mesnevilerdeki işleniş biçimleri benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durularak mesnevilerin en çok önem verdikleri bölümler örnekleri ile incelenmiştir. Tablolar bölümünde, hikayenin tümü tablolar aracılığı ile gözler önüne serilmiştir. Hikayenin değişik mesnevilerdeki seyri şematik olarak gösterilmiştir.

Yusuf u Züleyhâ Hikayeleri Kutsal kitaplardan aktarıldığı için diğer mesnevilerden farklı özelliklere sahiptir. Öncelikle bir peygamber kıssası olması ile öğretici ve ders verici yönü ön plana çıkar. İkinci olarak hikâye tek bir şairin muhayyilesinden çıkmamış olması ile bir şaire, bir döneme, bir millete, bir edebiyata maledilemeyecek kadar şümullüdür. Semavi dinlerin hemen hepsinin edebiyatlarına konu olması onun bu özelliğinin göstergelerindendir.

SUMMARY

The thesis named "The comparison of Yûsuf and Züleyhâ stories between Arabic and Turkish Literatures" aimed to explain the effects of Yûsuf and Züleyhâ stories on these literatures. This subject is placed in the Holy Bible and the Quran and there is a lot of books in Turkish and Arabic Literature as poems. There are important effects of this story on these literatures. So this story didn't lose its importance from historical times to today.

The thesis begins with the comparison of the Bible, the Quran and other religious books at this story. At the second chapter is named the effects of the story on Arabic Literature. Seperately there is a study as an example of arabic literature named "*El-Bedrû't-Temmam Fi Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*"

The third chapter is the effects of the story on Turkish Literature. There is three parts; the historical background of this story in Turkish Literature, the important Yûsuf stories at the Turkish Literature, the effects of Yûsuf story in Classical (Divân) Literature with examples.

At the fourth Chapter, there are the comparison of main selected Yûsuf stories from Arabic and Turkish Literatures. At this part, the expressions ways, the similarities and differences, the main important parts are researched with examples. There are some tables about the story.

There are some differences of Yûsuf stories from the other stories, because it is taken from the Holy Books. Firstly because of being a Prophet story, the didactic feature is important. Secondly, this story is comprehensive all literatures. It is an impact the importance of the story that the story is placed the whole literatures as a subject

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	7
TABLolar.....	9
GİRİŞ.....	10

Birinci Bölüm

KUTSAL KİTAPLARDA YÛSUF U ZÛLEYHÂ HİKÂYESİ

I. Ana Hatlarıyla Yûsuf Hikâyesi.....	14
II. Hikâyenin Yaşandığı Dönem, Özellikleri ve Tarih İçindeki Yeri.....	17
III. Kutsal Kitaplarda Yûsuf Kıssası.....	21

İkinci Bölüm

ARAP EDEBİYATINDA YÛSUF U ZÛLEYHÂ HİKÂYELERİ VE EL-BEDRÛ'T-TEMMÂM FÎ KISSATİ YÛSUF (AS) ADLI MANZUM YÛSUF HİKÂYESİ VE TERCÜMESİ

I. Arapça Kaynaklarda Yûsuf u Züleyhâ Hikâyesi.....	41
II. Arap Edebiyatında Manzum Hikâye: Mesnevî, Kaside, Müzdevice Dübeyt.....	47
III. “El-Bedrû't-Temmâm fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam” Adlı Manzum Yûsuf Hikâyesi Tercümesi.....	52

IV. “El-Bedrû’t-Temmâm fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam” Adlı Manzum Yûsuf Hikâyesi Arapça Metin.....	107
---	-----

Üçüncü Bölüm

TÜRK EDEBİYATINDA YÛSUF U ZÜLEYHÂ HİKÂYELERİ

I. Hikâyenin Türk Edebiyatında Tarihsel Seyri.....	123
II. Türk Edebiyatındaki Önemli Bazı “Yûsuf u Züleyhâ” Mesnevîleri.....	127
A. Darîr’in “Kıssa-i Yûsuf” Adlı Mesnevîsi.....	128
B. Şeyyad Hamza’nın “Yûsuf ve Zelîhâ” Adlı Eseri.....	130
C. Hamdî’nin “Yûsuf u Züleyhâ” Adlı Eseri.....	131
D. Taşlıcalı Yahya Bey’in “Yûsuf ve Zelîhâ” Adlı Mesnevîsi.....	134
E. Kemal Paşazade’nin “Yûsuf u Züleyhâ” Adlı Eseri.....	136
III. Divân Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ Hikâyesi İzleri ve Etkileri: Mazmunlar.....	138

Dördüncü Bölüm

MESNEVÎLERİN BENZERLİK-FARKLILIK ANALİZİ VE TABLOLAR

I. Seçilmiş Mesnevîlerin Benzerlik ve Farklılık Analizi.....	170
A. Hikâyede Geçen Duygusal Temler.....	171
1. Aşk.....	172
2. Şefkat.....	178
3. Kıskançlık.....	178
4. Hile.....	180
5. Ayrılık-Hasret.....	182
6. Sabır.....	184
7. İftira-Yalan.....	185
8. Pişmanlık.....	185

B. Rüyalar ve Rüya Yorumu.....	187
1. Çocuk Yûsuf'un Rüyası.....	187
2. Züleyhâ'nın Rüyası.....	188
3. Zindanda Rüya: Ekmekçi ve Şarapçının Rüyaları.....	188
4. Melik Reyyan'ın Rüyası.....	189
5. Yûsuf'un Rüyasının gerçekleşmesi.....	190
C. Hikâyedeki Kişiler.....	191
1. Yakub (as).....	191
2. Yûsuf (as).....	192
3. Züleyhâ.....	193
4. Yûsuf'un Kardeşleri.....	194
5. Aziz Potifar (Kuteyfar).....	194
6. Melik Reyyan.....	196
D. Hikâyedeki Dini Motifler.....	197
1. Peygamberlik.....	198
2. Kader.....	198
3. Mucizeler.....	199
E. Hikâyedeki Diğer Motifler.....	200
1. Kuyu.....	200
2. Kervan.....	202
3. Kurt.....	202
4. Gömlek.....	204
5. Zindan.....	206
6. Mısır ve Nil.....	206
F. Mesnevîlerde Önem Verilen Bölümler.....	207
1. Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı.....	207
2. Kemal Paşazade'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı.....	208

3. Erzurumlu Darîr'in Kıssa-i Yûsuf'u.....	209
4. Şeyyad Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ'sı.....	210
5. Taşlıcalı Yahya Bey'in Yûsuf ve Zelîhâ'sı.....	211
6. El-Bedrû't-Temmâm fî Kıssatî Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam..	212
II. Mesnevîlerin Benzerlik ve Farklılık Tablosu.....	214
SONUÇ.....	225
KAYNAKLAR.....	229

KISALTMALAR

(as)	aleyhisselam
(sas)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
a.g.e.	adı geçen eser
a.y.	aynı yer
a.g.m.	adı geçen makale
Ans.	Ansiklopedi
b.	beyit
bkz.	bakınız
Blm.	Bölüm
c.	cilt
çev.	Çeviren
d.	doğumu
Dmb. No	demirbaş numarası
h	hicrî
hz.	Hazreti
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
İst. tr.	istinsah tarihi
İÜ Kütph.	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M	milâdî
md.	maddesi
M.Ö.	milattan önce
Marm. İlh. Kütph.	Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi
md.	madde

nşr.	Neşreden
s.	sayfa
st.	satır
Sülm. Kütph.	Süleymaniye Kütüphanesi
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDED	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TD SEM	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Salonu
TDK	Türk Dil Kurumu
Trc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
t.y.	tarihi yok
v.	vefatı
vk.	varak
y.	yaprak
Yay.	Yayınları
yy.	yüzyıl
y.y.	yayın evi yok

TABLÖLAR

Tablo 1. İshak Peygamberin ölümü ve Yakub'un Ken'ân'a yerleşmesi

Tablo 2. Yûsuf'un çocukluk dönemi, rüyası, kardeşlerinin kıskanması ve kuyuya atılması

Tablo 3. Yûsuf'un kaybolması karşısında Yakub'un tepkisi

Tablo 4. Kuyudan çıkması ve kervan yolculuğu

Tablo 5. Züleyhâ ve görmeden Yûsuf'a aşık olması

Tablo 6. Yûsuf'un Mısır'da Aziz'in sarayına satılması

Tablo 7. Yûsuf'un Mısır sarayındaki hayatı

Tablo 8. Sarayda Züleyhâ'nın Yusuf'a ilan-ı aşkı

Tablo 9. Züleyhâ'nın Yûsuf'u çağırması ve Aziz tarafından yakalanması

Tablo 10. Yûsuf'un zindandaki dönemi

Tablo 11. Yûsuf'un zindan dönemi ve rüya tabirinin öğretilmesi (Nübüvveti)

Tablo 12. Yûsuf'un suçsuzluğu ve zindandan çıkışı

Tablo 13. Aziz'in ölümü, Züleyhâ'nın perişan olması

Tablo 14. Yûsuf'un sultanlığı, kardeşleri ve babasına kavuşması

Tablo 15. Yûsuf'un Züleyhâ ile evlenmesi ve vefat etmesi

GİRİŞ

“Arap ve Türk Edebiyatlarında Yûsuf u Züleyhâ Hikâyelerinin Karşılaştırılması” adlı tezin konusu, Arap ve Türk edebiyatlarında yazılmış manzum Yûsuf hikâyelerinin edebî özellikleriyle beraber konuyu ele alış ve işleyişlerinin karşılaştırılmasıdır. Bununla beraber kutsal kitaplarda geniş yer alan bu hikâyenin, işleniş şekillerinin de karşılaştırılması anlamlı olacaktır. Ayrıca Arap ve Türk Edebiyatlarında bıraktıkları izler ve etkiler de araştırmanın konusu içindedir.

Tezde araştırılması gereken en önemli problem, kaynağını dinlerden alan bu kutsal hikâyenin İslam edebiyatlarında ne derece etkili olduğunun belirlenmesidir. Ancak bu konuda bazı kısıtlılıkların olduğu da göz önünde tutulmalıdır. Öncelikle kaynaklara ulaşmada çekilen sıkıntılar, Türkiye kütüphanelerinde Arap Edebiyatı ile ilgili kaynakların azlığı, bu çalışmanın daha kapsamlı olmasının önündeki engellerdir.

Tezin amacı, edebî eserler arasından Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleri arasından seçilen beş eserin karşılaştırılması yolu ile, bu eserlerin benzer ve

farklı yönlerinin ortaya konması ve çıkan resimde bu hikâyenin Türk ve Arap edebiyatlarındaki yerinin belirlenmesidir.

Bu amaçla tez aşağıdaki şu süreçlerden geçerek sonuca ulaşmaya çalışacaktır.

Birinci bölümde; kutsal kitaplarda Yûsuf hikâyesinin işleniş şekilleri ele alınacak, bu amaçla Tevrat ve Kur'an-ı Kerîm ile bu kitapların tefsirlerine başvurulacaktır. Kutsal kitaplarda hikâyenin karşılaştırılması şu temel amaca hizmet edecektir; kutsal kitaplardaki işleyiş farklılıklarının ortaya çıkarılması ile daha sonra incelenecek edebî eserlerin bu kaynaklardan hangisi veya hangilerinin daha fazla etkisinde kaldığının belirlenmesine çalışılacaktır. Mesnevîlerdeki İsrailiyat etkisinin tespiti için bu bölümdeki bulgular önemlidir.

İkinci bölümde Yûsuf u Züleyhâ hikâyelerinin Arap edebiyatındaki etkisi üzerinde durulacaktır. Bu konuda yazılmış eserlerin tarihsel olarak bir sıralaması yapılacak ve sonunda da bir Arap Edebiyatı kaynağı olarak Şeyh İsmail Ebu Hadra Et-Telebenti'ye ait olan *"El-Bedrû't-Temmâm Fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam"* adlı arapça manzum Yûsuf hikâyesinin tercümesi verilecektir. Arapça Yûsuf hikâyesi örneği olarak Türkiye'de tek manzum olan bu eserin Türkçeye kazandırılması ve Türk Edebiyatı örnekleri ile karşılaştırılması bu alanda Türkiye'de yapılan ilk çalışma olması dolayısı ile önemlidir.

Üçüncü bölümde hikâyenin Türk edebiyatına olan etkisi incelenecek, hikâyenin Türk edebiyatındaki tarihsel seyri ve Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleri üzerinde durulacaktır. Bu bölümün sonunda ise Yûsuf hikâyesinin Türk edebiyatına olan etkileri incelenecektir. Dîvanlardan taranan beyitlere yer verilecek ve Yûsuf hikâyesinin bu eserlerdeki izleri, örnekleri ile belirlenmeye çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde Arap ve Türk edebiyatlarından seçilmiş Yûsuf hikâyelerinin karşılaştırılması yapılacak, karşılaştırmada, işlenen konular ve mesnevîlerin bu konulara ne ağırlıkta yer verdikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun dışında mesnevîlerin edebî özellikleri ve mesnevîlerdeki İsrailiyat etkisi de incelemenin konuları arasındadır. Son olarak mesnevîlerin konuları işleyiş şekilleri, ağırlıklı olarak inceledikleri bölümler tablolar aracılığı ile karşılaştırılacaktır.

Birinci Bölüm

KUTSAL KİTAPLARDA YÛSUF U ZÜLEYHÂ HİKÂYESİ

I. ANA HATLARIYLA YÛSUF HİKAYESİ

Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri günümüze kadar birçok kültürün ve edebiyatın konusu olmuştur. İslam öncesi eserlerde ve Kitab-ı Mukaddes'te de rivayet edildiği için diğer semavî dinlerin mensuplarının da edebiyatlarına konu olan hikâye; İslam kaynaklarında da öncelikle, Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf hikâyesinin baştan sona bir sûre ile anlatılması ile önemli bir yere sahip olmuştur. Arap, Türk ve Fars Edebiyatlarında önemli yer tutan Yûsuf hikâyesi, değişik rivayetler ve farklı ayrıntılar ile anlatılmıştır. Bu bölümde yapılacak olan hikâyenin ayrıntılarına girmeden ana hatlarıyla hikâyeyi tanıtmak olacaktır.

Hz Yakub'un on iki oğlu vardır. İçlerinde Yûsuf'u bir peygamberin sezgisiyle, ileride peygamber olacağını sezdiği için diğerlerinden farklı olarak çok sever ve ona zarar geleceği korkusuyla ondan ayrı kalmaz. Yûsuf 12 yaşlarında iken bir gece bir rüya görür ve babasına anlatır: "Babacığım rüyamda 11 yıldız ve güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm" der. Rüyanın tabirini anlayan Yakub (as) ileride peygamber olacağına bir işaret olarak gördüğü bu rüyasını, kardeşlerinin kıskançlık damarını harekete geçirebilir düşüncesiyle onlara söylememesini tenbih eder. Yûsuf'a şöyle der: "Yavrucuğum! Bu rüyayı kardeşlerine anlatma! Çünkü şeytan insana düşmandır. Kardeşlerine vesvese verip kalplerine kıskançlık düşürebilir. Korkarım sana bir hile bir kötülük yaparlar. Cenab-ı Hak sana Peygamberlik ve büyük devlet verecek". Bu

rüyadan sonra Yûsuf'un peygamberliği konusunda düşünceleri kesinleşen Yakub (as) Yûsuf'un üzerine daha ziyade titrer.

Yûsuf'un büyük kardeşleri, babalarının ona gösterdiği ilgiyi anlamayarak onu kıskanırlar ve bir hile ile onu kıra götürüp bir kuyuya atarlar. Babalarına bir koyunun kanına buladıkları gömleğini gösterip "Onu kurt yedi" derler. Sonra geri dönerek Yûsuf'u ucuz bir fiyata bir kervana köle olarak satarlar. Yûsuf o zamanlar 17- 18 yaşlarındadır. Kardeşlerine ne kadar yalvarıp yakarır ise de onu dinlemezler. Allah'a tevekkül ederek kervan tarafından Mısır'a götürülen Yûsuf, orada Mısır Azizi Potifar (Kuteyfar)'ın eşi Züleyhâ'nın ısrarıyla satın alınır.

Yûsuf'un eşsiz güzelliğini rüyalarında görüp adeta büyülenen Züleyhâ, ona aşık olmuş ve rüyasında kendisine Mısır Aziz'i olduğu söylenen Yûsuf'a ulaşmak hayalleri ile Mısır Aziz'i ile evlenmiştir. Mısır'a köle olarak getirilen ve pazarda satılan Yûsuf'u görür görmez tanıyan Züleyhâ onun satın alınması konusunda kocasına ısrarda bulunur ve Yûsuf alınır. Potifar, Yûsuf'u bir köle gibi değil evlat gibi benimsemesini ister Züleyhâ'dan. Aziz'in sarayında yetişen Yûsuf, Züleyhâ'nın bütün ısrarlı teklifleri karşısında iffetini yitirmez. Yine bir gün Züleyhâ Yûsuf'un odasına girer. Yûsuf ondan kaçarken gömleği yırtılır. Kapıdan çıkmak üzere iken Aziz'le kapının önünde karşılaşır. Züleyhâ, Yûsuf'un kendisine saldırdığını söyleyerek onu zindana attırır. Aynı gün Yûsuf ile beraber zindana atılan, kralın şarapçısı ve ekmekçisinin gördüğü rüyalar, Yûsuf'un yorumladığı gibi çıkar.

Nihayet Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyayı da doğru tabir etmesi üzerine zindandan çıkarılarak maliye bakanlığına getirilir.

Züleyhâ, bir hükümdarın kızı, Mısır Azizi'nin karısı ve güzeller güzeli. Kocasının ölünce bütün servetini Yûsuf'tan haber getirenlere dağıtır. Yıllarca yalnız kalır, Yûsuf'u düşünür. Bu süre zarfında Mısır'ın maliye bakanı

olan Yûsuf, Mısır'da tarımı geliştirir ve yedi sene bolluk zamanlarında daha sonraki kıtlık zamanları için zahire biriktirir. Bu kıtlık seneleri içinde Hz. Yûsuf, adaletli bir şekilde zahireyi mevcut nüfusa göre dağıtır. Yine bu dönemde Yûsuf'un kardeşleri de Ken'ân ilinden kalkıp zahire almak için Mısır'a gelirler. Yûsuf bir oyunla, öteki kardeşi Bünyamin'i de zahire almak için getirmelerini sağlar ve hükümdarın altın tasını onun yüküne saklayarak hırsızlık suçu ile onu alıkoyar.

Hiz. Yakub, Yûsuf'un yerine koyup muhabbetle bağrına bastığı Bünyamin'in de alıkonulduğunu duyunca üzüntü ile ağlamaktan gözlerine ak düşer. Yûsuf kaybolalı geçen uzun yıllardan beri, bir haber alınamadığı için kardeşleri onun sağlığından ümitlerini keserler. Yakub (as) ise Yûsuf'un küçüklüğünde görüp de kendisine anlatmış olduğu rüyadan dolayı onun, rüya gerçekleşmeden vefat etmeyeceğini düşünür, dönüşünü büyük bir sabırla bekler. Bu ümitle oğullarının, Yûsuf ve Bünyamin'i arayıp bulmaları için Mısır'a gönderir. Yûsuf kardeşlerine kendisini tanıtır, babasına onlar vasıtasıyla gömleğini gönderir, gömleği kokusundan tanıyarak gözlerine süren Hz. Yakub'un gözleri açılır. Yûsuf, bütün aile fertlerini yanına alarak Mısır'a yerleştirir.

Kocasının ölümünden sonra yıllar boyunca Yûsuf'u düşünen ve bu uğurda bütün servetini dağıtarak fakir düşen yaşlı Züleyhâ, bir gün Yûsuf ile karşılaşır. Peygamber Yûsuf'a, gençlik, güzellik ve servetine yeniden kavuşması için Allah'a dua etmesini ister. Yûsuf dua eder, duaları kabul edilir. Allah tarafından gelen vahiy ile Yûsuf ile Züleyhâ'nın nikahları kıyılır. Züleyha Yûsuf'un dînine tabi olur. Hayatının geri kalan kısmını dua ve ibadetle geçirmeye başlar.

Kıssa, Yûsuf'un "Beni müslüman olarak vefat ettir, beni salihler zümresine ilhak eyle"(Yûsuf, 12/101) duası sonucu vefat etmesi ile son bulur.

II. HİKÂYENİN YAŞANDIĞI DÖNEM, ÖZELLİKLERİ VE TARİH İÇİNDEKİ YERİ

Tarihte geçmiş olaylar, zamanın ve olayın geçtiği mekanın özelliklerini taşırlar. Dönemin ve hikâyenin geçtiği coğrafi mekanın özelliklerinin bilinmesi, hikâyenin daha da kolay anlaşılabilmesi için araştırmacıya ipuçları sağlayacaktır. Aşağıdaki tarihî ve coğrafi ayrıntılar Yûsuf hikâyesinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı için önemlidir:

Hız. Yûsuf, hız. Yakub'un oğlu, hız. İshak'ın torunu, hız. İbrahim'in de büyük torunudur. Kitab -ı Mukaddese göre (Kur'an'da zikredilenler de bu rivayeti teyid eder) Hız. Yakub'un dört hanımından olma on iki oğlu vardır. Hız. Yûsuf ve küçük kardeşi Bünyamin bir karısından, kalan on oğlu da diğer hanımlarından olmaydı. Hız. Yakub, babası hız. İshak'ın, ondan evvel de hız. İbrahim'in yaşadığı ve "Shechem" denen yerde kendine bir arazi parçası edindiğı "Hebron" yani Filistin'de yerleşmişti. (Tekvin, 37/2)

Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarına göre hız. Yûsuf, yaklaşık m.ö. 1906'da doğmuştu ve kendisiyle ilgili kıssanın başlangıcı m.ö. 1890 dolaylarında vuku bulmuştur. Yani rüyayı gördüğünde ve kuyuya atıldığında on yedi yaşındaydı. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a dayalı rivayetlere göre kuyu

Shechem'in kuzeyindeki Dothan yakınındaydı ve onu kuyudan çıkaran kervan (öte Ürdün'deki) Gilead'tan gelip Mısır'a gitmekteydi.¹

Mısır'ı yöneten 15. hanedan tarihte Hyksos kralları olarak bilinir. Hyksoslar arap ırkındandır ve m.ö. 2000 yıllarında Suriye-Filistin'den göç edip Mısır'a gelmişler ve ülkeyi ele geçirmişlerdir.²

Arap tarihçileri ve Kur'an yorumcuları onlara Amâlîk adını vermişlerdir. Mısır bilimciler (Egyptologist) tarafından yapılan yakın tarihli araştırmalar da bunu teyid etmişlerdir. Hyksoslar ülkede hüküm süren iç kargaşayı fırsat bilip kendi krallıklarını kurmuş istilacılardır. Hz. Yûsuf'un iktidara gelişi ve ardından İsrailoğulları'nın Mısır'ın en münbit bölgesine yerleşmeleri konusunda hiçbir zanna mahal olmayışının nedeni budur; elde ettikleri güç ve etkinlik, onların Mısır'ı istila eden yabancılarla aynı ırktan oluşlarıyla ilgilidir.

Hyksoslar m. ö. 15. yy'ın sonuna dek Mısır'da hüküm sürer ve uygulamada tüm güçler İsrailoğulları'nın elinde kalır. Kur'an bu olaya Mâide sûresinin 20. ayetinde atıfta bulunur: "Allah içinizden peygamberler çıkardı ve sizi yöneticiler yaptı". Sonra bu hanedanı alaşağı eden büyük bir ulusalcı ayaklanma baş gösterir ve yaklaşık 250.000 Amâlîkî ülkeden sürülür. Bunun sonucu olarak oldukça mutaassıp bir Kıptî hanedanı iktidarı ele geçirir ve Amâlîkîlerle ilgili her şeyi kökünden kazır. Daha sonra da Hz. Musa'nın kıssasında zikredilen İsrailoğulları'na toplu zulüm hadisesi başlar.³

Ayrıca Mısır tarihî kaynaklarından, Hyksos krallarının Mısır'ın geleneksel tanrılarını kabul etmediğini ve bu yüzden de dinlerini Mısır'da yaymak için Suriye'den kendi ilahlarını ithal ettiklerini öğreniyoruz. Kur'an'ın Hz. Yûsuf'un çağdaşı olan kralı "Firavun" diye anmamasının nedeni budur, zira bu unvan Mısır'ın kendi özgün dinleriyle bağlantılı bir unvandır ve Hyksoslar bu

¹ Mevdûdî, Ebû'l A'la, *Tefhimü'l-Kur'an*, II, 408

² *İslam Ansiklopedisi*, "Yûsuf" md.

³ *İ.A.*, a.y.,

dine inanmazlar. Fakat Kitab-ı Mukaddes bu krala yanlış bir isimlendirme ile “Firavun” demektedir. Öyle görülüyor ki, Kitab-ı Mukaddes yazarları tüm Mısır krallarının “Firavun “olduklarını sanmaktadırlar⁴.

Karşılaştırmalı Kitab-ı Mukaddes ve Mısır tarihi üzerine çalışan modern araştırmacılar Hyksos kralı Apophis’in, Hz. Yûsuf’un çağdaşı olan kral olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar.⁵

O devirde Memphis Mısır’ın başkentidir. Bu kente ait kalıntılara Kahire’nin güneyinde 14 mil mesafedeki Nil kıyısında rastlanmaktadır. Hz. Yûsuf buraya getirildiğinde 17-18 yaşlarındadır.

Aziz’in yanında iki- üç yıl, zindanda ise sekiz-dokuz yıl kalır; Mısır’a yönetici olduğunda otuz yaşındadır ve iktidarda seksen yıl tek başına kalır. İktidarının dokuzuncu yılında babası Yakub’a (as) kendisi ve tüm aile fertlerinin Filistin’den Mısır’a gelmeleri için haber yollar. Kitab-ı Mukaddes’e göre onları Hz. Musa’nın yaşadığı Goshen bölgesine yerleştirmiştir. Yine Kitab-ı Mukaddes’e göre Hz. Yûsuf ölmeden önce akrabalarından şu yemini almıştır: “Bu ülkeden atalarınızın ülkesine döndüğünüzde kemiklerimi alıp beraberinizde götüreceksiniz.” Sonra ölür. Öldüğünde yüz on yaşındadır. Akrabaları da kendisini tahnit ederler.⁶

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, Hz. Yûsuf’un yaşadığı devirde Mısır’ın idaresini elinde bulunduranlar, Mısır’ın “Kıptî Soyu” nu teşkil eden Firavunlar değildir. Mısır’a Hyksoslar hükmetmektedir.⁷

Bunların yaşadıkları zamanlar; Hz. İbrahim, İsmail, İshak ve Yakub’un yaşadıkları zamanlara pek yakındır. Bu münasebetle onlardan Allah’ın dînine ait

⁴ Mevdûdî, a.g.e., II, 409

⁵ a.g.e.,a.y.,

⁶ a.g.e.,a.y.,

⁷ a.g.e.,a.y.,

bazı şeyler öğrenmişlerdir. Bu hükme Kur'an'ın ifadelerinden varmak mümkündür. Zira Kur'an -ı Kerim Mısır hükümdarlarına Kral dendiği devirlere ait bahislerde onları "Kral" diye zikretmekte, firavun dendiği devirlerde ise "Firavun" diye zikretmektedir. Kur'an'da Hz. Musa'nın devri de Firavunların hükümrân olduğu devir olarak geçer. Böylece Yûsuf'un (as) Mısır'da bulunduğu devir tespit edilmiş olur. Bu devir, Firavunlardan on üçüncü aile ile on yedinci aile arasında kalan devirdir. İşte bu zaman içinde Mısır'da Hyksos ailesi hükmetmiştir. Bu aile Mısır'ın bedevî ailelerindendir. Şehir halkı bunlara hor bakar ve sevmez. Onun için bunları "Hyksoslar" diye adlandırırlar. Bu ismin eski Mısırlılar'ın lisanında "Domuzlar" veya "Domuz Çobanları" mânasına geldiği ileri sürülmektedir. Bunlar Mısır'da bir buçuk asır kadar hükümrân olmuşlardır.⁸

⁸ Kutup, Seyyid, *Fî zılâl-il Kur'an*, VIII, 338

III. KUTSAL KİTAPLARDA YÛSUF KISSASI

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi Klasik Türk Edebiyatının başlıca mesnevîlerindendir. Ancak hikâyeyi diğer mesnevîlerden ayıran en önemli özellik, bir peygamberin hayatını anlatması bakımından kutsal kitaplarda da geçmesidir. Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi edebî eserlerde yer almasının yanısıra kutsal kitaplarda da zikredilen bir kıssa olduğu için; dînî eserlerde de yer almıştır. Kutsal kitaplarda; Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği gibi bunların tefsirlerinde de geniş yer almaktadır. Kıssa, Kitab-ı Mukaddes'in içinde bulunan ve Eski Ahit olarak bilinen Tevrat'ta zikredilmesine rağmen, Yeni Ahit'te (İncil) geçmemektedir. Hristiyanlıkta da bu hikâye Tevrat'ta anlatıldığı gibi kabul edilmektedir.⁹

Bu çalışmada kutsal kitaplarla beraber bazı tefsirlerinin de karşılaştırılması yolu tercih edilmiştir. Kutsal kitaplardan Tevrat ve Kur'an-ı Kerim, tefsirlerden de; Tevrat tefsiri Talmut; Kur'an-ı Kerim tefsirleri, Hak Dinî Kur'an Dili, Tefhimü'l-Kur'an ve Fi Zilali'l-Kur'an eserlerinden yararlanılmıştır.

Kitab-ı Mukaddes; Eski Ahit, diğer adıyla Tevrat ve Yeni Ahit, yani İncil olarak iki bölümden oluşmaktadır. Yahudiler sadece Tevrat'ı kabul ederler

⁹ Zaferü'l-İslam Han, *Yahudilikte Talmud'un Mevkii ve Prensipleri*, çeviren: Doç.Dr. Mehmet Aydın, s. 25

ve bu yüzden ona Eski Ahit ismini vermezler, zira Yeni Ahit'i kabul etmedikleri için "Eski" denilmesine gerek olmadığını düşünürler. Hristiyanlar ise hem "Eski", hem de Yeni Ahit'i kabul ederler ve ikisinin de Kutsal Kitap olduğuna ve birbirlerini tamamladığına inanırlar.

Talmud ise, esasında Tevrat'ın hükümleri üzerinde yapılmış olan sözlü yorumlardır. Asıl metin kısmını teşkil eden "Mişna" ile yorum kısmını teşkil eden "Gemera'dan oluşan Talmud, Yahudi toplumu için tarih boyunca çok önemli bir dinamizm kaynağı olmuş, Yahudilerin varlığını ve tarih içindeki mevcudiyetini yüzyıllar içinden günümüze kadar getirmiştir.¹⁰

Kur'an'da anlatılan Yûsuf kıssası Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'la ayrıntılara inildikçe farklılaşıyorsa da, üçü de temel öğelerde ittifak halindedirler. Bu araştırmada Yûsuf hikâyesinin işlenişi açısından kutsal kitaplar arasındaki farklılıklar üzerinde durulacaktır.

Kur'an'da Yakub'un (as) çocuk Yûsuf'un rüyasını yorumlaması ile ilgili olarak şöyle denir: "Bir zamanlar Yûsuf, babasına (Yakub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm. (Babası:) Yavrucuğum! dedi, rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır." (Yûsuf, 12/4-5)

"Kitab-ı Mukaddes ve Talmud' a göre Hz. Yakub'un, Hz. Yûsuf'un rüyasını yorumlaması bundan çok farklıdır: "Sonra rüyasını babasına ve kardeşlerine anlattı. Ve babası onu azarladı ve şöyle dedi:" Bu gördüğün ne biçim rüya? Ne yani ben, annen ve kardeşlerin bu dünyada sana secde mi edeceğiz gerçekten?" (Tekvin, 37/10).

¹⁰ a.g.e., s. 27

Mevdûdî Tefhimü'l Kur'an'da bu konudaki görüşlerini şöyle ifade eder:

Hz. Yakub'un Kur'an'da zikredilen tepkisi kendisinin yüksek bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir ve bu karaktere Kitab-ı Mukaddes'te ve Talmud'da rastlamak mümkün değildir. Kaldı ki Hz. Yûsuf herhangi bir şahsî hırsla kapılmamış sadece rüyasını anlatmıştır. Hz. Yakub da rüyanın sadık olduğuna inanarak yorumlamıştı. Dolayısıyla oğlunu azarlaması için hiçbir sebep yoktu. Zira besbelli ki rüya, oğlunun bir gün gelip yükseleceği yolundaki bir tutkuyu değil, Allah'ın isteğini dile getiriyordu. Bu durumda birakalım bir peygamberi, akli başında herhangi bir adamın rahatsızlık duyup da böyle bir rüya gördü diye bir kimseyi azarlaması beklenir mi? Ayrıca böylesine asil bir baba tutup da kendisine gelecekteki büyüklüğünü haber veren öz oğlundan sadık bir rüya anlatmasını acılı ve iğneleyici sözlerle çıkarır mı?¹¹

Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılmak üzere kıra götürülmesi konusunda da Kur'an ve diğer kitaplar farklılık gösterirler. Kur'an'a göre oğulları Hz. Yakub'a: "Ey babamız" dediler, "Sana ne oluyor da Yûsuf'a karşı bize güvenmiyorsun? Oysa gerçekte biz onun iyiliğini istemekteyiz. Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın; biz onu mutlaka koruruz." (Yûsuf, 12/12) Diğer Mukaddes Kitaplara göre ise; kardeşleri Yûsuf'u kendileriyle birlikte göndermesi için Hz. Yakub'a ricada bulunmamışlar, bizzat Hz. Yakub onlardan kardeşleri Yûsuf'u babalarının sürülerini otlattıkları yer olan Shechem'e götürmelerini istemişti. (Tekvin, 37/12-15) Apaçıktır ki hadisenin Kur'anî versiyonu tamamen gerçekçidir. Zira Hz. Yakub sevgili oğlunu onlarla göndermeyi hiçbir şekilde düşünemezdi. Ağabeylerinin Yûsuf hakkında iyi duygular beslemediğini çok iyi biliyordu ve onu göz göre göre ölüme atamazdı.

Hz. Yakub'un, Hz. Yûsuf'un ölüm haberine verdiği tepkiyi Kur'an şöyle anlatır:

"Akşamüstü ağlar vaziyette babalarına geldiler. Dediler ki: "Ey babamız, gerçek şu ki, biz gittik yarışıyoruz. Yûsuf'u da yiyeceklerimizin yanında bırakmıştık. Fakat onu kurt yedi. Ama biz

¹¹ Mevdûdî, a.g.e., II, 427

doğru söyleyenler olsak bile sen bize inanacak değilsin.” Ve üzerine yalandan kan sürülmüş olan gömleği getirdiler. “Hayır “ dedi, nefsiniz sizi yanıltıp böyle bir işe sürüklemiş. Bundan sonra bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin bu uydurduklarınıza karşı kendisinden yardım istenecek olan Allah’tır.” (Yûsuf, 12/16-18)

Diğer kutsal kitaplarda ise Hz. Yakub söz konusu kötü haber karşısında altüst olmuş ve sıradan bir baba gibi davranmıştır. Kitab-ı Mukaddes şöyle diyor: “Ve Yakub esvabını yırttı ve beline çul sardı ve yıllarca oğluna yas tuttu.” (Tekvin, 37/34)

Talmud ise, acıklı haberi aldıktan sonra kendini kederin kucağına bıraktığını ve yüzünü yerlere çaldığını söyleyerek Hz. Yakub’un işin aslından haberdar olduğunu reddeder. Güya Yakub: “Vahşi bir hayvan Yûsuf’u parçaladı ve bir daha asla onu göremeyeceğim” diyerek haykırmış ve “Yıllarca Yûsuf için ağlamıştır”¹²

Bu tabloyu Kur’an’da zikredilenle karşılaştırdığımızda, Kur’an’daki tabloda metanetli ve büyük bir şahsiyetin sergilendiğini görürüz: Hz. Yakub sevgili oğlunun acıklı haberi kendisine ulaşınca kendini kaybedecek kadar altüst olmamış, anında meselenin hikmetini bir peygamber sezgisiyle sezerek düşman ağabeylere şöyle demişti: “Hikâyeniz yalan ve uydurma!”. Bir Allah resulünün duyması gereken emniyet hissi içinde “Güzel bir sabır” örneği sergilemiştir.

Yûsuf’un kuyuya atıldığı andaki psikolojisi hakkında da ihtilaf vardır, şöyle ki: Kur’an: “Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya karar verdikleri zaman, biz Yûsuf’a: Andolsun ki sen onların bu işlerini onlar (işin) farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin, diye vahyettik.” (Yûsuf, 12/15) Bu meşakkat döneminde Yûsuf’a vahyedildiğine dair Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’da herhangi bir zikre rastlanmıyor. Aksine Talmud’a göre, Yûsuf kuyuya atıldığı zaman bağırmış, ağlamış ve ağabeylerini imdada çağırmıştır. Güya

¹² a.g.e., s. 409

ölden kurtulmanın daha emin yolları yokmuş gibi kuyuya atıldı diye ağlamış, bağırıştır. Fakat Kur'an'ın bize çizdiği tablo, Yûsuf'u şahsiyetiyle tarihte çok önemli bir rol oynayan kişi olarak resmetmektedir.

Kitab-ı Mukaddes, Hz. Yakub'un kardeşleri tarafından terk edilmesi meselesinde de birbirine uymayan bilgiler vermiştir. Zira Tekvin 37'inci bölüm, 28'inci ayette ağabeyleri tarafından bir çukura atıldığı ve ağabeylerin onu 20 gümüşe İsmailoğulları'ndan bir ticaret kervanına sattığı söylenirken, 29. Ayette kardeşi Ruben kuyuya döner ve Yûsuf'u bulamaz. Fakat hadisenin Talmud versiyonu bundan biraz farklıdır. Talmud der ki, "Medyenliler Yûsuf'u hendekten çıkarıp beraberinde götürdüler. Geçip giderlerken Yakub'un oğulları, Yûsuf'u onlarla beraber gördü ve onları kölelerini çalmakla suçladı. Bunun üzerine aralarında öfkeli bir tartışma çıktı. Neredeyse tartışma, kanlı bir çarpışmaya dönüşecekti. Sonunda anlaşma sağlandı ve Yakub'un oğulları kardeşleri Yûsuf'u yirmi gümüş paraya Medyenlilere sattı. Daha sonra da Medyenliler tarafından aynı meblağ karşılığında İsmail oğullarına satıldı. İsmail oğulları kendisini Mısır'a götürdü ve orada sattı.". İşte bakın ki, Yûsuf'un kardeşleri tarafından satıldığına dair zikredilen Talmud rivayeti Müslümanlar arasında hadis mesabesine yükselmiştir. Fakat bu rivayetin Kur'an tarafından teyit edilmediğini belirtmek gerekir.¹³

Kitab-ı Mukaddes'e göre Yûsuf'u satın alan şahsın adı Potifar (Potiphar)'dır, fakat Kur'an onu yalnızca "el-Aziz" unvanıyla zikreder. Kur'anın aynı unvanı, mevkii yükseldiği zaman Hz. Yûsuf için kullandığına bakılırsa, bu unvanın Mısır'da oldukça yüksek bir resmî makama delalet ettiği ortaya çıkar. Zira "Aziz " kelimesi karşı çıkılamayan, itaatsizliğin mümkün olmadığı muktedir şahıslar için kullanılmaktadır. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'un zikrettiğine bakılırsa "Aziz", Firavun'un özel muhafızı ve muhafız subayı olması gerekir. İbn-

¹³ a.g.e., s. 421

i Cerir'in zikrettiği hz. İbn Abbas hadisine göre "Aziz" kraliyet hazine memuruydu."¹⁴

Talmud'a göre azizin zevcesinin adı "Zelicha" (Zeliha)'ydı ve bu kadın müslüman geleneğinde de aynı isimle tanınır. M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dinî Kur'an Dili* adlı tefsirinde bildirdiğine göre daha sonra müslüman olan bu kadınla hz. Yûsuf evlenmiştir¹⁵. Oysa Tefhim'de Mevdûî bu rivayetin ne Kur'anî ne de İsrailî bir temeli olmadığını söylemişse de¹⁶ Hamdi Yazır'ın görüşü daha yaygın bir kanaati yansıtmaktadır.

Potifar'ın, işin başından beri hz. Yûsuf hakkında çok olumlu bir kanaat beslediğini Talmud ve Kitab-ı Mukaddes de ifade eder. Talmud'un zikrettiğine göre o sıralar Yûsuf on sekiz yaşındaydı ve Potifar onun tahammül ve davranışlarından çok etkilenmişti. Bu yüzden onun asil bir aileye mensup olduğu ve sonra zorla köleleştirildiği sonucuna vardı. Nitekim Medyenliler onu huzuruna getirdiklerinde şunları söylemişti: "Bu hiç de köleye benzemiyor. Korkarım bu çocuk memleketinden, yurdundan çalınmış olsun."¹⁷ Potifar'ın Yûsuf'a bir köle gibi davranmayıp aileden biri gibi saymasının nedeni bu olmalıdır. Aynı şekilde Kitab-ı Mukaddes de şunları zikrediyor: "Ve her işini Yûsuf'un eline teslim etti. Biliyordu ki o bu işin altından kalkar, yediği ekmeği muhafaza eder." (Tekvin, 39/6) Yûsuf'un suçlanması ve zindana atılmasına sebep olan olayın Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da zikredilişini karşılaştırmalı olarak göstermek faydalı olacaktır.

Kur'an bu konuyu şöyle anlatır:

Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o

¹⁴ a.g.e.,a.y.,

¹⁵ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, IV, 2879

¹⁶ Mevdûî, a.g.e.,a.y.,

¹⁷ a.g.e., s. 427

ihlâslı kullarımızdandı. İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir! Yûsuf: "Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti: "Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır." "Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir." (Kocası, Yûsuf'un gömleğinin) arkadan yırtılmış olduğunu görünce, (kadına): "Şüphesiz, dedi; bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür." (Yûsuf, 12/24-28)

Kitab-ı Mukaddes şöyle der: "Ve kadın benimle gel, diyerek onun elbisesinden tuttu. Yûsuf giysisini kadının elinde bırakarak kaçtı, dışarı çıktı. Kadın onun giysisini elinde bırakıp kaçtığını görünce evin hizmetkârlarını çağırarak "bakın" dedi, "kocam bizi eğlendirsın diye bir İbrani köle getirmişti ya bize, benimle yatmayı teklif etti ve ben ağlayıp çığlık atmaya başladım. Sonra bağırıp ağladığımı görünce giysisini bende bırakarak kaçıp gitti". Ve kadın kocası gelinceye dek Yûsuf'un giysisini elinde alıkoydu. Daha sonra efendi, karısının "senin kölen bana şunları şunları yaptı" diye anlattıklarını dinledi ve kanı beynine sıçradı. Ve Yûsuf'un efendisi onu alıp kralın mahkumlarının bulunduğu zindana tıktırdı." (Tekvin, 39/12-16 ve 19-20) Talmud ise aynı konu ile ilgili olarak şöyle diyor: "Suçlamaları dinleyen Potifar hemen delikanlının şiddetli şekilde kamçılanmasını emretti. Muhakeme etmeden suçu Yûsuf'a yükledi. Yırtık elbisenin getirilmesini emretti ve yapılan tahkikat sonunda Yûsuf'u "suçsuz" ilan ettiler."¹⁸

Temel itibariyle benzerlik arz eden hadisenin tasviri farklıdır. Hem Talmud'a göre, hem de Kur'an ve Tevrat'a göre Yûsuf'un suçsuzluğu sabittir ve suçsuz olarak zindana atılmıştır. Bu konuda her iki kutsal kitap da ittifak halindedir.

¹⁸ a.g.e., s. 428

Hız. Yûsuf zindana girdiğinde muhtemelen yirmi yaşlarındaydı. Bu Kur'an ve Talmud'daki iki cümleden çıkarılabilir. Kur'an: "Orada yaklaşık on yıl kadar kaldı." (Yûsuf, 12/42) demektir. Talmud ise şöyle der: "Yûsuf o izzet ve sadakat makamına yükseltildiğinde otuz yaşındaydı."

Hız. Yûsuf ile beraber zindana giren iki genç hakkında Kur'an şu ifadeleri kullanır:

Sonunda (aziz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü. Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) şarap sıktığımı gördüm. Diğer de: Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni bu işi güzel yapacaklardan görüyoruz, dedi. (Yûsuf, 12/ 35-37)

Kitab-ı Mukaddes'e göre iki mahkumdan biri Mısır hükümdarının aşçıbaşı, diğeri ise fırıncı başı idi. Talmud'a göre, bir şölen esnasında ekmekte taş, şarapta sinek bulunduğu gerekçesiyle mahkum edilmişlerdi.

İki mahkumun hız. Yûsuf'un doğruluğunu tasdik etmesi hız. Yûsuf'un zindanda yüksek bir saygınlık kazandığını gösterir. Böyle olmasaydı, iki mahkumun rüyalarını yalnızca kendisine yorumlatmak ve Ona bey'at etmek istemeleri için hiçbir sebep olmazdı: "Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz." (Yûsuf, 12/36) demeleri bunu göstermektedir. Demek ki daha önceki ayetlerde anlatılan olaylar her tarafta duyulmuş; zindanın dışındaki ve içindeki insanlar hız. Yûsuf'un herhangi bir suç yahut günah işlemediğini öğrenmişlerdi. Öte yandan, o çetin takva imtihanını başarıyla geçerek ne kadar asil bir ruh taşıdığını da kanıtlamış durumdaydı. Benzeri bir takvaya bütün Mısır'da yaşayan kendi dînî liderleri arasında bile rastlamak mümkün değildi. Yalnız mahkûmların değil, subay ve gardiyanların

bile kendisine izzetli ve emin bir kişi nazarıyla bakmalarının nedeni budur¹⁹. Kitab-ı Mukaddes de bunu teyit eder: "Ve gardiyan zindanda daha önce tutuklu bulunan tüm mahkûmları Yûsuf'un eline teslim etti. Böylece ne yaptılarsa, onu Yûsuf yapmış oldu. Gardiyanın izlediğı hiçbir şey yoktu ki, Yûsuf'un eli altından çıkmış olmasın." (Tekvin, 39/22-23)

Ayrıca kıssanın ruhunu teşkil eden ve bizzat Kur'an'da tevhidin en belirgin biçimde ifadesini bulduğu hz. Yûsuf'un rüyalarını yorumladığı zindan arkadaşlarıyla konuşması ne Kitab-ı Mukaddes'te ne de Talmud'da hiçbir şekilde yer almaz:

Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dînine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğı şükretmezler. Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı? Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğı bilmezler. Ey zindan arkadaşlarım ! (Rüyalarınıza gelince), biriniz (daha önce olduğı gibi) efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından (beynini) yiyecekler. Yorumunu sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir." (Yûsuf, 12/38-41)

Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a göre Firavun gördüğü rüyalarından ötürü oldukça ürkümüş ve kafası karışmıştı. Bu yüzden ülkesi çapında bir ferman çıkararak tüm bilgin, kahin ve sihirbazları bu rüyaları yorumlamaya çağırmıştı. Kur'an, aşçıbaşının ricasını çok öz olarak anlatmakta, fakat Kitab-ı Mukaddes ve Talmud ayrıntılarıyla vermektedir. Bu iki kitaba göre aşçıbaşı hz. Yûsuf'un hapisteki yaşantısını ve rüyalarını nasıl isabetli bir biçimde yorumladığını anlatmış ve kendisinden hz. Yûsuf'un bu amaçla zindandan çıkarılması için istekte bulunmuştu. Bundan sonra hapse gidip, hz. Yûsuf'tan rüyanın tabirini sormak için müsaade istemişti.

¹⁹ a.g.e., s. 431

Hız. Yûsuf'un Melik Reyryan ile karşılaşması ve onun rûyasını tabir etmesi sahnesi Kur'an'da aşğıdaki gibi anlatılmaktadır.

(Adam bu yorumu getirince) kral dedi ki: "Onu bana getirin!" Elçi, Yûsuf'a geldiğı zaman, (Yûsuf) dedi ki: "Efendine dön de ona: Ellerini kesen o kadınların zoru neydi? diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir." (Kral kadınlara) dedi ki: Yûsuf'un nefisinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi? Kadınlar, Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötölük görmedik, dediler. Azizin karısı da dedi ki: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefisinden murat almak istemiştım. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir." (Yûsuf dedi ki): Bu, azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir. (Yûsuf, 12/50-52)

Kitab-ı Mukaddes ve Talmud kıssanın bu önemli bölümünü zikretmezler. Hız. Yûsuf hapis cezasına maruz kalmış ama bu, karakterini değıştirmemiştir. Öte yandan Kitab-ı Mukaddes'e göre: "Firavun adam gönderip Yûsuf'u çağırtnmış ve adamlar onu apar topar zindandan çıkarmışlar, Yûsuf da tıraş olmuş, üstünü başını düzeltmiş ve Firavun'un huzuruna çıkmıştır." (Tekvin, 41/14) Talmud'un hadiseyi daha farklı zikrettiğini görüyoruz: "Kral Yûsuf'un huzuruna getirilmesini emretti. Fakat korkar da rûyayı doğru biçimde yorumlamaz diye subaylarına delikanlıyı tıraş ettirdi, ürkütmemeleri için emir verdi. Ve kralın kölesi, Yûsuf'u zindandan aldı, sonra onu tıraş etti, yeni elbiseler giydirdi ve Kralın huzuruna çıkardı. Kral tahtında oturuyordu. Tahtı süsleyen mücevher parıltıları Yûsuf'un gözlerini kamaştırmaktaydı. Kralın tahtı ile Yûsuf arasındaki mesafe yedi adım tutmaktaydı (Mısır'da Prenslerin yahut Kral ile samimiyeti olanların tahta altı adım yaklaşması gibi bir gelenek vardı. Eğer ülkenin önde gelen yahut özel bir yurttaş huzuruna çağrılmışsa Kral üç adım mesafeye kadar tenezzül eder, oradan onunla konuşurdu).²⁰

Talmud'da çizilen bu seviyesi düşük tip ile Kur'an'da resmedilen o kendinden emin, yüksek ruhlu ve asil şahsiyet arasında yapılacak bir mukayese bütün tarafsız münekkitle, Kur'an'da zikredilen şahsın tam bir peygamber

²⁰ Mevdûdî, a.g.e., II, 439

olduğu fikrine yöneltecektir. Kaldı ki Talmud'daki tasvir oldukça itiraz görür mahiyettedir. Eğer Hz. Yûsuf yerlere kadar eğildiği tahtın mücevherleriyle gözleri kamaşan zayıf karakterli biri gibi davranmışsa, Kral ve maiyeti Hz. Yûsuf'tan nasıl ve neden dolayı etkilendiler ve şunları söylediler: "Bu İbrani, bilgelik ve maharetini kanıtladı. Dahası ondaki bilgiyle ülkemiz kıtlığın sancılarında kurtulacak." Nasıl oldu da Kral onu hiç çekinmeden "yalnızca kendisinden sonra olabilecek ikinci adam" olacak şekilde ülkenin "vali"si tayin edebildi? Tüm bunlar göstermektedir ki, bu zaman zarfında Hz. Yûsuf aklî ve ahlâkî meziyetini ispatlamış, haksız yere hapiste yatmasını bir kere daha gözler önüne sererek bu meziyetini daha da yüceltmıştır. Aksi takdirde onlar Mısır gibi ileri ve medenî bir ülkede kendisini en yüksek makama layık görmezlerdi.²¹

Çok önemli bir mesele de; Yûsuf'un getirildiği memuriyet bugünün "Hazine Müsteşarı", "Kıtlık Dönemi Danışmanı" yahut "Maliye Bakanı" türünden bir memuriyet olup olmadığıdır. Aslında memuriyeti bunlardan hiçbiri değildi, zira Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a göre Hz. Yûsuf'a tüm iktidar tevdi edilmiş ve bir yöneticinin tüm imtiyazı verilmiştir. Tahta oturmasının (Yûsuf, 12/100) ve kendisine melik denmesinin (Yûsuf, 12/72) sebebi budur. Bizzat Hz. Yûsuf Allah'a kendisine meliklik bahşettiği için şükretmiştir. (Yûsuf, 12/101) Her şeyden öte bizzat Allah bu olaya tanıktır: "Böylece Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik" (Yûsuf, 12/56) Kitab-ı Mukaddes'te bu olay şu ifadelerle anlatılmaktadır: "Ve Firavun Yûsuf'a dedi: Evimi mekanın bileceksin ve halk senin emrinle yönetilecek. Ben yalnız tahta senden büyük olacağım. Bak, tüm Mısır ülkesini yönetmeye seni tayin ediyorum. Senden habersiz Mısır ülkesinde hiç kimse ne parmağını kıpırdatabilecek, ne de adım atabilecektir. Ve Yûsuf'a Zaphnath-paaneah (Dünya Koruyucusu) adını verdi." (Tekvin, 41/40-45) Talmud'a göre ise olay şöyle desteklenir: Ağabeyleri Mısır'dan babaları Hz. Yakub'a döndüklerinde Hz. Yûsuf hakkında şunları söylediler: "Mısır meliki, halkın üzerinde öylesine egemen ki, ondan üstünü yok.

²¹ a.g.e.,a.y.,

Herkes onun emriyle giriyor ÷lkeye, onun emriyle çıkabiliyor ÷lkeden. Yöneten O'nun emirleri. Efendisi Firavun'un nefesini bile harcamasına gerek yok.”²²

Bir başka konu da kutsal kitaplarda hz. Yakub hakkında çizilen portredir. Kur'an'da hz. Yakub kervan Mısır'dan henüz yola çıkmışken kilometrelerce öteden Yûsuf'un gömleğinin kokusunu almıştır. (Yûsuf, 12/94) Bu aynı zamanda peygamberlere ait güçlerin doğuştan gelen şahsi nitelikler olmadığını, aksine Allah'ın muradıyla, O'nun tarafından kendilerine bağışlandığını da gösterir. Hz. Yakub'un Mısır'da kaldığı o kadar süre içinde hz. Yûsuf'un kokusunu alamayıp da, Allah'ın dilemesiyle belli bir zamanda almasının nedeni budur.²³

Bu bağlamda hz. Yakub'u bu kadar uzak mesafeden manevî bir güçle koku alan büyük bir peygamber olarak sunan Kur'an'a karşılık, Kitab-ı Mukaddes'in onu sıradan bir baba olarak sunduğunu da belirtmek gerekir: “Kendisine oğulları tarafından ‘Yûsuf hala yaşıyor, şimdi tüm Mısır ülkesinin hakimi’ haberi verildiğinde, onlara inanmadığından ötürü Yakub'un kalbini bayıltıcı bir keder kapladı... ve ne zaman ki Yûsuf'u kendisine getiren kervanı gördü, babaları Yakub'un ruhu yeniden canlandı” (Tekvin, 45/26-27)

Yûsuf sûresinin sonlarında hz. Yûsuf'un: “Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada gör÷len) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni salihler arasına kat!” (Yûsuf, 12/101) duası dikkatleri çeker.

Hiz. Yûsuf'un en mutlu anında dudaklarından dök÷len bu c÷mleler, gerçekten bir müminin faziletlerini en takdire şayan bir s÷rette seyretmeye imkan vermektedir. Bir zamanlar kardeşlerinin kıskançlık yüzünden kendisini

²² a.g.e., s. 442

²³ a.g.e., s. 459

öldürmeye teşebbüs ettikleri, çölden gelmiş bir kişidir. Birçok hadisenin ardından şimdi saltanat tahtına oturmaktadır. Ailesinin tüm üyeleri kıtlık nedeniyle mecbur kalmış, yardım istemek için huzuruna gelmiştir. Aynı kıskanç, yani hayatına kasteden kardeşler şimdi başları eğik huzurunda durmaktadır. Eğer O'nun yerinde dünya iktidarını ele geçirmeyi başarmış bir başkası olsaydı bunu, gücüyle övünmek , başarısıyla büyüklük taslamak, öfkesini çıkarmak, mağlûp ettiği düşmanlarını kaba alaylarına maruz bırakmak için bir fırsat olarak kullanacaktır. Bunun tam aksine, gerçek Allah eri tamamiyle farklı biçimde davranır. Aynı şekilde Hz. Yûsuf büyüklük taslayacağı ve kasılacağı yerde kendisini böyle iktidar sandalyesine kadar yükselterek ve uzun süredir ayrı kaldığı kardeşleriyle bir araya getirerek lütuf ve inayetini esirgemeyen Rabbine şükretmiştir. Kardeşlerinden intikam almak, onların bu boyun bükmüş halleriyle alay etmek yerine, olanları hatırlatacak tek kelime etmemiş hatta tüm suçu kendisiyle kardeşlerinin arasını bozan şeytana yükleyerek onları savunmuştur. Hatta bunu gizli bir rahmet olarak bile değerlendirmiştir. Allah'ın kendisini tahta çıkarmasının sırlı vesilelerinden biri olarak zikretmiştir. Bunları birkaç kısa cümleyle ifade ettikten sonra kendisini zindanda çürütüp bırakmak yerine hüküm ve mülk bağışlayan Rabbine şükranla yönelmiş ve yaşadığı sürece kendisini mümin ve müslüman bir kul olarak yaşatmasını ve öldükten sonra da salihler zümresine katmasını niyaz ederek saf ve yüce bir ahlak örneği sergilemiştir.

Hiz. Yûsuf'un bu konuşması ve duası ne Talmud'da ne de Kitab-ı Mukaddes'te yer almaktadır. Bu kitaplar kıssayla ilgili tutarsız ve önemsiz ayrıntılarla doludur gerçi ama bu kitapların, manevî değerleri talim eden ve peygamberlerin gerçek ahlakı ve görevleri üzerine ışık tutan böyle meseleleri ihtiva etmemesi gerçekten de düşündürücüdür.

Böylece hikâyenin sonuna gelindiğinde Kur'an'daki Yûsuf hikâyesinin, Talmud ve Kitab-ı Mukaddes'ten farklı olduğu yönler kesin çizgilerle

belirlenmiş olmaktadır. Bu kitaplar üzerinde yapılacak mukayeseli bir araştırma gösterecektir ki, Kur'an'daki kıssa, diğer iki kitapta anlatılardan bir çok önemli bölümde ayrılmaktadır. Kur'an bazı durumlarda diğer kitaplarda bahsedilmeyen olayları zikretmekte, bazı durumlarda bir takım olayları zikretmemekte veya Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da anlatılan bazı bölümleri reddetmektedir.

Bu karşılaştırmalardan çıkarılabilecek bir husus da; Rasulullah'ın (sas) bu kıssayı yalnızca Yahudilerden işittiği şekliyle aktardığını iddia etmek için kimseye açık kapı kalmamaktadır. Zira bu sûrenin indiği dönemdeki arka plâna baktığımızda şunu görürüz; Kureyş gerçekten peygamber olup olmadığını sınamak için Resulullah'ı bir toplantıya çağırmıştır. Resulullah oraya vardığında kendisine İsrailoğullarının neden Mısır'a gittiğini sorarlar ve cevap olarak da kendisi bu sûreyi okumuştur.

Netice olarak, karşılaştırdığımız bu kıssada, her şeyden önce, Kur'an-Kitab-ı Mukaddes ikilisinde anlatıştaki benzerlikleri kendilerine has çehreyi ortaya koyacak bir mukayese içerisinde tespit etmek zorundayız.

Tarihî seyir, her iki anlatışta da tamamen aynıdır. Bununla beraber nihaî bir inceleme, her ikisine ait hususiyetleri ortaya koyabilir. Meselâ, her şeyden önce şu nokta tespit edilebilir; Kur'an'ın anlattığı maceranın kahramanları, gerek jest ve gerek sözlerinde çok 'maneviyatçı' bir karakter arz etmektedir.

Kur'an'ın tarif ettiği Yakub peygamberin duyguları ve davranışlarındaki dînî hararet çok fazla göze çarpmaktadır. Babadan çok bir peygamberdir o. Nitekim Onun peygamberce davranışlarını, Yûsuf'un kaybolması hadisesinde ve kardeşleri tarafından aranmasını istediği zamandaki tavırlarında tamamen belirmiş görmekteyiz.

Mısır Azizi Potifar'ın karısı ise, pişman olmuş bir insanın lisanıyla ve nefsine yenilmiş namuskarlık ve masumiyet edasıyla konuşmaktadır. Nitekim

neticede günahını itiraf etmekte, kabahatin kendisinde olduğunu söylemektedir.

Yûsuf ise zindanda gerek zindan arkadaşlarıyla ve gerekse zindancıbaşıyla çok yüksek manevî bir tonla konuşmaktadır. O, kendisini kurtulmaya hazır her ruhun koruyucusu addeden bir peygamberdir ve vazifesini katiyen ihmal etmemekte, gerekli vaazlarda bulunmaktadır.

Tevrat ise Mısırlı yani putperest tipleri anlatırken onlara İbranî çizgileri katmaktadır, meselâ Mısırlı zindancı başı bir muvahhid gibi konuşmaktadır.

Kıtlığı belirten rüya tabirinde, Tevrat'ta boş başaklar, dolu başakları yutar. Kur'an'da ise yedi dolu başağı yedi boş başak takip eder.

Tevrat'ın anlatışında ise, öyle zamanına uymaz şeyler vardır ki, anlatılan konunun Tevrat'a çok sonra geçirilmiş olduğunu ortaya koyar. Meselâ, Mısırlıların , Yahudilerle beraber yemek yemeyi bir zül saydıklarını ifade eden Tevrat pasajı buna örnek olarak verilebilir. Katiyetle söylenebilir ki bu pasaj, Mısırlıların İsrailoğullarına tatbik ettikleri müeyyideleri unutmayan bir müstensihin ilavesidir. Çünkü bu hadise Musa (as) zamanında vuku bulmuş olup, Yûsuf peygamberden çok sonradır.²⁴

Malik Bin-Nebi, benzer bir ayrıntıya daha dikkatleri çekmektedir:

Bunun gibi bir başka husus da Kur'an'da deve zikredilmesine mukabil, Tevrat'a göre Yûsuf'un kardeşlerinin seyahatte 'eşek' kullanmakta olduklarının ifade edilmiş olmasıdır. Halbuki İbranilerin, eşek kullanmaya başladıkları devir, Nil vadisine yerleşip, göçebelikten kurtuldukları devirdir. Zira eşek göçebe değil, yerli toplulukların kullandığı bir hayvandır. Üstelik bu hayvan çölü aşip Kenan diyarından Mısır'a kadar gelecek kudrette bir mahluk da değildir. Zaten Yûsuf peygamber zamanına kadar da İbrahim oğulları büyükbaş sürüler besleyen pederşahi ve göçebe bir topluluktur. Nitekim, Tevrat'taki Yûsuf bahsinin sonunda, Yahudilerin göçebelikten

²⁴ a.g.e.,a.y.,

kurtulup, Mısır'a yerleşmelerinin teferruatı vardır.²⁵

Kur'an'da ise, maceranın neticesi, merkez şahsiyet Yûsuf'un (as) müstesna yaratılışıyla ilgili ulvî bir açıklamayla sonuçlanır:

"Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar. (Yûsuf) dedi ki: "Ey babacığım! İşte bu daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabbim bana (çok şey) lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir. Kuşkusuz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." (Yûsuf, 12/100)

Yûsuf hikâyesini Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes ikilisi içinde farkları ortaya koyarak hikâyenin gelişim sürecine paralel olarak değerlendirecek bulgulardan varacağımız sonuçlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

Hikâyeye girişi dikkate alındığında, Kur'an meseleye sadece dînî bir vakıa olarak bakmaktadır (Yûsuf, 12/1-3), Kitab-ı Mukaddes ise meseleyi bir kabile meselesi olarak sunmaktadır.

Kur'an'da (Yûsuf, 12/4-6) Yûsuf'un bir rüyası, Kitab-ı Mukaddes'te ise Yûsuf'un iki rüyası vardır.

Kur'an'da (Yûsuf, 12/7-15) Yûsuf'un, babası Yakub (as) tarafından emanet edildikten sonra bir komploya uğraması şeklinde anlatılan hikâye, Kitab-ı Mukaddes'te Yûsuf'un, babası Yakub'un (as) emri üzerine gitmesi ve komploya uğraması şeklinde anlatılır. (Tekvin,37/14,20)

Kur'an'da (Yûsuf, 12/16-18) hz. Yakub'un çocuklarının yüzüne karşı şüphelerini beyan ve komplodan sonra da ümidini muhafaza eden biri olarak ifade edilirken, Kitab-ı Mukaddes'te ise Yakub'un safdilâne bir şekilde anlatılan uydurmaya inanması ve neticeden ümidini kesmiş olduğu dile getirilmiştir. (Tekvin, 37/35)

²⁵ Nebî, Mâlik b., *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, çev. Ergun Göze, s. 183

Yûsuf'un satılışı ve Mısır'a getirilişı konusunda her iki kitap paralellik göstermesine karşılık, hadise Kur'an'da (Yûsuf, 12/19-20) Allah'ın müdahalesi vurgulanarak zikredilmektedir. (Tekvin, 39/1)

Kur'an'da (Yûsuf, 12/24) Yûsuf'un (as) kadına meylettığı ve Allah'ın yardımıyla muhafaza olunduğu yazılıdır, Kitab-ı Mukaddes'te bundan bahsedilmez.

Kur'an'da (Yûsuf, 12/25) Hz. Yûsuf'un gömleği kadın tarafından yırtılmıştır, oysa Kitab-ı Mukaddes'te gömlek kadın tarafından alınır ama yırtılmaz. (Tekvin, 39/18)

Kur'an'da (Yûsuf, 12/27-29) Yûsuf'la beraber kocasına yakalanan kadın, kocası tarafından azarlanır ve tövbeye davet edilir, oysa Kitab-ı Mukaddes'te kocanın Yûsuf'a karşı hiddeti sergilenir. (Tekvin, 39/19-20)

Yine Kur'an'da (Yûsuf, 12/30-31) şehirde söylenti çıktığı ve bunun üzerine Züleyhâ'nın sosyete kadınlarını çağırarak onlara Yûsuf'u gösterdiği ve onların da hayranlık ve şaşkınlıktan ellerindeki bıçaklarla parmaklarını kestikleri sahne Kitab-ı Mukaddes'te yer almaz.

Kadının ısrarı karşısında Yûsuf'un Rabbine sığınarak dua etmesi (Yûsuf, 12/34) ve daha sonra zindanda iken zindan arkadaşlarına vaazı sadece Kur'an'da vardır. (Yûsuf, 12/36-40) Kur'an'daki Yûsuf daha çok bir peygamber gibi konuşur.

Zindandaki iki arkadaşının rüyalarını tabir etmesi, Kur'an'da arkadaşlarının Yûsuf'tan (as) isteği üzerine olurken (Yûsuf, 12/41), Kitab-ı Mukaddes'te ise Yûsuf'un rüyaların tabirini bizzat arz etmesi şeklindedir. (Tekvin, 40/8)

Kur'an'da (Yûsuf, 12/42-48); kadınların itirafı ile hapis sebebi, ruhî ve

ahlâkî plânda ortadan kalkarken, Kitab-ı Mukaddes'te, hapis sebebi sadece Firavun'un bir rüyası üzerine siyasî sebeple ortadan kalkar. (Tekvin, 41/14) Kur'an'da ruh ve manânın daha çok ön planda olduğunu görürüz.

Kur'an'da (Yûsuf, 12/53) Yûsuf Melik Reyyan'a da vaaz verir, Kitab-ı Mukaddes'te bu sahne yoktur.

Kur'an'da (Yûsuf, 12/54) Yûsuf'un itibarının iadesi; bir peygamber olarak adaletin tecellisi şeklinde gösterilirken, Kitab-ı Mukaddes'te Yûsuf'a makam verilmesi siyaset bağlamında ele alınmaktadır.

Kur'an'da (Yûsuf, 12/55) Yûsuf (as) ülke hazinelerine tayin edilmeyi ister, Kitab-ı Mukaddes'te ise Yûsuf'a bu Firavun tarafından teklif edilir. (Tekvin, 41/40)

Kur'an'da (Yûsuf, 12/57) âhiret düşüncesi telkin edilir, Kitab-ı Mukaddes'te buna rastlanmaz.

Yûsuf ve kardeşlerin karşılaşması sahnesi (Yûsuf, 12/58-62) de her iki kitapta farklılıklar arz eder. (Tekvin, 45/3)

Kur'an'da (Yûsuf, 12/63-67) Mısır'dan dönüş zikredilir ve Yakub'un nezdinden tekrar hareket ifade edilir. Kitab-ı Mukaddes'te Mısır'dan dönüş, Şimeon'un orada bırakılması sahnesi ile anlatılır. (Tekvin, 42/24) Kur'an'da casusluk ithamı ve Simeoun'un hapsedilmesi zikredilmez.

Kardeşlerin Mısır'a babalarının söylediği şekilde varması ve Yûsuf'un öz kardeşini yanında alıkoyması her iki kitapta da aynı şekilde anlatılmıştır (Yûsuf, 12/68-79) (Tekvin, 42/ 13)

Kardeşlerin dertleşmesi (Yûsuf, 12/80), sabır ve ümit aşıl原因an babanın yanına varış (Yûsuf, 12/81-87), Yûsuf'un yanına Mısır'a dönüş (Yûsuf, 12/88) sahneleri sadece Kur'an'da zikredilmiştir.

Yûsuf'un kardeşleri affedişi ile düğümün çözülmesi sahnesi de (Yûsuf, 12/89-92) (Tekvin, 45/15) her iki kitapta benzer.

Yûsuf'un babasına gönderdiği gömlek (Yûsuf, 12/93), Yakub'un önsezisi (Yûsuf, 12/94-95), Yakub'un iyileşmesi, duası ve çocuklarını affetmesi (Yûsuf, 12/96-99), Yûsuf kıssasının bir şükürle bitişi (Yûsuf, 12/102) yine Kitab-ı Mukaddes'te yer almayan sahneler olarak görünmektedir.

İkinci Bölüm

**ARAP EDEBİYATINDA YÛSUF U ZÛLEYHÂ
HİKÂYELERİ VE EL- BEDRÛ'T-TEMMÂM FÎ KISSATİ
SEYYİDİNA YÛSUF (AS) ADLI MANZUM YÛSUF
HİKÂYESİ VE TERCÜMESİ**

I. ARAPÇA KAYNAKLARDA YÛSUF U ZÜLEYHÂ HİKAYESİ

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi kutsal kaynaklı olduğu için İslam Edebiyatının bütün şubelerinde etkileri görülmektedir. Arap, Türk ve Fars Edebiyatlarında önemli etkileri görülen hikâye, değişik eserlere de konu olmuştur. Öncelikle, Kur'an kaynaklı olduğundan dolayı dînî eserlerde yer almıştır. Tefsirlerde uzun bölümlerde zikredilen hikâye, başlıbaşına Yûsuf sûresinin tefsiri olarak da kaleme alınmıştır. Ayrıca peygamberler tarihi ve sîret kitaplarında yer almıştır. Dînî eserlerin yanısıra edebî eserlerde de görülmektedir. Dînî eserlerden etkilenecek ortaya çıkan edebî eserler; nazım ve nesir şekillerinde yazılmıştır. Nazım olarak daha çok Fars ve Türk Edebiyatlarında mesnevî tarzında yazılmışlardır. Arap Edebiyatında da nesir olduğu gibi nazım eserler de verilmiştir.

Araştırma konusu olarak incelenecek arapça kaynaklar, Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma ve matbu eserlerle sınırlı kalmıştır. Bu konuda yapılacak bir çalışmada kullanılacak arapça yayınların daha fazla olması gerekirdi. Ancak Türkiye'de bu yayınlara ulaşmanın zorluğu ve Arap ülkelerindeki kütüphanelerde araştırma yapma imkanının kısıtlı olması, Türkiye'deki kütüphanelerde bulunan eserlerle yetinmeyi zorunlu kılmıştır.

Öncelikle Türkiye'deki kütüphanelerde birbirinin tekrarı mahiyetinde bulunanlar da dahil olmak üzere çok fazla sayıda "Yûsuf u Züleyhâ" konulu yazma ve matbu eser -83 yazma ve 24 matbu- bulunmaktadır. Bunlardan, birbirinin tekrarı olanlar dışında, 41 farklı yazma ve 17 matbu eser mevcuttur.

Ayrıca, aynı eserin hem yazma hem de matbu olanının da bulunduğu hesaba katıldığında 54 farklı eser kalmaktadır.

Yûsuf u Züleyhâ konulu 54 çeşit eserin 53 tanesi; Yûsuf sûresi tefsiri, tefsir denemesi ya da daha önce yapılmış bir tefsire yazılmış haşiyelerdir. Bu nedenle, eserlerin önemli bir kısmı tefsir veya hadis konularında yapılacak araştırmaların alanına girmektedir. Tezin konusu “Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri”, bir karşılaştırmalı edebiyat çalışması olduğu için incelenecek eserlerin de edebiyat alanında olması gerekmektedir. Türkiye kütüphanelerinde yapılan araştırma ve tasnif sonucu bu özelliğe sahip bir tek eserin mevcut olduğu ortaya çıkmıştır. Şeyh İsmail Ebu Hadra Et-Telebentî'ye ait manzum bir Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi olan bu eser “*El- Bedrû't-Temmam Fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*” adını taşımaktadır. Türkiye kütüphanelerinde edebiyat sahasına giren arapça yazılmış tek Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi olmasından dolayı bu çalışmada esas alınmıştır.

Mukayeseli Edebiyat alanında yapılan bu tezin sınırları dışında kalan bu 53 eser, tefsir ya da hadis alanında çalışanlar için oldukça önemli araştırma konusu olma özelliğini taşımaktadır. Önemli bir kısmının edisyon kritiği dahi yapılmamış ve pek çok nüshası da kütüphanelerde mevcut olan bu eserler araştırmacılar için çalışma konusu olabilecek zenginliktedir.

Aşağıda bu konuda ve diğer alanlarda çalışmak isteyen araştırmacılara faydalı olabilmek amacıyla Türkiye Kütüphanelerinde bulunan Yûsuf u Züleyhâ konulu eserlerin kütüphane dökümlerine yer verilecektir. Ondan önce bu konudaki makale ve kitap gibi yayınlarda zikredilen eserlerden bahsetmekte yarar vardır.

Hikâyenin Arap Edebiyatındaki ilk örneği, Gazalî'nin (v.505h/1111m) “*Bahrü'l-Mahabba*” adlı eseridir. British Museum'da bir nüshası bulunan eser,

1894'de Bombay'da, 1900'de Delhi'de basılmıştır.²⁶

İkinci eser, İbnü'l-Cevzî Abdurrahman Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferec Cemalüddin'in (d.509h/1116m-v.596h/1200m) "*Ez-Zehrû'l-Enîk fî Kıssati Yusuf u Sıddîk*" başlıklı Yûsuf sûresi tefsiridir.²⁷

682h/1284m yılında, Ebu Hafs Siracüddin b. Ömer b. İbrahim el-Ensarî el-Avsî el-Malîkî el-Müzekkir tarafından yazılan diğer bir hikâye ise "*Ez-Zehrû'l-Kimam fî Kıssati Yusuf (as)*" adını taşımaktadır. Bu eserin Celâlzâde Nîşanî Mustafa Çelebi tarafından 967h/1560m yılında "*Cevahiru'l-Ahbâr fî Hasâili'l-Ahyâr*" adıyla Türkçeye çevrilmiş ve II.Selim'e takdim edilmiştir.²⁸

Molla Muînî-i Cüveynî'nin "*Ahsenu'l-Kasas*"ı, Alâuddin Alî b. Muhammed b. İbrahim b. Hazinüşşihi el-Bağdadi (v.740h/1340m)'nin tek nüshası Kahire Hidiv Kütüphanesinde bulunan "*Tefsiru Sûret-i Yûsuf*" adlı eseri, 15. asra kadar Arap Edebiyatında yazılan son Yusuf u Züleyha hikâyeleridir.²⁹

Tacüddin Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed Yezid Et-Tûsî'nin "*Câmîu Letâifi'l-Besâtîn*" adlı eserini Muhammed b. Muhammed Altıparmak Türkçeye tercüme etmiştir.³⁰

Türkiye kütüphanelerinde bulunan arapça yazma ve matbu eserler şu şekilde sıralanabilir.

Muhyiddin Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabî'nin (d.560h/1164m-v.638h/1240m) "*Kıssatu Yûsuf*" adlı eseri Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Yûsuf sûresi tefsiridir. Muhyiddin Arabî'nin eserleri arasında

²⁶ Dolu, Halide, *Menşeyinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları* (Yayınlanmamış Doktora tezi), s. 97

²⁷ a.g.e., s. 98

²⁸ bkz. Furat, A. Suphi, *İ. A.*, "Yûsuf md."

²⁹ Dolu, Halide, a.g.e., s. 100

³⁰ Muhammed Altıparmak Türkçeye çevirmiştir. İstanbul kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Dolu, Halide, a.g.e., s. 100

geçmeyen³¹ bu eser kapsamlı bir tefsir olmaktan daha çok, farklı tefsirlerin yorumlarını karşılaştıran bir risale mahiyetindedir. 24 yapraklı olan eser talik hatla yazılmıştır.³²

Şemseddin Abdurrahman b. Mervan tarafından yazılan "*Kıssatu Yûsuf*" adlı eser, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa kütüphanesindedir. 198 sayfa olan eser, nesih hattı ile yazılmıştır.³³

Ali et-Temmam'a ait "*Kıssatu Yûsuf*" adlı tefsir de Süleymaniye kütüphanesindedir. 94 yaprak olan eser 900h/1494m tarihini taşımaktadır. Nesih hatla yazılmıştır.³⁴

Ebu Hafs Siracüddin b. Ömer b. İbrahim el-Ensârî el-Avsî el-Mâlikî el-Müzekkir'in "*Ez-Zehrû'l-Kimam fî Kıssati Yûsuf*" adlı bir başka yazması da Süleymaniye kütüphanesindedir. Talik hatla yazılmış eser, 170 sayfadır.³⁵

Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali El-Birgivi'ye ait "*Ahsenü'l-Kasas*" (Tefsîru Sûret-i Yûsuf) adlı eser İÜ Merkez Kütüphanesindedir. Konjonktürel engellerden dolayı bu esere ulaşılammış ve hakkında bilgi edinilememiştir.³⁶

Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr Es- Süyûtî tarafından yazılmış "*Defut-Taassüf an İhvet-i Yûsuf*" adlı eser Süleymaniye Kütüphanesindedir. Yûsuf sûresi tefsiri olan bu yazmanın bir baskısı Millet kütüphanesinde bulunmaktadır.³⁷

³¹ bkz. İ. A., "İbnü'l Arabî" md.

³² İbn'ül-Arabi, Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Kıssatu Yûsuf*, Süleymaniye Kütph. Bağdatlı Vehbi Ef. 159, ŞEH, 1342

³³ Şemseddin Abdurrahman b. Mervan, *Kıssatu Yûsuf*, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Kütph., Dmb. No:87, İst. trh.: 958

³⁴ Ali et-Temmam, *Kıssatu Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., Fatih 40/7

³⁵ bkz. Furat, A. Suphi, İ. A., "Yûsuf md."

³⁶ El-Birgivi, Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali, *Ahsenü'l-Kasas*, (Tefsir-i Sûre-i Yûsuf), İ.Ü. Merkez Kütph. Blm: Ara, Dmb. No: 4139, Kayıt No: 4742

³⁷ Es- Süyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *Defu't-Taassüf an İhvet-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., LAL 678,

Mevlanâzâde, Ahmed b. Mahmud el- Herevî'nin yazmış olduğu Haşiye alâ Tefsir-i Sûret-i Yûsuf isimli eser, Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır.³⁸

Bunlardan başka, Mehmed b. Ebu'l-Abbas Ahmed'in³⁹, Mehmed b. Ahmed Tarsusî'nin⁴⁰, Ebu Mansur Şehredar b. Şireveyh Hemedânî'nin⁴¹, Ebu Ali Ömer b. İbrahim El-Ensari'nin⁴², "*Kıssatu Yûsuf*" adlı eserleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı risale olarak, diğer bir kısmı ise geniş tefsir çalışması olarak kitap halindedir. Ayrıca; "*Tefsiru Sûret-i Yûsuf*" adlı eserler de vardır. Bu eserler birer tefsir denemesi veya daha önce yazılmış olan tefsirlere yapılmış haşiyeler şeklindedir. Ali İstanbulî⁴³, Ubeydullah b. Mesud Sadrüşşeria es-Sânî⁴⁴, Muhammed b. Ebu'l-Abbas İbnü'l-Mukrî⁴⁵, Şeyh Abdülmuhsin Zeynelabidîn el-Gürânî⁴⁶, Ahmed b. Ruhullah El-Ensari⁴⁷, Ahmed b. Ömer el-Malâtî⁴⁸, Yakub b. Mustafa el-Afvî⁴⁹, Ahmed b. Abdullah el-Ensari⁵⁰, Nimetullah el-Gucduvani⁵¹, Türkiye kütüphanelerinde yazma eserleri bulunan müelliflerden bazılarıdır. Zikredilen yazmaların dışında 20.yy'da bu konuda yazılmış arapça matbu eserler de edebî özellikli olmaktan çok hikâyenin dînî özelliklerini öne çıkaran eserlerdir. Bu eserlerin büyük bir bölümünü yine tefsirler oluşturmaktadır.⁵²

³⁸ Mevlanâzâde, Ahmed b. Mahmud el- Herevî, *Haşiye ala Tefsiru Sûret-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., ŞEH. 313, REŞ 1093,

³⁹ Mehmed, b. Ebu'l-Abbas Ahmed, *Kıssatu Yûsuf*, Vahitpaşa Kütph. 857, Dmb. No:841

⁴⁰ Mehmed b. Ahmed Tarsusî, *Kıssatu Yûsuf*, TUYATOK 1010, Blm.: ADA 630,

⁴¹ Hemedanî, Ebu Mansur Şehredar b. Şireveyh, *Kıssatu Yûsuf*, Kayseri Rşd. 2329, RAŞ 6877

⁴² El-Ensari, Ebu Ali Ömer b. İbrahim, (Tahkik: Ahmed İbrahim Matracız) *Müntehâb-u Zehri'l-Kimam fi Kıssati Yûsuf*, İ.Ü. Merkez, ARA 6336,

⁴³ İstanbulî, Ali, *Risale Fi Tefsir-i Sûret-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph. 86511, REŞ 1046,

⁴⁴ Sadrüşşeria es-Sânî, Ubeydullah b. Mesud, *Risale Te'vil-i Kıssati Yûsuf*, Süleymaniye Kütph. 7653, AYA 1980, Süleymaniye. Kütph., Lal 678, Hek 943, Esa 3553, Esa 3678, Fey 2121, Esa 3623 Millet Ktph. Gen 7481

⁴⁵ Muhammed b. Ebu'l-Abbas İbnü'l-Mukrî, *Tefsir Sûre-i Yûsuf*, Topkapı 6196, REV194

⁴⁶ Şeyh Abdülmuhsin Zeynelabidin el-Gürânî, *Tefsir-i Sûre-i Yûsuf*, Zeytinoğlu 66, Dmb. No:29,

⁴⁷ El-Ensari, Ahmed b. Ruhullah, *Tefsir-i Sûre-i Yûsuf*, Süleymaniye. Kütph., LAL 174

⁴⁸ El-Malâtî, Ahmed b. Ömer, *Tefsiru Sûret-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., FAT 570,

⁴⁹ El-Afvî, Yakub b. Mustafa, *Tefsiru Sûret-i Yûsuf*, Köprülü 3077, AHM 19,

⁵⁰ El-Ensari, Ahmed b. Abdullah, *Tefsiru Sûret-i Yûsuf*, Tire 36,71, NEC 35,70,

⁵¹ El-Gucduvani, Nimetullah, *Tefsiru Sûret-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph. 38227, H. H. 116,

⁵² Yûsuf kıssası ile ilgili arapça matbu eserlerin bazıları şunlardır: Bacude, Hasan Muhammet el-Mekkî, *El-Vahdetü'l-Mevduyye fi Sûret-i Yûsuf Aleyhisselam*, Bakarî, Ahmed Mahir, *Yûsuf fi'l-Kur'an*,

Türkiye kütüphanelerinde yapılan araştırma ve tasnif sonucu Edebiyat alanında incelenebilecek özelliğe sahip tek arapça eser olan, Şeyh İsmail Ebu Hadra Et-Telebentî'ye ait manzum bir Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi "*El-Bedrû't-Temmam Fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*" Arap Edebiyatı kaynağı olarak bu çalışmanın merkezinde yer alacaktır.

Deccanî, Zahiye Ragıp, *Yûsuf fî'l -Kur'an'il - Kerim ve't-Tevrat*, Ebu Hamde, Muhammed Ali, *Fi't-Tezevvuki'l-Cemâli Li Sûret-i Yûsuf*, El-Balisanî, Muhammed Taha, *El-Kavlü'l-Munsif fî Tefsîr-i Sûret-i Yûsuf*, El-Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa el-Celvetî, *Tefsîru Sûret-i Yûsuf*, El-Celvetî, Yakub b. Mustafa, *Neficetu't-Tefasîr fî Sûret-i Yûsuf*, Er-Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin *Yûsuf (as) Beyne Mekri'l-İhve ve Keydî'n-Nisve*, (Trc. Muh. Ali Ebu'l-Abbas), Es- Süyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *Defu't-Taassüf an İhvet-i Yûsuf*, Gazâlî, Mecdüddin Ahmed b. Muhammed, *Bahru'l -Mahabba fî Esrari'l-Mevedde fî Tefsîr-i Sûret-i Yûsuf*, Hilal, Muhammed b. Muhammed, *Er-Rahîk fî Kıssati Yûsuf es-Siddîk*, İbn Kayyim, el-Cevziyye, *Ravzatu'l-Muhibbîn ve Nûzhetu'l-Müştakîn*, (nşr. A. Ubeyd), Muhammed Reşit Rıza, *Tefsîru Sûret-i Yûsuf*, Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *Kıssatu Seyyidina Yûsuf es-Siddîk b. Seyyidina Yakub Aleyhisselam*

II. ARAP EDEBİYATINDA MANZUM HİKÂYE (MESNEVÎ, KASÎDE, MÜZDEVİCE, DÜBEYT)

İslamiyetin doğup gelişmesi döneminde şiir sanatı da önemli değişiklikler göstermiştir. İslamiyetin ilk dönemlerinden itibaren Arap şiiri önemli aşamalar katetmiş ve İslam iyetle beraber din, şiirin ana konusu olmuştur. Kur'an'la beraber gelen yeni değerler artık şiirin konusu haline gelmiştir. Kardeşlik, sevgi, fedakarlık, Allah yolunda cihad, kötülüklerle mücadele gibi ahlakî değer ve davranışlar terennüm edilmeye başlamıştır.⁵³ Daha sonraki dönemlerde zenginlik ve refahla beraber gelen şehir kültürü, İran ve Bizans medeniyetlerinin etkileri Arap şiirini daha da geliştirmiştir. Dînî-tasavvufî şiirlerin yanısıra sultanlara medhiyeler ve aşk konularının işlendiği şiirler yaygınlık kazanmıştır⁵⁴.

Arap şiiri İslam Edebiyatları içinde bir çok yeniliğin öncülüğünü yapmıştır. Dînî tesirli manzum hikâyeler öncelikle Arap Edebiyatında görülmektedir. Kasideler bu etkinin en önemli örneğini oluştururlar. Kaside türü, İran ve Türk Edebiyatlarını da etkilemiştir. Daha çok İran Edebiyatı kaynaklı olan mesnevî ile işlediği konular ve şekil itibariyle benzeşen kaside, uzun manzum hikâye biçiminde kurgulanır. Dînî kaynaklı manzum hikâyelerin veya

⁵³ Furat, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, s. 116

⁵⁴ age, s. 144

dînî-tasavvufî bir duyguyla yazılmış aşk hikâyeleri Arap Edebiyatıyla beraber İran ve Türk Edebiyatlarında da görülmektedir. Kasideden başka Arap Edebiyatında mesnevî benzeri nazım şekilleri müzdevce ve dübeyt zikredilmektedir⁵⁵. Aşağıda Arap Edebiyatında kullanılan manzum hikâye türleri benzer ve farklı yönleriyle ele alınacaktır.

Mesnevî; her beyitinin mısraları kendi aralarında kafiye, aruz bahirlerinin kısa şekillerinden biri ile yazılmış bir nazım şeklidir. Bu şekilde beyitlerin miktarı ikiden başlayarak bir veya birçok ciltlik eserler dolduracak sayıda olabilir⁵⁶.

Kelime arapça *mesne* kökünden “ikişer-ikişer” anlamına gelen *mesnen* kelimesinin bir nisbet şekli gibi görüldüğüne göre, kök ve şekil bakımından arapçadır; fakat Arap dilinde kullanılmamıştır. İslamî Edebiyatlarda pek çok ürünleri bulunan mesnevî şeklinin menşei oldukça eskidir. Bu şeklin kaside veya gazelin matlâ beyitinin gelişmesi ile meydana geldiğine dair görüşler de mevcuttur.⁵⁷ Bunun yanı sıra Fuad Köprülü mesnevî şeklinin İran kaynaklı olduğunu ifade eder. Köprülü'ye göre mesnevî tarzının mazisi, Pehlevi Edebiyatına dayanmaktadır.⁵⁸

Mesnevî şekli, İslamî Edebiyatlar içinde bugüne kadar gelen kayıtlara göre ilk olarak Arap Edebiyatında kullanılmıştır.⁵⁹ Arap Edebiyatında mesnevî şekliyle edebî bir gaye ve mevzudan çok öğretici bir gaye ve mevzularda eserler yazılmıştır.⁶⁰ Aslen İranlı olan Aban b. Abdülhamit el-Lahîkî (v.199h/815m)⁶¹, ‘Kelile ve Dimne’yi mesnevî şekli ile pehleviceden arapçaya tercüme etmiştir. Bundan bahseden kaynakların bu şekil için kullandıkları tabirler dikate değer.

⁵⁵ İ. A., “Mesnevî” md.

⁵⁶ Pala, İskender, *Divân Edebiyatı*, s. 120

⁵⁷ İ. A., “Mesnevî” md.

⁵⁸ İ. A., “Aruz” md.

⁵⁹ Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, s. 22

⁶⁰ Çetin, Nihad, *Eski Arap Şiiri*, s. 58

⁶¹ GAL, *Suppl.*, I, 238 vd.; Ateş, Ahmet, *İslam ansiklopedisi*, “Mesnevî” md.

“İbnu’l-Mu’tezz, (v.255h/869m) bu eseri müzdevice tabiri ile vasıflandırır. Ebubekir es-Sûlî, eser için kaside tabirini kullanmakta ve bunu müzdevice tabiriyle tavsif etmektedir. Aynı müellif bir yerde *el-kasidetü’l-müzdevice*, bir diğerinde *kasâid müzdevicât* tabirlerini de kullanmaktadır. İbnü’n-Nedim’de es-Suli gibi eş-Şi’rû’l-müzdevic tabirini kullanır⁶². Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Arap Edebiyatçıları mesnevî tabirini kullanmamışlardır, bu şekildeki bir manzume veya esere kaside demişler, ancak bunu müzdevic sıfatı ile vasıflandırmışlar; sonraları ise bu sıfat asıl isim yerine kullanılmıştır. Arap Edebiyatında sırf edebî gayeler ile kaleme alınmış mesnevî şeklindeki eserler özellikle aruzun *recez* bahriyle yazıldığından bunlara *urcuze* de denilmektedir. Bunlar da öğretici mahiyette birer mesnevîden ibarettir.⁶³

Kaside; Genellikle *kasîd* (cem. *kasâid*) arapça, farsça ve türkçede uzun manzume şekillerine verilen isimdir. Bu isim arapçada, “kasetmek, yönelmek” anlamına gelen *kasada* kökünden gelir. Eski zamanlarda, şairin kabilesinin methini ve düşmanlarına karşı hücumunu ve daha sonraları bir şairin methiyelerine karşılık hediyelerini ve ihsanlarını açıkça istediği ve umduğu bir şahıs veya ailenin medhini içerirdi⁶⁴.

Kaside, Arap Edebiyatının ilk dönemlerinde doğmuş cahiliye döneminde en parlak dönemini yaşamıştır. Muallakatü’s-Seb’a şairleri ile İslam i dönemdeki kaside şairleri (Ka’b b. Züheyr, Hassan b. Sabit, Nabigâ, A’şâ vs.) bu nazım şeklinin gelişmesinde önemli roller oynamışlardır. Genellikle bir caize almak amacıyla yazılan Arap kasideleri, Emeviler devrinde Ebû Nüvâs; Abbasiler devrinde de Ebu Temmam, Buhturî ve Mütenebbî’nin başarılı örnekleriyle mükemmel şeklini bulmuştur⁶⁵.

⁶² Aynı yer,

⁶³ Celebioğlu, a.g.e., s. 22

⁶⁴ İ.A., “Kaside” md.

⁶⁵ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 314

Müzdevic; edebî sanatlarda *muzdevic* yan yana bulunan şekli, vezni, ve son sesleri aynı olan iki kelime arasında bir nevî secî' yapmaktır; Kur'an'ın şu ayetinde (25:27) böyledir: “*Va ci'tuka min saba'in bi-naba'in*” “Sana Saba'dan bir haber getirdim”; burada saba'in ve naba'in arasında benzerlik bulunmaktadır. Buna şu hadîs de örnek verilebilir: “*al-mu'minûna hayyinûna leyyinûna*”, “Mü'minler sakın ve yumuşak huyludurlar”

Aruzculara göre, *muzdevic*, mısraları kendi aralarında ikişer-ikişer kafiyeleşmiş bir şiirdir. Genellikle yalnız öğretici mahiyette olan *urcuzelerde* kullanılır. Fars ve Türk Edebiyatlarında buna Mesnevî denir ve remel, hezec, mütekarib bahirleri ile kullanılır. Bu çeşit şiirlerde her iki mısranın son tefilelerinin birbirine benzemesi istenilir. Araplarda recez bahrinden (bazan bir takım beyitler mutlaka sari' bahrindendir) şiirlerin *muzdevicat* denilen değişik bir şekli vardır. Bunlar beş mısralık kıt'alardan oluşmuştur; ilk dört mısrası kendi aralarında kafiyeleşir ve beşinci mısraların kendi aralarında bir kafiyesi vardır. Bazen de kıt'alar dört mısradan oluşur ve ilk üç mısra kendi aralarında, dördüncüler de kendi aralarında kafiyeleşir⁶⁶.

Dübeyt; Fîrûzâbâdî'nin Kamûs'unda bir nevî 'şarkî' veya 'türkî' anlamına gelen *masnât* kelimesini açıklarken, kullandığı dubeytî tabiri hakkında, ez-Zebîdî, “Acemlerde mesnevî adı ile tanınan türküdür; bu kelime galiba bu manadaki *masnât*'ın nisbet şeklidir” demektedir. Diğer dilciler ve bu arada ibn-i Manzur yalnız *dû-beytî* tâbirini almışlar ve türkü anlamına gelen *masnât* ile *mesnevî* arasında bir münasebet görmemişlerdir. Öyle görünüyor ki, Murtaza ez-Zebîdî, Fîrûzâbâdî'nin kullandığı *dû-beytî* ile *mesnevî*'yi aynı şey zannetmiştir; halbuki *dû-beytî*, 'türkü' gibi, bir beste ile okunan şiir parçası olup, bunun yukarıda bahsedilen anlamda bir ilgisi yoktur.⁶⁷

⁶⁶ İ.A., “Müzdevic” md.

⁶⁷ İ.A., “Mesnevî” md.

Sonuç olarak Araplar mesnevîye, iki dize birbiriyle kafiyeli olarak birleştiği için ‘müzdevice’ adını vermektedirler⁶⁸. Bugün bilinen mesnevî şekli Fars Edebiyatında ortaya çıkmış ve aynı isimle oradan Türk Edebiyatına; ‘müzdevice’, ‘recez’, veya ‘urcuze’ isimleriyle de Arap Edebiyatına geçmiştir.⁶⁹

Arap Edebiyatında sırf edebî gayeler ile kaleme alınmış mesnevî şeklindeki eserler, pek az olsa da öğretici mahiyette, bihassa ezberlenilmesi istenilen konularda bu şekil çok kullanılmıştır. Bunlar arasında, nahve dâir olmak üzere, meşhur ‘Makamat’ sahibi el-Harîrî (v.616h/1122m)’nin ‘Mulhatu’l-l’râb’ı, bütün mevzuunu 1000 beyitte özetlediği için ‘Elfiye’ adı verilen İbn-i Malik (v.672h/1172m)’in eserinden bahsedilebilir.⁷⁰ Yine bu konuda hadis usûlü, fıkıh, Kur’an, nevadir, sîre, tıp vb. alanlarda da ezberlenme kolaylığı amacıyla bu şekilde 1000 beyitlik pek çok eserler kaleme alınmıştır.⁷¹ Ayrıca bu şekildeki eserler arapçada özellikle aruzun *recez* bahri ile yazıldığı için bunlara *urcûze* denildiği yukarıda zikredilmişti. Riyâzî ilimler, tıbb, dînî ve fikhî sahalardan aruza kadar bütün ilimlerde yazılmış çok sayıda *urcuzeler* bulunmaktadır. Bunlar da öğretici amaç taşıyan mesnevîlerdir.⁷²

⁶⁸ Dilçin, Cem, *Türk Şiir Bilgisi*, s. 167

⁶⁹ Pala, İskender, a.g.e., s. 372

⁷⁰ İ.A. “Mesnevî” md.

⁷¹ GAL, Fihrist, “Alfiya” md

⁷² GAL, Fihrist, “Urcûze” md.

III. “EL- BEDRÜ’T-TEMMÂM” İSİMLİ MANZUM YÛSUF (AS) HİKÂYESİ TERCÜMESİ

Arap Edebiyatı örneği olarak incelenecek olan “*El- Bedrû’t-Temmâm Fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*” adlı eser, Şeyh İsmail Ebu Hadra Et-Telebentî tarafından kaleme alınmış olan manzum bir Yûsuf u Züleyhâ hikâyesidir. Eser, Türkiye kütüphanelerinde bu konuda manzum hikâye olarak Arap dili ile yazılmış tek edebî eser olma özelliğindedir.

Toplam 843 beyit olan arapça yazılmış bu eserin tam adı “*El-Bedrû’t-Temmam fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*”dır. Türkiye Kütüphanelerinde manzum olarak yazılmış Yûsuf u Züleyha konulu tek arapça eser olma özelliği taşımaktadır. Eserin son kısmından anlaşıldığı kadarıyla şairi İsmail Ebû Hadrâ ismini taşımaktadır.

/838. O İsmail Ebû Hadrâ’dır. Ey Rabbim, günahlarını bağışla./

Mesnevî, ağırlıklı olarak bir konuda yoğunlaşmamış bütün konulara yer vermiştir. Bu eserde özlü ifadeler kullanılmakta, çok fazla ayrıntıya girmeden hikâye üslubuyla anlatmakta ve olaylardan okuyucuyu haberdar etmektedir. Züleyhâ’nın Yûsuf’u zindana attırdıktan sonra yaşadığı pişmanlık

sahnesini, Yakub'un Yûsuf'a olan hasretini çok etkileyici bir şekilde anlatması dikkati çekmektedir. Kardeşlerin Yûsuf'a çektiydikleri eziyetleri ve Züleyhâ ile Yûsuf'un kavuşmaları sahnesini de oldukça tafsilatlı olarak anlatmıştır. Mesnevîde Kur'an'da anlatılanlara sadık kalma çabası hissedilmekle beraber İsrailiyat etkisinden de tamamen uzak kaldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Şairin dili sade ve akıcıdır.

"*El-Bedrû't-Temmam*" adlı arapça manzum eser Türkiye'deki kütüphaneler arasında sadece Marmara İlahiyat Fakültesi kütüphanesinde bulunmaktadır. İki matbû bir de yazma nüshası bu kütüphanede bulunan eserin matbû nüshalarından biri başından on iki beyit eksiktir. Ayrıca yazma nüsha ile aralarında farklı olan ifadeler, eksik ya da fazla olan beyitlere de rastlanmaktadır. Aşağıda yapılan tercümede bu nüshalardan herhangi biri esas alınmamış, anlamların birbirinin devamı olması dikkate alınarak bir nüshada eksik bulunan beyite diğerlerinden tamamlayarak tercümede yer verilmiştir. Arap Edebiyatı örneği olarak incelenen ve türkçeye kazandırılması hedeflendiği için tercüme edilmesi düşünülen bu eserin şairi hakkında ne yazık ki tabakat kitaplarında bilgi bulunamamıştır. Şiirin son kısımlarında şairin adı İsmail Ebu Hadrâ olarak geçmektedir. Marmara Üniversitesi kütüphanesinin kayıtlarına göre ise şairin tam adı Şeyh İsmail Ebu Hadrâ et-Telebentî olarak tespit edilmiştir. Bu kayıt dikkate alındığında Tunus'a bağlı bir yer olan Telebent'e nisbet edilen şairin Tunuslu olduğu söylenebilir. İsmi'nin başındaki 'Şeyh' sıfatı nazar-ı itibara alındığında ise şairin bir tarikat şeyhi olduğu akla gelmektedir. Şiirinin içeriği dikkate alındığında şiirde geçen Allah'a ait isimlerle yapılan dualar bu düşünceyi destekler görünmektedir.

Şairin hayatı hakkında başvuru kaynaklar; GAL⁷³, GAS⁷⁴, Mu'cemü'l-Müellifin⁷⁵, Mu'cemü'l-Udebâ⁷⁶, Keşfü'z-Zünûn⁷⁷, Hediyyetü'l-

⁷³ Brockelman, Carl, *Geschichte Der arabischen Litteratur*,

⁷⁴ Sezgin, Fuat, *Geschichte Des Arabischen Schrifttums*,

⁷⁵ Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcümü'l-Musannifin Kütübu'l-Arabiyyin*,

⁷⁶ el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Üdebâ*,

⁷⁷ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zünûn*,

Ârifin⁷⁸, El-A'lâm⁷⁹, Tabakatü'l-Ulema i Tunus⁸⁰, Ruvvadü's-Şi'ril-Gınâi fî Tunus⁸¹, Müstedrekü'l-Fehresi't-Tarihi li'l-Müellefati't-Tunusiyye⁸², isimli eserlerdir, fakat tüm bu kaynaklarda şair hakkında herhangi bir kayda rastlanamamıştır.

Bir sonraki bölümde “*El Bedrû't-Temmam Fi Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*” adlı Manzum Yûsuf u Züleyhâ hikayesinin tercümesine yer verilecektir.

⁷⁸ İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyyetu'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*,

⁷⁹ Zirikli, Hayrettin, *El-A'lâm Eşhuru'r-Ricâl ven-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Mütearribîn ve'l-Müsteşrikîn*,

⁸⁰ Ebü'l-Arab, Muhammed b. Ahmed b. Temim et-Temîmî el-Mağribî, *Tabakâtu ulemâi Tunus*,

⁸¹ Buzeyne, Muhammed, *Ruvvadü's-Şi'ril-Gınâi fî Tunus*,

⁸² Ebü'l-Kasım, Muhammed Kirru, *Müstedrekü'l-Fehresi't-Tarihi li'l-Müellefati't-Tunusiyye*,

EL- BEDRÜ'T-TEMMÂM FÎ KISSATİ SEYYİDİNA YÛSUF (AS)

MÜELLİF: ŞEYH İSMAİL EBU HADRÂ ET-TELEBENTÎ

(MANZUM BİR YÛSUF HİKÂYESİ TERCÜMESİ)

1. Her şeyi zahmetsizce yaratan ve buna güç yetirebilen Rabbe hamd olsun.
2. Allah'ın bereketi, ismi Tâhâ ve Yûsuf olan dolunayın üzerine olsun.
3. Düşüncelerime sözleri (kelimeleri) bolca veren, her şeyi bilip duyan Rabbim!
4. Adı Yûsuf olan peygamberin hikâyesi güzel kokularla düşüncelerimden şiir gibi geçti.
5. Babasının adı Yakub'tur. O da Nebî ve Resûl'dur. Sevilen ve ünü yaygın olandır.
6. Annesinin adı Rahîl'dir. Her ikisi de Yûsuf sayesinde övülmüştür.
7. Babası iki evli idi. Rahîl'den iki çocuğu vardı.
8. Aman Allah'ım bu ikisi ne de güzeldir. Sanki ayın on dördü. Ancak bütün güzellikler Yûsuf 'ta toplanmış.

9. Diğer hanımının ise on tane çocuğu vardı. Onların öyküsü çok ünlüdür.
10. Namları başını alıp yürümüştür. Ancak onların en asili Yûsuf'tur.
11. Peygamberin çocukları çok kıymetlidir, en yüksek rütbeyi elde ettiler.
12. Aralarında üstünlükte kura çekilse elbette Yûsuf üstün gelir.
13. Onların soy soplari hakkındaki öykülerin haddi hesabı yoktur.
14. Asaletleri ve güzelliikleri hakkında özellikle Yûsuf'un güzelliği için ne söylene azdır.
15. Onların hepsi önemlidir. Ay gibidirler. Allah onları özellikle üstün yaratmıştır.
16. Kur'an'da adları geçer. Aralarında Yûsuf'tan güzeli yoktur.
17. Ayın on dördü güzelliği onun yaradılışında vardır. Güzellik onda şekil bulmuştur.
18. Güzellik Allah'a şöyle yalvarmış; Rabbim beni Yûsuf'ta vâ et.
19. Rabbim güzelliği on parçaya bölmüş ve şekillendirmiş.
20. Birini insanlara, dokuzunu Yûsuf'a vermiş.
21. Ancak Resul Muhammed (sas) Allah katında ondan da üstündür.
22. Ayın en güzel parlaklığından daha güzeldir. Bu özelliklerin hepsini Allah Yûsuf'a vermiş.
23. Babası üzerine titrerdi. Onu diğer çocuklarından fazla severdi.
24. Ona karşı daima yumuşak davranır asla Yûsuf'u yanından ayırmazdı.
25. Siddik yan tarafına doğru yatağına uzandı ve hayırlı bir düşünce gördü.

26. Sabahleyin babasına dinle bak dedi, ben Yûsuf'um;
27. Babacığım rüyamda güneşin ve ayın bana secde ettiğini gördüm.
28. Yıldızlar da on iki tane idi. Hepsi "Biz Yûsuf'a boyun eğdik" diye çağırıyorlardı.
29. Allah için bana söyle başıma gelecekler hayır mıdır; şer midir?
30. Babası ona; "Sana müjdeler olsun, sevin ve bundan faydalan Yûsuf" dedi.
31. "Rüyan sana muvaffakiyet, mutluluk getirecek; ancak kardeşlerinden sakın.
32. Rüyandan onlara bahsedersen sana hile yaparlar Yûsuf.
33. Şeytan onların aklını çeler ve kalplerine attığı düşünceler sebebiyle seni üzecek şeyler olur.
34. Kalpleri kin üzerine birleşir de kötülükleri sana ulaşır Yûsuf."
35. Yakub'un diğer hanımı ikisi arasındaki konuşmayı duymuştu.
36. İşittiklerini oğullarına anlattı ve Onların kalpleri Yûsuf'a karşı kinle doldu.
37. Hepsi bir ağızdan "Ne tuzak kuralım? Babamız Yakub bizi terketti.
38. Oğlunun sevgisi aklını başından aldı, Yûsuf'a olan sevgisi de gittikçe artıyor.
39. Kesinlikle onu öldürmeliyiz ya da onu yerimizden sürelim.
40. Babamızdan hızlı bir şekilde ayrılırken kimimiz Yûsuf'u tebrik etsin."
41. Ona karşı biraz sevgisi olan büyük kardeş dedi ki: "Onu asla öldüremeyiz.
42. Ama Yûsuf'u bir kuyuya atabiliriz orada açlıktan ölür."

43. Hepsi Sıddık'a gelerek yapmacıklı gülüş ve tavırlarıyla aklını başından aldılar.
44. Hepsi hileleriyle geldiler ve; "Yûsuf ! Bizimle beraber çıksana", dediler.
45. O da onlara; "Babama söyleyiniz ben de sizin bu görüşünüze katılıyorum.
46. Babamdan rica edeyim bana izin versin" dedi. Hepsi Yûsuf'un bu fikrini kabul ettiler.
47. Bu konuda anlaştılar ve babalarına gittiler.
48. Babalarının yanına vardıklarında ona; "Yûsuf'u bizimle beraber gönder" dediler.
49. Babaları da onlara; "Sevgim onun benden uzaklaşmasına müsaade etmez
50. Ve sürekli Rabbinden Yûsuf'u benden uzaklaştırmamasını istiyorum"
51. Hepsi topluca ona; "Korkma Sıddık yanımızda emniyettedir.
52. Onu yarın bizimle beraber gönder Yûsuf'u biz hepimiz koruruz."
53. Yakub haykırdı; "Onu asla sizinle göndermeyeceğim, büyük bir ihtimalle onu bir kurt gözetler.
54. Oyun oynarken bir gafletinize gelir uzaklaştığınız bir anda Yûsuf'umu yer,
55. Allah'a yemin ederim ki, üzülyorum Sıddık'ın uzaklaşması bana eza verir.
56. Onu bana bırakın o beni eğlendirir. Yûsuf'un benden uzaklaşmasına razı değilim."
57. Onlar hep birden; "Biz on kişiyiz herkes bizim gücümüzü bilir, bu konuda ünlüyüz.

58. Biz emin kimseleriz, bizim kahramanlığımızı herkes bilir Yûsuf 'u gönder.”
59. Sıddık ona; “Babacığım lütfen beni ağabeylerimle gönder, bana engel olma” dedi.
60. “Ben onlardanım, çünkü onlar da bendendir.” O zaman babası “Peki Yûsuf” dedi.
61. Yakub, Yûsuf 'un isteğini kabul ettikten sonra ayrılma vakti geldiğinde
62. Onu kucakladı, öptü ve “Âh Yûsuf'um! ” dedi.
63. Onu kardeşlerine teslim etti, gözyaşları seller gibi akıyordu.
64. Şöyle dedi; “Ya Rabbi! O sana emanet, oğlum Yûsuf'u sen koru!”
65. Onlar; “Korkma o bizdendir, amacımız onu bizimle beraber gezdirmektir.
66. Bizimle hoş vakit geçirir; onu canımızdan daha çok koruruz.”
67. Böyle söylediklerinde Yakub onlara inandı. Çünkü onu gezdirmek istiyorlardı.
68. Onlar bu izne sevindi çünkü Yûsuf'u elde etmişlerdi.
69. Yakub her birine defalarca tavsiyede bulundu.
70. “Ey çocuklarım bu anlattıklarım, özellikle Yûsuf'a dikkat edin.”
71. Giderlerken yaşlı Yakub onları uğurladı. Sıddık için de onları uyardı.
72. Ayrılma vakti geldiğinde Yûsuf'un yanağını okşadı
73. Onu öptü ve vedalaştı kalbi hasretten paramparça oldu.
74. Ardından, Yakub Yûsuf'u görmek için bir dağa tırmandı.

75. Onlar gözden kaybolunca mahsun mahsun yurduna döndü.
76. Kalbi hüzünden şikayetçiydi, göz yaşları Yûsuf için akıyordu.
77. Onlar uzaklaştılar ve çöle doğru koştular.
78. Yûsuf'u elleriyle dövmek için adeta yarışıyorlardı.
79. Sıddık onlara; "Siz benim kardeşlerimsiniz fakat ihanet ettiniz.
80. Babanızın sözüne muhalefet ettiniz ve beni boşladınız, ben Yûsuf'um,
81. Bana kim acıyacak, beni kim kurtaracak, göz yaşlarım içinde boğulacağım.
82. Ah babacığım beni görebilseydin gözlerin Yûsuf için ağlayacaktı."
83. Hepsi bir ağızdan; "Sus şom ağızlı, seni buraya kim getirdi, seni kim görecektir.
84. Baban mı seni kurtaracak, artık ömrün sona erdi Yûsuf!"
85. Sıddık onlara "Beni dövmekten vazgeçin, kurtarın beni!
86. Babanız bana ezâ vermemenizi söylemişti, Yûsuf'u koruyun diye sizi öğütlemişti.
87. Unuttunuz mu babanızın dediğini? Bırakın beni dövmeyi, kimse görmüyor artık.
88. Onlardan biri aniden aralarından çıkarak Yûsuf'a vurdu.
89. Sıddık'ın aklı bu vuruştan sonra gitti.
90. Teyze oğullarından biri gelince 'Küçüğüme acıyın bu Yûsuf'dur' dedi.

91. Yûsuf : “Yaşımin küçüklüğünden ve akrabalarınıza olan sevginizden dolayı merhametli olun bana karşı.”
92. Ona; “Bugün artık koruyucun yok, sen öleceksin Yûsuf!” dediler.
93. Arkalarına dönerek, homurdanarak Yûsuf ‘un izlerini sildiler.
94. On kardeşi de ayaklarını öptürdü; hiç biri Yûsuf’a acımadı.
95. Sıddık dayaktan ağladı, yüzü gözü toz toprak içinde kaldı.
96. Yûsuf onların merhametsizliği yüzünden üzüntü içindeydi, ona karşı daha da sert davrandılar.
97. Yûsuf en büyük ağabeyine sarıldı,
98. “Senden güçsüze, küçük kardeşine acı, sen Yahuda’sın ben de Yûsuf’um,
99. Babam olmadığında sen babamsın, benim her davranışına sen yön verirsın,
100. Allah için ızdırabımı durdur, kardeşin Yûsuf’u korkularından kurtar.”
101. Yahuda ona, “İçini ferah tut, hayatıma yemin olsun ki sana bir zarar gelmeyecek.
102. Allah’ın izniyle sen iyilik bulacaksın. Üzülme, sevin Yûsuf.” dedi.
103. Yahuda, diğer kardeşine, “Kötülük yapmayı bırak!
104. Babamın öğütlediği gibi yapacağız. Ona itaat edeceğiz ve Yûsuf’u geri götüreceğiz!”
105. Hepsi bir ağızdan, “Bu görüşün yanlış. Söylediklerinin hiç birini yapmayacağız.

106. Yoksa sen babamıza yakınlaşmak ve Yûsuf'a yaptıklarımızı haber vermek mi istiyorsun?
107. Böylece ona yakınlaşacaksın ve biz de ondan uzaklaşacağız, öyle mi?
108. Eğer bu düşüncelerinden vazgeçmezsen, şüphesiz sen de Yûsuf'la birlikte öldürüleceksin."
109. Diye bağırdı, bir yandan da ağlıyordu. Onlara, "Eğer benim görüşüme katılmıyorsanız,
110. Ve Ayyüzlü kardeşimi öldürmek istiyorsanız, hiç olmazsa Yûsuf'u kuyuya atın.
111. Hepsi buna razı oldular ve Sıddık'ı tuttular.
112. Hepsi bu görüşte birleştiler ve Yûsuf'u kuyuya attılar.
113. Sıddık onlara "Allah için beni aranızdan ayırmayın.
114. Ben sizin kulunuz olmaya razıyım, yeter ki bana su verin ben Yûsufum", dedi.
115. Suyu yerlere saçtılar ama ağlayan Yûsuf'a su vermediler.
116. Onlara, "Babanız Yûsuf'a yapılanı görseydi bundan asla hoşnud olmazdı", dedi.
117. Bunu söyleyen teyze oğlu Zuveyel, "Ey düşlerimin kahramanı!" dedi.
118. Derhal Yûsuf'un gömleğini çıkardılar.
119. Onlara,"Beni çıplak bırakıyorsunuz eğer ölürsem bana kefen kalmayacak

120. Yaşarsam beni örtecek bir şey bulamam, küçük kardeşinizi çıplak bırakmanız doğru mu?"
121. Onu hep birlikte soydular ve iple bağladılar.
122. Ve onu kovayla kuyuya indirdiler. Yûsuf ayrılıktan dolayı ağlamaya başladı.
123. Hızla aşağı düşsün diye bıçakla ipi kestiler.
124. Kuyunun derinliklerindeki yılanlar ve akrepler Yûsuf'u sokarak öldürsün diye.
125. O an derhal Yüce Rabbimiz, Cebrail'e şöyle vahyetti.
126. "Sıddık'a ulaş, hükümdarlığında⁸³ Yûsuf'a asla zarar gelmemeli!"
127. Cebrail Rabbinin sözlerine uyarak yıldırım hızıyla indi.
128. Ayyüzlü Yûsuf daha yere temas etmeden onu tuttu kurtardı.
129. Cebrail bir taş misali Yûsuf'u tüm gücüyle tuttu.
130. Ayyüzlü Yûsuf'a bir zarar gelmeden Rabbi onu korudu.
131. Yûsuf'u toz toprak içindeki yılanlara yem olsun diye kuyuya attılar.
132. İşte Rabbim böyle uygun gördü ve kuyu Yûsuf'la aydınlandı.
133. Yılanlar ona dost oldu, hepsi hizmetine koştu.
134. Rabbi, efendimiz Yûsuf'a cennetten bir gömlek giydirdi.
135. Kardeşleri ona hile ile tuzak kurup kuyuya atınca buna sevindiler.

⁸³ İleride hükümdar olacağına telmihen bu ifade kullanılmıştır. (Z.Ç.)

136. Bir koyun yakalayıp onu kestiler böylece babalarına bu Yûsuf'un kanı diyeceklerdi.
137. Koyunun kanını küçük kardeşleri Yûsuf'un gömleğine sürerek, babalarının yanına döndüler.
138. Yûsuf hakkında sorulduğunda hepsi bir ağızdan "İşte bu Yûsuf'un kanı!" diyeceklerdi.
139. Akşam olunca hepsi feryad u figan ederek ve ağlayarak babalarının yanına geldiler.
140. Babaları üzgün otururken onlar; "Dinle bak Yûsuf'a ne oldu?" dediler.
141. "Hep beraber yürüyüşe çıkmıştık, eğlenip koşuyorduk
142. Bize ateş lâzımdı ve eşyalarımızın yanına Yûsuf'u bırakmıştık.
143. Yanına vardığımızda ise kalbi yanıp tutuşmuştu kurt yiyip bitirmişti.
144. Kendimize geldiğimizde gözyaşlarımızı tutamadık ve Yûsuf'un parçalanmış elbiselerini bulduk."
145. Yakub bunları duyunca yere düştü.
146. Gözünden yaşlar boşaldı. Yûsuf için üzüntüsü arttı.
147. Yaşlı babanın gözlerinden yaşlar dökülüyordu, bir süre sonra kendinden geçtikten sonra kendine geldiğinde
148. Onlara, "Kurt Yûsuf'tan geriye bir kemik dahi bırakmadı mı?" diye sordu.
149. Dediler ki, "Ey babamız! Ey bizi bir araya getiren üstün cömert kişi!
150. Kurt ondan hiçbir şey bırakmadı ancak Yûsuf'un gömleğini bıraktı.

151. Koyundan aldıkları yalancı kanı gömleğin üstüne sürmüşlerdi.”
152. Babalarına o gömleği verdiler. O da onlara “Bunda Yûsuf’un kokusu yok!”, dedi.
153. Vadinin kurdu oğulcağızıma acımadı onu yedi.
154. Oğulcağızımın gömleğini parçaladı acaba yemeden önce Yûsuf’umu soydu mu?
155. Kurt ondan bir kemik bıraktı mı onu gömelim? Biz de onunla yetinelim.
156. Böylece hastalığımız geçsin de Yûsuf’la teselli bulalım.
157. Onlar da, “İyice baktık ama onun vücudundan bir parça bulamadık.”
158. Bazı şeyler olayı ortaya koydu. Yûsuf’un davasını ispatlamış oldu.
159. Vadide ağzı kanlı olan kurt ağzındaki kanı yalandı.
160. Babalarına ağlayarak geldiklerinde “İşte bu kurt Yûsuf’u yedi” dediler.
161. Yakub Allah’a yalvardı. Şikayetimi kime söyleyeyim?
162. “Ey zararlı kötü kurt konuş benimle, bana Yûsuf’tan haber ver.
163. Allah onunla herkesin anlayabileceği dilde konuştu.
164. Yakub’a geldi ve selam verdi. Ona ve Yûsuf’a övgüler söyledi.
165. Yakub kurda, “Ey vadinin kurdu! Ey âdi! Benim yavrucuğumu mu buldun? (Yiyecek başka bir şey bulamadın mı?)
166. Kalbimi ve muradımı yedin!” diyerek Yûsuf için uzun uzun ağladı.

167. Kurt ona, "Ey şerefli insan! Hayatıma yemin olsun ki!", diyerek açıklamaya başladı.
168. "Cömert ve yüce olan Allah hakkı için dişlerimin arasında Yûsuf yoktur.
169. Peygamberlerin eti ve kanı bize haramdır.
170. Rabbime yemin olsun ki onu şahit tuttum bu gözlerim Yûsuf'u görmedi.
171. Ben Mısır'lı bir kurdum, bir kardeşim vardı, kayboldu bilmiyorum nerede.
172. Diri mi, ölü mü bilmiyorum, beni Yûsuf'un kardeşleri suçladılar.
173. Hayatıma yemin olsun ki ben mazlumum, kardeşimin kaybolmasından dolayı da üzgünüm.
174. Kendisi hayat sahibi olan ve herşeye hayat veren ve ihsan eden Allah'a yemin olsun ki, bütün iyilikler Yûsuf'un üstüne olsun!."
175. Yakub kurdu kendi haline bıraktı ve oğullarını çağırdı.
176. Kurtla arasında geçen konuşmayı onlara anlattı. Kalbi de Yûsuf için üzüntüden paramparça oldu.
177. İşte bu kurt bize hükmetti ve Yûsuf'u parçaladı.
178. Görüyorum ki kardeşiniz Yûsuf'u ihmal ettiniz ve çocuğu mahvettiniz.
179. "Ya Rabbi yavrumun ayrılığına dayanabilmem için bana sabır ver!"
Gözümün nuru ciğerparemden,
180. Ondan ayrı kalmaktan dolayı gözlerim şişti, uyku bana sıkıntı veriyor ey Yûsuf!."
181. Onun için feryad u figan ederek, çocuklarına kızarak,

182. Onlara bir mucize olan kurt hikâyesini anlatarak, kurdun Yûsuf'u öldürmediğini, onun masum olduğunu söyledi.
183. "Nefsiniz sizi aldattı ve Yûsuf'a kötülük yaptınız.
184. Rabbim bana sabır tavsiye etti, yavrumu Yûsufumu bana geri gönderecek."
185. Yakub, yüksek bir ev inşa etti. Büyükçe bir bina idi.
186. Ve bu eve, "Hüzün Evi" adını verdi. Orada Yûsuf için feryad u figan ediyordu.
187. Bu sırada Sıddık kuyuda üç gün kaldı.
188. Allah'ın ihsanıyla Ona vahiy geldi. Cebrail'e dedi ki; "Müjdele Yûsuf'u!
189. Allah'ın nimetine mazhar oldu, böylece sırra mazhar oldu.
190. Rabbi diledi ve Yûsuf'u kuyudan çıkardı.
191. Vadiden geçen ve Mısır'a giden bir kervan orada konakladı.
192. Yanlarında ticaret malları vardı. Onların eliyle kurtardı Yûsuf'u
193. Bu kervandakiler yolculuğun ve sıcaklığın etkisiyle susadılar.
194. Kuyunun yakınında dinlenmek için oturdular.
195. İnsanlar orada su alıp susuzluklarını gidereceklerini zannettiler.
196. Fakat onlar Yûsuf'u da kuyunun durumunu da bilmiyorlardı.
197. Kervanbaşı ve korucu, kuyuya ulaşığı göndererek,
198. Su almak için kovayı saldı. O an Yûsuf kovaya sarıldı.

199. Birden fidan gibi endamlı, ay parçası gibi bir güzellik çıktı karşısına.
200. Ona “Sen melek misin, cin misin?” diye sordu. O da “Ben Yûsuf’um” dedi.
201. Kervancıbaşı ona baktı ve sevindi “Müjdeler olsun!” dedi.
202. Bu  ocukla, gönülleri açıldı. “Adın ne?” diye sordu, “Yûsuf!” diye cevap verdi.
203. Onu alarak, derhal oradan ayrıldılar.       parıldayan bir   ık gibiydi.
204. Sıddık’ı malları arasına kattılar. O sırada Yûsuf’un kardeşleri onlara yeti ti.
205. Şöyle seslendiler; “Ey soylu topluluk durun, bir köle kaçıp gitti bizden.
206. Onu kuyuya atmı tık ve g zetliyorduk. Onun adı Yûsuf’tu.”
207. Onu yüksek bir fiyata sattılar, bu nimeti bol olan Allah’ın bir hikmetiydi.
208. Vadilerden alıp, beraberlerinde Mısır’a getirdiler Yûsuf’u.
209. Kervancıbaşı onu ırmakta yıkadı ve güzel elbiseler giydirdi.
210. Ayyüzlü Yûsuf’u g zelle tirerek, Yûsuf’a güzel ziynetler taktı.
211. G zelli i insanları ona doğru çekiyordu, Mısır’ın ileri gelenleri onun bu durumunu i ittiler.
212. Kadınların tümü peçelerini kaldırarak, Yûsuf’a baktılar.
213. Mısır’ın azizi, yüksek duvarlardan aydınlık yüzlü Sıddık’a baktı.
214. Bekletmeden, onu derhal saraya götürdüler ve “Yüksek bir fiyata satın aldık Yûsuf’u” dediler.

215. Karısına “Bu ayyüzlü Yûsuf’u güzelleştir, onunla ilgilen” dedi.
216. “Evimizde belki bize faydası olur, Yûsuf çocuğumuz olur” dedi.
217. Züleyhâ “Ben ona hizmet eder, gözüm gibi bakarım” dedi.
218. “Onun gelişiyile gönlüm neşe doldu, Yûsuf’un zarafetiyle olgunlaştım.”
219. Onu hemen gülsuyu ile yıkadı ve güzel kokular sürdü.
220. Gözlerine sürme çekti, güneş bile Yûsuf’tan utandı.
221. Saçları lüle lüle olmuş, yüzü ise çok güzel ve alımlı idi.
222. Boyu endamlı ve biçimli idi. Bütün kusurlardan münezzeh olan Allah’ım ne güzel yarat(mış)tı Yûsuf’u.
223. Züleyhâ ona yıllar boyu hizmet etti. O artık ergenliğe ulaşmıştı.
224. Allah ona ilim ve hikmet verdi. Bu sıfatlar Yûsuf’ta olgunluğa ulaştı.
225. Züleyhâ’nın ona karşı sevgisi bir kat daha arttı. Yemeden içmeden kesildi.
226. Gözlerinden aşk gözyaşları boşalıyordu. Yûsuf’a karşı heyecânı gittikçe artıyordu.
227. Gözlerine uyku haram oldu ve daha sonra yüksek bir aşk evi yaptırdı.
228. Ona şâhâne elbiseler giydirdi ve Yûsuf’u hemen yanına çağırdı.
229. Her lâzım olduğunda Sıddık onun işlerine koşar, itaat ederdi.
230. Yanına konuşmaya vardığında, Yûsuf’un arkasından kapıyı kapattı.
231. Uzandığı yatakta ona karşı büyülenmişti.

232. Ona gözünü kııptı ve “Bak güzelliğime Yûsuf” dedi.
233. Sıddık ona: “Rabbimden korkarım bakmaya”
234. “Ben ne diyorum? Sen ne yapıyorsun? Bana karşı mı geliyorsun Yûsuf ?” dedi.
235. “Haydi Yûsuf gel, kalbim sürekli seninle birlikte!” dedi.
236. “Ben şu an sana ulaşmak istiyorum, sevgimi sana vermek istiyorum” Yûsuf.
237. Ona: “Allah’a yemin ederim ki, bu işi yaparak asla ihanette bulunmam.
238. Yüce Allah bizi görüyor. Ona sığınırım. Ben Yûsuf’um.”
239. “Sana olan aşkıım artıyor. Ey ayyüzlü! Artık benden razı ol!” dedi.
240. Ey Yûsuf, bana bak isteğimi reddetme, sana kavuşmama izin ver
241. “Ey sevgilim, yüzün ne hoş, ne güzel saçların var, gece gibi.
242. Gözündeki sürme ne güzel, endamın ne hoş Yûsuf!”
243. Ona: “Bu uzuvlarım, yüzüm, gözlerim birer imtihandır.
244. Bu nimeti bol olan Allah’ın bana verdiği mesken” diye karşılık verir Yûsuf.
245. Yûsuf’a: “Bana bak, (gözlerinle) beni süz, yüzüme ve alnıma bak” dedi.
246. “Boyuma posuma bak, huriler gibiyim. Senden başkasına teslim olamam Yûsuf” dedi.
247. “Bu Rabbimin razı olmadığı bir şeydir, azabını gerekli kılar.

248. Beni bırakın gideyim efendim” dedi. O da: “Bu asla mümkün değil Yûsuf!” dedi.
249. Hemen ona doğru koştu ve o cahilâne işi yapmaya kalktı.
250. Ayyüzlü Yûsuf da ona doğru koşacaktı. Ancak Rabbinden bir işaret aldı.
251. Hak’tan Cebrail-i Emin aracılığı ile Sıddık’a vahiy geldi.
252. “Ey Cebrail, hemen yıldırım gibi in, kulum Yûsuf’a ulaş”.
253. Cebrail kendi sûretiyle göründü, Yûsuf da onu gördü.
254. Babası da onu gözüyle görmüştü. Cebrail ona : “Yûsuf! Bu işten vazgeç!” dedi.
255. “Sen masum bir peygambersin. Baban da asîl bir resuldür.
256. Dedelerinden biri, bilinen bir kurbandı (İsmail), deden Halîl (İbrahim)’di. Ey Yûsuf!
257. Kapıya doğru koştular, Züleyhâ Yûsuf’un gömleğinin bir bölümünü yırttı,
258. Arkasından kavrayarak. Yûsuf’a olan özlemi gittikçe artıyordu.
259. Birden Züleyhâ kapıya doğru bakıverdi.
260. Efendisini gördü , korktu ve ürktü, Yûsuf utancından ağladı.
261. Efendisi, Züleyhâ’yı çok güzel ve muhteşem bir ipek gömlek giymiş olarak gördü.
262. Süslenmiş, koku sürünmüş, kollarında Yûsuf.
263. Kızgınlıktan bağırды “Bu kötü durumu nasıl izâh edeceksin?” dedi öfkeyle.

264. Züleyhâ ağlamaya başladı. Ve “Yûsuf beni arzuladı” dedi.
265. Kötü bir niyetle bana yaklaştı, bana saldırdı. Ben de kendimi korumaya çalışıyordum.”
266. Yüzü öfkesinden kızaran efendi Yûsuf’a döndü:
267. “Anlat, seni yetiştiren kadın, benim korumam altındadır.
268. Sen ona ihanet etmekle, beni aldattın.” Yûsuf ise olayı anlattı.
269. “Güvenilir olup olmadığımı tartışma (dan önce) lütfen bana bak ve beni dinle.
270. Züleyhâ beni arzuladı, bu kötü iş için beni çağırdı.
271. Bu olayımı doğrulayacak, şahit olacak şu uyuyan çocuktur.
272. Bir ve tek olan Allah’ım, çocuğunuz beni temizleyip kurtaracaktır.”
273. (Aziz) Yûsuf’a: “Bu çocuk hem konuşamaz hem de idraki yoktur” dedi.
274. “Söyle bakalım oğlum, buna ne diyeceksin?” diyerek Yûsuf’la alay etti.
275. Sıddık, çocuğa işaret ettikten sonra, çocuk imâ ile konuşmaya başladı.
276. Anlayanın anlayacağı dille konuşan çocuk, efendimiz Yûsuf’un masumiyetini açıkladı.
277. Araştırıldığında, Sıddık’ın gömleği önden yırtılmışsa,
278. Züleyhâ doğru söylemiş, gerçek Yûsuf’un aleyhine işliyor,demektir.
279. Şayet arkadan yırtılmışsa, Züleyhâ yalan söylüyor, Yûsuf temizdir demektir.

280. Allah, bu konuda ki hükmünü vermiştir. Yûsuf'un doğruluğu, emînliği için.
281. Bu hüküm duyulunca, Aziz, asil olan Sıddık'ın gömleğine baktı.
282. Görüldü ki, Yûsuf'un gömleği arkadan yırtılmış.
283. Züleyhâ'ya dönerek işâret etti: "Bu hile ancak sizden (kadınlardan) gelir, hile senin gibilerin başının altından çıkar.
284. Hata yaptın tövbe et. Yûsuf'un doğruluğunu kabul et!" dedi.
285. Züleyhâ'yı tembihledi. "Bu olayı kimseye anlatma, sakın şikâyet de etme!"
286. Yûsuf'a da, "Sen de bu davandan kesinlikle vazgeçeceksin!" dedi.
287. Ama Züleyhâ'nın bu olayı, Mısır'da ve kadınlar arasında yayıldı.
288. Kadınlar: "Züleyhâ, Yûsuf'u seviyor, ona âşık oldu.
289. Bu kötü işi, yanındaki genç Yûsuf'tan istedi" diye aralarında konuşuyorlardı.
290. "Yûsuf'un istemediği şeyi, Züleyhâ istemiştir, sapıtmıştır."
291. Züleyhâ bunu duyunca, hemen davetiye göndererek onları saraya çağırdı.
292. Yûsuf'u gizlediği bir esnada ellerine birer bıçak verdi.
293. Toplandıkları esnada, önlerine de turunçgillerden meyveler koydu Züleyhâ.
294. Önlerindeki meyveleri, kesmelerini istedi ve Yûsuf'u da içeri çağırdı.
295. Sıddık ayın on dördü ve güneş gibi, ortalığı aydınlatarak içeri girdi.

296. Kadınlar Yûsuf'u görünce hayrete kapıldılar.
297. Birden akılları başlarından gitti ve aşk sarhoşluğuna tutuldular.
298. Herbiri şaşkınlıkla ellerini keserek aşk sarhoşluğuna tutuldular.
299. Hepsi bir ağızdan: "Hoş geldin Ey Yûsuf !
300. Bu nedir! İnsan mı, yoksa adı Yûsuf olan bir melek mi?"
301. Hepsi Yûsuf'a doğru atılarak, gönülden arzuladılar onu.
302. Yüce Allah (cc), onu masum kılmış, Yûsuf'u korumuştur.
303. Züleyhâ, "Sizin uğruna ölmeğe hazır olduğunuz aşk, işte benim tutulduğum aşktır.
304. Yûsuf'un güzelliğini görünce, niye bakışlarınız dondu?
305. Ben ayyüzlü asil Yûsuf'u kendim için istedim. O ise bundan kaçındı.
306. Eğer dediğimi yapmazsa, şüphesiz Yûsuf'u hapse atacağım."
307. Sıddık; "Rabbim bana senin istediğinden daha sevimlidir. Ey Hayy olan hapishanenin Rabbi!
308. Fuhuştan ve gûnahtan beni sakındır!" Allah onun duasını kabul etti.
309. Züleyhâ; kederli bir şekilde cömert efendisine varır.
310. Der ki; "Asil efendim, yanımda Yûsuf adında bir İsrail'li var.
311. Kelepçeli bir şekilde hakîr ve zelîl olarak hapishaneye atılmasını istiyorum.
312. İnadından vazgeçip, Yûsuf bana itaat edene kadar orada kalsın.

313. Züleyhâ' nın isteğini yerine getirmek, Kralın adaletindendir.”
314. Yûsuf'u zindanın karanlık bir köşesine atarlar.
315. (Züleyhâ'nın) Bu isteği ile; asil Yûsuf'u zindana atıverir.
316. Yûsuf işlemediği bir suçtan dolayı hapistedir. Zindan, Yûsuf'la dost olur.
317. Mısır'ın azizi Züleyhâ'nın isteğini önemseydiğinden, Züleyhâ için yemin etti.
318. Cömert efendi, hayatta olduğu müddetçe Yûsuf zindandan çıkmayacaktı.
319. Zindan ehli Yûsuf'un gelişine sevindiler. Herkes ona doğru koştu.
320. Allah' tan vahiy geldi, diyor ki; “Müjdeler olsun Yûsuf'a.
321. Mısır'ın ünlü bir yöneticisi, mutlu bir Kral olacak.
322. Küçük büyük herkes Yûsuf'un yönetimi altında olacak.”
323. Ancak Züleyhâ' nın aşkı depresir. Yemekten içmekten kesilir.
324. Büyüttüğü çocuk hakkında aşırılığa giderek, “Ey Yûsuf! Yokluğun beni mahvetti.
325. Uzak oluşun beni endişelendiriyor. Yazıklar olsun ayrılığın beni yaktı.
326. Güzelliğin uyumama mani oluyor, uyku bana sıkıntı veriyor Yûsuf.
327. Ey sevgilim, acaba karnın doyuyor mu? Susuzluğunu giderebiliyor musun?
328. Acaba uykunu rahatlıkla alabiliyor musun? Acaba durumun nedir, Yûsuf?
329. Düşünceme göre seni, korkutup, bu işi yaptırabileceğimi zannediyordum.

330. Şu an hapistesin. Bilmiyorum, seni bir daha görebilecek miyim Yûsuf?
331. Vücudum üzüntüden yorgun düştü, gözyaşım ise seller gibi akmakta.”
332. Zindanın kapısına gelerek, “Ah ey Yûsuf !” diye haykırdı.
333. Zindanda dördüncü yılını tamamlamıştı ki, Cebrail vahiyle geldi.
334. Her şeyi bilen Allah katından, Yûsuf’a selam gelmişti.
335. “Allah sana selâm gönderdi, bereket gönderdi, aç ağzını,
336. Bu sana verilen inciler, rüya yorumlaman içindir Yûsuf.
337. Ağzına koyduğunda, yüce bir peygamber olursun.”
338. İnciyi yuttuğunda, Yûsuf’un aydınlığı artar.
339. Rüya yorumlamakla tanınınca hapisteki herkes ondan haberdar olur.
340. Yanına iki genç gelir. Yûsuf’u çok sevdiklerinden onunla arkadaşlık yaparlar.
341. Bu iki geçten biri ulu Kralın şarap sunucusuymuş.
342. İkincisini ise ekmekçisi. Onları Yûsuf’la aynı zamanda hapsetmişler.
343. Sıddık onları sürekli imana teşvik eder, yol gösterirmiş .
344. İkisinin cehaleti gitsin diye, Yûsuf onlara öğütler verirmiş.
345. Şarap sunan uykusunda, sevinçli bir rüya görür.
346. Arkadaşına anlatır olayı ve derhal Yûsuf’a giderler.
347. Sâki; ey İbrânî, bana bu rüyanın hakikatini göster.

348. “Kral’a şArap sunuyormuşum. Bu olayı yorumla Yûsuf!” der.
349. Diğeri de; “Rüyamda başımın üstünden, ekmek yenildiğini gördüm.
350. Vadinin kuşları bundan yiyorlardı, bundan bize haber ver Yûsuf!” derler.
351. Sıddık cevap verir ve der ki “Ey sâki sen kurtulacaksın.
352. Eskiden olduğu gibi şarap sunacaksın. Yûsuf’tan Bu yorumu böylece işit.”
353. Diğerine “Sen de hapisten çıkacaksın ama, seni zorla asacaklar.
354. Kuşların başının üstünden ekmek yemesi, işte budur” der diğerine Yûsuf.
355. “Ben rüya görmedim, anlattığım şeyler sadece bir oyundu.”
356. Diye cevap verse de, Yûsuf’un verdiği cevap hüküm olacak(tı).
357. “Ancak, şarapçı eğer sen kurtulursan, iyiliklere ulaşacaksın.
358. Benim bu güzel (özel)liğimi Kralın yanında iken anlat!” o da “Baş üstüne Yûsuf!” der.
359. Üç gün sonra, yüce Kralın buyruğuyla,
360. Şarap sunucusu Yûsuf’un dediği gibi şeref ve saygıyla çıkar.
361. Diğerini de çarmıha gererek asarlar ve kuşlar onu yer.
362. Cebrail, Allah katından Yûsuf’a şöyle vahiy getirir.
363. “Allah sana selâm gönderiyor, senin şeref ve saygınlığın artıyor.
364. Selâmlarını yalnız sana gönderiyor, halka göndermiyor ey Yûsuf.
365. Hangi kardeşinden yardım isteyebilirsin? Kim seni kuyudan çıkartabilir?

366. Seni kadınların şerrinden kim kurtardı? Rızkını kim verdi Yûsuf?
367. Sen benim yarattığıma, beni Kralının yanında anlat dersin.
368. Sen Allah' ın Sıddık' ı değil misin ki, benden başkasından yardım istersin Yûsuf?"
369. Sıddık : Allah eşyayı etkileyenden hoşnuttur.
370. "Rabbimin rızkını unuttum", diyerek Yûsuf'un gözlerinden yaşlar boşandı.
371. Cebrail kanatlarıyla güçlü bir şekilde yere vurur ve yer ikiye bölünür.
372. O cesaretiyle oradan bir kaya çıkartır ve ey Yûsuf bak, der.
373. Biraz daha güç harcayarak bu kayayı da ikiye böler ve içinden bir kurt çıkar.
374. Bu kurdun, müreffeh bir yaşam içerisinde olduğunu görür. Bu güzel olaya Yûsuf tefekkürle bakar.
375. Çünkü ağzında yeşil bir yaprak ve akar bir su gördü.
376. Rabbim yarattığı hiçbir şeyi unutmaz, Yûsuf senin rızkını da unutmuş değildir.
377. Zindanda on iki yıl kaldıktan sonra, Allah onu şereflendirdi.
378. Cebrail, Allah' ın emriyle Yûsuf'a ihsan etti ve vahyetti.
379. Vahiyde, Allah ona; hani "Beni an demiştin.
380. Efendinin yanında beni hatırla! demiştin sâkiye, fakirlikten zenginliğe çıkmıştı Yûsuf.
381. On iki yıldan sonra, işte bu gün zindanın karşılığını alacaksın Allah' tan."

382. Yıllar da, kelimeler gibi ey ihsan sahibi anlat.
383. Şu an Mennân olan Allah, senin karanlık hapisten çıkacağını müjdeliyor.
384. Rabbin sana acıdığı için, bahtını sana hizmet ettiriyor, Yûsuf.
385. Kral Reyyân, sana, nâmı her tarafa yayılmış rüyasını anlatacak.
386. Üzüntülerin gidecek, sözünü tasdik etmek zorunda kalacak, Yûsuf.”
387. Kral Reyyân, bir gece rüyasının etkisiyle, aniden uyanır.
388. Bütün kâhinlerini, Yûsuf'u anacak kişiyle (sâki) birlikte topladı.
389. “Rüyamda, merada yedi şişman inek gördüm.
390. Ceylanlar gibi, çalım satarak nergis bahçelerinde otuyorlardı, ey Yûsuf.
391. O esnada yedi zayıf inek geldi. Bu şişman inekleri yiyip bitirdiler.
392. Tuhafıma gitti, aklım başımdan gitti, diyerek işâretleri açıklamaya devam etti.
393. Birbirlerini izleyen yedi yeşil başak tanesi,
394. Yedisi yeşilliğini kaybetti ve kurudu. Ve bir bağ yeşillik kaldı, Yûsuf.
395. Onlara, “Bana cevap verin”, der. Onlar da, “Bu rüyana karşılık veremeyeceğiz, bilmiyoruz” derler.
396. O an şArap sunucusu, efendisi Yûsuf'un dediklerini anlattı.
397. “Size tanıdığım bir gençten bahsedeyim, rüya yorumunu bilir.
398. Her ilmi bilir, ancak hapistedir. Adı da Yûsuf'tur.
399. Bana görev verin, derhal gidip hapiste ona sorayım.”

400. O da, “Ona git ve Yûsuf’tan bu rüyanın yorumunu sor.” der.
401. Hemen ona gider. Meydana gelen olayları anlatır.
402. Yûsuf da kolayca bu rüyanın yorumunu anlatır.
403. Yedi verimli, bereketli yıl gelecek. En üst düzeyde nimet ve iyiliklerle karşılaşılacak.
404. “Size tavsiyem, ekinleri sulayın ki daha çok versin, ben Yûsuf”um.
405. Başaktan çıkan sayısız taneleri almayın, bırakın.
406. Ancak lazım olan kadarını alın, azığınız kadarını alın” der Yûsuf.
407. “Peşinden yedi kurak yıl gelecek, yeryüzünde kıtlık olacak.”
408. Mısır arazisi üzerinde bulunan insanlar özlemle, “Yûsuf !” diye bağırmaya başladı.
409. Verimli yılları izleyen kıtlık yıllarında,
410. İnsanlar, o zaman gam, keder içerisinde olur, “Kurtar bizi Yûsuf!” diye haykırırlardı.
411. Ondan sonra iyilikler gelecek, insanların azıkları çoğalacak.
412. Normal hayata dönüş olacak, doğru söyledin Yûsuf.”
413. ŞArap sunucusu, Kral Reyyân’a gider ve bu olayı detayları ile açıklar.
414. Yûsuf’un anlattıklarını, iyice gözden geçirdikten sonra, Kral çok şaşırır.
415. Kral Reyyân, “Onu bana getirin, ona makam vereyim” dedi.
416. “Bana yakın olursa bahtı açılır, emir olur Yûsuf”

417. Elçi gidince, "Kalk ey Sıddık garip garip bakma!
418. Kral Reyyân seni istiyor, senin makamını yükseltecek Yûsuf.
419. Sıddık, "Nasıl olur hiçbir suçum yokken yıllarca hapis yattım.
420. Git efendine ikinci defa de ki; Yûsuf çıkmaya razı değildir.
421. O kadınlar açık delillerle doğru söyleyinceye kadar."
422. Derhal Kral Reyyân'a gider, Yûsuf'la arasında geçenleri anlatır.
423. Kadınları toplar, onlara "Anlatın bakalım bu aşk hikâyesi nedir?"
424. Züleyhâ meselesinde "Yûsuf, masum ve haklıdır" derler.
425. Allah'a sığınırız o böyle bir şeyi asla yapamaz.
426. O mükemmel ve aziz bir insandır. Yûsuf lekeden ve kirden uzaktır.
427. Züleyhâ; artık Hakk'ı gizlemeden açıklama günüdür.
428. Ben Sıddık'ı istedim o da reddetti bugün Yûsuf'a kötülük yoktur.
429. Kral Reyyân, erkânına emretti: "Onun itibarını iade edin, herkese duyurun.
430. Onun mutluluğu için gerekli olanı yapın, Yûsuf'u yüceltin, şereflendirin."
431. Altın ve mücevherlerden bir koridor yaptılar, silahlı askerî bölükler etrafında durdular.
432. "Sevinç, neşe, mutluluk içinde oradan çık!" diyerek Yûsuf'u sırtlarında taşıyarak çıkardılar.
433. Askerler iki saf halinde güzel ayyüzlü Yûsuf'a selam duruyorlardı.

434. Yûsuf, zindanın kapısından yalansız (yalan ve iftiradan kurtulmuş) olarak çıktı.
435. Siddık halk arasından bahtlı bir insan olarak binek sırtında geçti.
436. Kral Reyyân buna çok sevindi ve Yûsuf'u yanına oturttu.
437. Onun her şeyi tertipli düzenli yaptığını ve hayırla sonuçlandığını gördü.
438. Bahtı ona yeni bir müjde getirdi. Sonunda Kral Yûsuf'u (kendisine yardımcı) atadı.
439. Ona; sana danışmadan asla hüküm vermeyeceğim, mülkümün hazineleri senin elindedir. (dedi)
440. Al işte biz hepimiz senin tebaalarınız canlarımızı sen koru.
441. Kralın tahtına oturdu. artık herkes onun sözünü dinliyordu.
442. Aralarında en üstünü o oldu, Mevlam Yûsuf'a böyle ferman buyurdu.
443. Yûsuf'u yeryüzünde öyle bir yerleştirdi ki, dilediğini yaptırıyordu insanlara.
444. İnsanlar, Yûsuf'un Rabbini sevdikleri için bir dediğini iki etmiyorlardı.
445. Reyyan ona mühürlü tacı giydirdi ve o herkesin yöneticisi oldu.
446. Gücü, kuvveti, elinin açıklığı ile bütün saltanat Yûsuf'un emrindeydi.
447. Herkes ona, "Senin haberin olmadan asla bir şey yapmayız
448. Bütün zor işleri yaparız, Yûsuf senin görüşünle her şeyi düzenleriz." (derdi)
449. Bereketli yıllar gelince bütün yeryüzünü ekinle ekti.

450. Yûsuf'un emriyle bütün hayırlar elde edildi.
451. "Haydi ey kavmim! Yeryüzündeki hazineleri (ekinleri) toplayalım." (dedi)
452. Yûsuf'un işareti ile yeryüzündeki (Mısır'daki) bütün ekinleri topladılar.
453. Başaktaki taneleri, hazinenin ambarına koydular.
454. Topladıkları her şeyi, Yûsuf'un planı gereği, hazinelere doldurdular.
455. O yıl her tür kalemnden sayısız mahsul topladılar.
456. Yemek için gerekli olanı Yûsuf'tan alıyor, azık yapıyorlardı.
457. Bereketli yıllar geçtikten sonra, kuraklık yılları geldi.
458. Rahatlık zorluğa dönüştü. İnsanlar şikayetlerini Yûsuf'a anlatıyorlardı.
459. Açlık ölüm sınırına geldi dayandı, azıkları kalmadı.
460. Bütün bölgenin durumu, Yûsuf'un sözünü doğruluyordu.
461. Yer, ziraat yapılmasını kabul etmiyordu ve bulutlar suyunu kesmişti.
462. İnsanlar açlığın verdiği sıkıntıdan, koşarak Yûsuf'a gelirlerdi.
463. Siddık hazinelerinin ambarını halka açar ve insanların isteğini verirdi.
464. Yûsuf'un tellalları insanları uyarıyordu.
465. "Erzak almak isteyen onay almak zorundadır.
466. Yûsuf'tan erzak almak için onun kapısından geçmek zorundadır."
467. Onlara para, ziynet ve değerli taş karşılığında yiyecek satıyordu.
468. O bölgede Yûsuf, neredeyse her şeye sahip oluyordu.

469. Kap kacaklarını, yorganlarını, büyük küçük hayvanlarını,
470. Binalarını, mallarını (alıyordu). Neredeyse Yûsuf her şeyin sahibi oluveriyordu.
471. Kadınlarını oğul ve kızlarını onlardan satın alıyordu.
472. Neredeyse eşlerini de satıyorlar ve Yûsuf efendileri oluveriyordu.
473. Onların herbiri onun kulu oluveriyor ve Sıddık'ın emrini yerine getiriyorlardı.
474. Yûsuf'un sahip olmadığı hür bir kişi kalmayıncaya kadar. (bu böylece devam etti)
475. Kral Reyyân Ona; bende senin küçük ve fakir bir kulunum, derdi.
476. Sen bizden sorumlu kişisin, dilediğini yap, Yûsuf!
477. Zorluk yılları birbirini takip ederken, yılın birinde
478. Yûsuf'un kardeşleri de sıkıntıya düşmüş, anlayışları değişmiş.
479. Onlar da erzak almak için vardılar, duydular Mısır'daki durumu.
480. Açlıktan şaşkına döndüler, hemen Yûsuf'a vardılar.
481. Sıddık kardeşlerini tanıdı, onlara ziyafet verdi.
482. Onu tanımasınlar diye, Yûsuf ağzını peçe ile gizledi.
483. Ziyafet evinde üç gün kaldılar.
484. Gerçekten güvenlik ve barış içerisindeydiler, Yûsuf onlara nasihat etti.

485. Yahuda; “Biz uzun zamandır, uzak kaldık yurdumuzdan, geride diğerlerimizi bıraktık, yok olmaktadır.
486. Açlıktan eziyet çekiyorlar,” derken, Yûsuf muhafızı çağırdı ve şunları iletti.
487. Sıddık, onların yüklerini tamamen doldurup ne gerekiyorsa yapılmasını emretti.
488. Yanına vardıklarında, ona selam verdiler, Yûsuf’ta Karşılık verdi onlara
489. Yûsuf onlara sordu, “Siz kimlersiniz, hangi beldeden geliyorsunuz?”
490. Onları karşılarken, “Sizin arzunuz nedir?” diye sordu.
491. Onlar da “Biz Yakub’un oğulları, nesliyiz, neslimiz güzeldir.
492. Ken’an’lıyız, orada oturuyoruz,” diyerek Yûsuf onları elde eder.
493. “Ne istiyorsunuz?” diye sorduğunda, “Açlığı yok etmek istiyoruz”
494. “Aşk, açlıktan ve kuraklıktan daha zararlıdır,” diye karşılık verir Yûsuf.
495. “Sayınız kaçtır?” diye sorar. Onlar da “On ikiyiz, onumuz bir anneden,
496. İkimizde bir anneden, onlar da Bünyamin ve Yûsuf’tur.
497. Ama Yûsuf küçükken bizden ayrıldı, kayboldu, nerede olduğunu bilmiyoruz.
498. Sağ mı, ölü mü? ölü ise kabri nerede, yaşıyorsa nerede olduğunu bilmiyoruz Yûsuf’un.
499. Babası, onu çok severdi ve onun şeklini şemailini sürekli arzuları.
500. Onunla hoş vakit geçirir, ona şefkat gösterir. Sürekli Yûsuf’a dikkat ederdi.

501. Babamız ona çok üzüldü, o kadar ki gözleri kısıldı ve beyazlaştı.
502. Rahatsızlığı ve üzüntüsü giderek arttı, şikayetleri hep Yûsuf üzerindeydi.
503. Tesellisini kardeşinde buluyor, sürekli onunla vakit geçirir.
504. Hâlâ Yûsuf için uzun uzun düşünür, üzüntüsü bitmek bilmez.”
505. O (Yûsuf) da onlara, “O kardeşinizi de getirin, ona da yük mal vereyim.
506. Ey Yûsuf’un kardeşleri, benden size fazlasıyla yük mal,” der.
507. “Eğer kardeşiniz ve babanızdan bir mektupla gelmezseniz.
508. Arzuladığınız ölçüde yük mal asla alamayacak ve (benimle) görüşemeyeceksiniz.”
509. “Babamızdan onu isteyeceğiz, (umuyoruz ki) amacımızı gerçekleştirebileceğiz,
510. Onu teselli edip, ona yardım edeceğiz, bu sefer Yûsuf gibi olmayacak” diyeceğiz
511. Sıddık, yüklerini erzak ve ürünle doldurmasını emretti.
512. Onlara iyi davranıp, lütufta bulundu, Yûsuf yanındaki gençlerine işaret etti.
513. “Haberleri olmaksızın yüklerinin içine paralarını geri koyun.
514. Bu güzel davranışı Yûsuf’tan gördükten sonra, evlerine vardıklarında sevinip övünsünler.”
515. Sıddık yanındaki akıllı insanlara; “Kim onu, nasıl rehin alabilir.
516. Onu yanıma alıkoyayım” derken Yûsuf aralarında kura çeker.

517. Kura Şemon (Simon)' a gelir, Şemon hariç herkes orayı boşaltır.
518. Bu soylu insanlar, Yûsuf'tan izin isteyerek (oradan ayrılırlar)
519. Züleyhâ da; gam, kederden başına bir haller geldi, güzelliği geçti.
520. Fakirlik, onu zayıf düşürmüş, Yûsuf'a olan aşkından da takati kesilmişti
521. Malını yitirmiş, fakirleşmiş, hayatı zorlaşmıştı.
522. Yavaş yavaş yok olurken, Yûsuf'u asla unutmadı.
523. Sıddık, halk içinden ikiyüz bin kişi ile geçerken
524. Düzenli ve itinalı bir şekilde geçerken, davullar ve çalgılar Yûsuf için çalıyordu.
525. Züleyhâ, Geçit töreni yapıldığı gün, yünden eski bir elbise giyer
526. Gözlerinden yaşlar boşalırken, Yûsuf'a acılarını şikayet ederek ağlıyordu.
527. Sultanın (Yûsuf) yolu üzerinde durdu, gözleriyle onu görsün diye.
528. Yanındaki cengâverlerin gürültüsünden Yûsuf şikâyetlerini duyamadı.
529. Züleyhâ; "Subhanallah kim gözde Kral iken zelil olmuştur.
530. Bir köleye iyilik yapıp, sabırla Kral oldun ey Yûsuf.
531. Bana acı, beni tedavi et, bana yumuşak davran, fakirliğime bak.
532. Zaman bana kötülük etti, malımı mülkümü yitirdim, Yûsuf.
533. Vücudumun şekli bozuldu ve zarar gördü, bak gözlerim bile bozuldu.
534. Bir bakışın, alnının aydınlığı bana yeter Yûsuf."

535. Sıddık, bu söylenenleri işitti, durumunu görmek için ileriye doğru adım attı.
536. Gözlerindeki yaşları görünce Yûsuf kendisine acıdı.
537. Görünüşü tuhafına gitti. Zira güzelliği gitmişti.
538. Üzüntüsünü açığa çıkarmak için, Yûsuf ona "Kimlerdensin" diye, sordu.
539. "Unuttun mu, ben sana hizmet ederdim bir zamanlar, saçlarını tarardım bir zamanlar.
540. Senin hizmetin için gayret sarf ettim, seni yetiştirdim Yûsuf.
541. Benim sana emeğim geçti, ama zaman bu bildiğini unutturmuş.
542. Ölüm bana doğru gelmeğe başladı, bunları yok mu sayıyorsun Yûsuf.
543. Şu an durumum değişti, malım mülküm gitti.
544. Ey Yûsuf, durumum kötü, cezaya uğradım ve üzüntüm büyüktür.
545. Bu musibetten dolayı, görmem kayboldu. Görünüşüm açıkca zarara uğradı.
546. Üzüntümden, gençliğimi yitirdim. Özellikle aşkın beni yok etti Yûsuf.
547. Özüm değişti, fakirliğimden şefkat bulamadım.
548. Ziyânımı, fakirliğimi sana şikâyet ediyorum, iyiliğini istiyorum ey Yûsuf.
549. İsyanımın, Rahmân'a muhalefetimin karşılığını aldım.
550. Şeytanı izlediğim için, bu cezayı aldım ey Yûsuf."
551. Sıddık, ağladı. Bu kötü duruma düştüğü için ona acıdı.

552. Güzel bir ses tonuyla ona, "Yûsuf'a hâlâ sevgi besliyor musun diye sordu.
553. O da, "Ey güzel yüzlüm, gözümün nuru
554. Eğer seni ve bakışlarını elde etseydim, buna razı olaydın, senin için öldürdüm Yûsuf
555. Kalbim, sevgimden dolayı titriyor. Alev alev tutuşuyor.
556. Senden başka ilacım yok, hastalığımın dermânısın Yûsuf."
557. Sıddık, tören alayı ile ondan (Züleyhâ'dan) uzaklaştıktan sonra
558. Ona acıdığında ve merhametinden ağladı. Yûsuf, ona elçi gönderdi.
559. Elçi, Züleyhâ'ya : "Sultan seninle evlenmek istiyor, ne dersin."
560. (Züleyhâ): "Sen benimle bir garip gibi alay et, (hiç) benimle evlenir misin Yûsuf?
561. Bu gün nazıma, gençliğime ve güzelliğime kimse bakmaz.
562. Ancak kendi hâlimi değiştireyim, o zaman evlenir benimle Yûsuf."
563. Alışıla geldiği şekliyle Yûsuf, ikiyüzbin hizmetçisiyle beraber yola çıkar.
564. (Züleyhâ) Yûsuf'un yoluna çıkarak, ağlar ve feryâd u fîgân eder.
565. "Ey Bedrim (Dolunay), Kral oldun, sana güzel bir sabırla itaat ediyorum.
566. Günaha sürüklenmekle, fakirliğe düştüm. Acıyan hiç kimseyi bulamadım, Yûsuf."
567. Sıddık, onu yüksek saraya getirmelerini emreder.
568. Onu saraya getirince, bahtı açılır. Şahitleri getirir, Yûsuf.

569. Onunla evlenir. Zifaf gecesinde Yûsuf, Züleyhâ'nın gözlerine bakar.
570. Birden, ona karşı sevgisi artar. Yûsuf'un aşkı artar
571. Sıddık, kalktı ve Cabbâr'ın olan Allah'ın emrettiği şekliyle namazını kıldı.
572. Dua etti ve Allah'a yalvardı. Allah, Yûsuf'un duasına karşılık verdi.
573. İsmi Âzam duasıyla dua etti. Rabbim onu üstün tuttu ve şereflendirdi.
574. Dudasını kabul ederek, ona nimetler verdi. Bütün hayırları Yûsuf'a verdi.
575. Züleyhâ, tekrar gençliğine döndü. Hoşluğu, tatlılığı, güzelliği geri geldi.
576. Gözlerine aydınlık geldi. Güzel Yûsuf'a münasip oldu.
577. Onun bütün bu güzelliklerine karşı çıkmıştı (Yûsuf). Dolunayın parlaması gibi ışık saçıyordu.
578. (Züleyhâ) Kapıyı kapattığı günden daha güzeldi. Hani efendimiz Yûsuf'u istemişti ya.
579. Sıddık, ona bakınca aşkı artıverdi.
580. Sıddık, onunla birleşmek istedi. (Züleyhâ) Ona sabır Yûsuf, dedi.
581. Züleyhâ, Rabbine şükür namazı kılmak için ayyüzlü Yûsuf'tan izin istedi.
582. Çünkü, Rabbim hayrı geri getirdi. Yûsuf, onunla birlikte olmak istedi.
583. Sıddık, onu beklerken, ona Züleyhâ'ya olan arzusu giderek artmaktaydı.
584. Kalbinde, aşkı artınca, Yûsuf onu yanına çağırdı.
585. Sustu, Züleyhâ. İkinci defa tekrar çağırdı. Üçüncü defa tekrar çağırdı.

586. Züleyhâ, ona doğru yürümedi ve konuşmadı. Ancak Yûsuf, ona karşı sabredemedi.
587. Ona olan özlemi son sınıra varmıştı. Sıddık onu yanına çekti.
588. Züleyhâ'nın gömleği, arkadan yırtıldı. Yûsuf, bu işi tuhaf buldu.
589. Daha küçükken, onun da gömleği yırtılmıştı. Hani o (Züleyhâ), Yûsufu çekince,
590. Züleyhâ, aniden haykırdı. "İşte Yûsuf, benim başıma gelen işte budur."
591. Sıddık, onunla yakınlaşınca gördü ki,
592. El değmemiş, bakireymiş. Buna sevindi. Sevecen bir tavırla Yûsuf sordu.
593. "Ey Bakire, görüyorum ki bakiresin, beni neden arzulamıştın."
594. (Züleyhâ) Ona: "Sevgilim bekâretimi kabul et, günahımı bağışla ey Yûsuf.
595. Yüce Allah, senden razıdır. Beni affetmeni istiyorum.
596. İyiliğin, güzelliğin, aşkın, sana kim sabredebîlir Yûsuf.
597. Önceki kudretli eşim, efendim, iktidarsızdı.
598. Bunun için, bende fitne uyandı. Allah, bizi korudu ey Yûsuf."
599. Sıddık, onunla birleşti, bunun sonucunda ondan çocukları oldu.
600. Allah'ın desteği, yardımı, Züleyhâ ve Yûsuf'a ulaştı.
601. Güzel, müreffeh bir yaşamı elde ettiler, ölüm onları alıncaya kadar.
602. Bu bilginlerin bize söylediğidir. Biz Yûsuf'un kardeşlerine dönelim.
603. Babalarına döndüklerinde, yüklerini indirdiler.

604. Yûsuf'tan elde ettikleri ile topluca babalarının huzuruna vardılar.
605. "Mısır azizinin yanına vardık, bizi şereflendirdi bize muştı verdi.
606. Bize hediyeler verdi, dış görünüşü Yûsuf'a benziyordu.
607. Biz yeter deyinceye kadar, bize tahıl ölçөгini fazlasıyla verdi.
608. Ancak Yûsuf'un kardeşini de getirirsek, aynı muameleyi tekrar göreceğiz.
609. Bünyamin'i bizimle birlikte gönder, bize daha fazla ölçek versin, daha da artırsın.
610. Kardeşleri onu terk etmeyecek o Yûsuf gibi olmayacaktır."
611. (Yakub) Onlara, "onu size vermeyeceğim, çocuğumu size emanet etmem," dedi.
612. "Çocuğum sizinle beraber gitmeyecek, unuttunuz mu Yûsuf'un durumunu," der.
613. Yüklerini açtıklarında, paralarını yüklerin içinde gördüler.
614. Durumu görünce babalarına, "Biz onu Yûsuf'tan daha iyi koruruz.
615. Bak paramızı da geri verdi, onu gönder daha fazlasını alalım," der(ler).
616. "Ölçeğі fazlaca verir," (diyerek) onlara cevap verir, "Oğlum Yûsuf doğrusunu yapar."
617. "Bana sağlam bir güvence verene kadar, onu size asla vermeyeceğim.
618. Üzerine saldırmanızdan, ona da kabaca davranmanızdan korkuyorum, Yûsuf gibi."
619. Ona sağlam bir güvence getirince, babaları onu yanlarına verdi.

620. Giderken ihtiyar onları uğurladı, Yûsuf'a ağladı gibi yine ağladı.
621. Mısır'a bölük bölük farklı yerden girdiler, gözetleyen bir gözden korkarak.
622. Buluşma yerine vardıklarında, hemen Yûsuf'a varırlar.
623. Yüce Yûsuf onları karşılar, muhabbet ve neşeyle
624. Yûsuf onlara, "Sözümü dinlediniz, isteğimi yerine getirdiniz," diyerek çokça teşekkür etti.
625. Onlara sofraya hazırlattı, hepsi ikişer ikişer oturdu.
626. Ancak Bünyamin'i gözledi ve onun Yûsuf için üzüldüğünü gördü.
627. Kral Sıddık "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. O da "Benim kardeşim yok," dedi.
628. "Şayet Yûsuf olsaydı, yemekte benimle birlikte olacaktı"
629. Sıddık ona; "Ben seninle beraber oturur seninle sohbet ederim," dedi.
630. "Sevin üzülmeye sana bir muştı açıklayacak Yûsuf."
631. Yûsuf yüzünü açınca (Bünyamin) onu tanıdı, beraber ağlaştılar.
632. Bünyamin onu tanıyınca, hemen kucaklaştılar, Yûsuf'la ağlaştılar.
633. Uzak kalmanın özlemi ile, yaralıları gibi seslice (feryad u figan) ettiler.
634. İki sevgilinin buluşması gibi, Yûsuf'un buluşması bir kat daha arttı.
635. Sıddık ona, "Bak, seni yanıma alıkoyacağım
636. Bu olayı gizle, Yûsuf'un sana yapacaklarını ortaya çıkarma"
637. Ziyafetten, istirahat evine geçtiler ve oturdular.

638. Orada daha cömertçe yediler, Yûsuf'un yüzü gülücükler dağıtıyordu.
639. Yemeğin tadına baktıktan sonra, Sıddık kardeşlerinin yanına varır.
640. Huzurlarında Yûsuf, Kraliyet kadehinin kaybolduğunu bildirdi.
641. Kırmızı altından yapılmış, inci ve mücevherlerle kaplıymış, parlıyormuş
642. Sırrı açığa çıkarmadı, Yûsuf onlara bir oyun yaptı.
643. Yanındaki hizmetçilere, "Yüklerini fazlasıyla doldurun,
644. Develerini, kap kacakla doldurun fazlasıyla ölçeği koyun,"
645. Sıddık hizmetçilerine, bahsedilen Kraliyet kadehini yüklerin içine konmasını istedi.
646. Gizlice kardeşinin yüklerinin içine koydurdu, bu sırrı sakladı Yûsuf kardeşlerinden.
647. Yükler hazırlandı, ondan epey yük ve yardım aldılar.
648. Hepsi ondan izin isteyerek, Yûsuf ile vedalaşarak yola koyuldular.
649. Vadiye vardıklarında, güzel güzel konuşup, hoşça eğleniyorlardı.
650. Eğlence ve güvenirlik içindeyken, Yûsuf'un askerleri onlara yetişti.
651. Askerlerden bir çağırıcı (tellal); "Siz Sıddık'ın kadehini çaldınız," dedi.
652. "O size ikramda bulundu, sizse ona ihanet ettiniz, yürüyün Yûsuf'a," diye emretti.
653. "Size iyi davrandıktan sonra, bu kötü işimi işlediniz, ihanet ettiniz."
654. Döndüklerinde hepsi şaşkındı, Yûsuf'un koruması altındaydılar.

655. Bir ses: "Ey kervan sahipleri sizden biri yanlış yaptı.
656. Yûsuf'un kardeşleri bu işi düzeltin
657. Biz sizin yüklerinizi tam verdik, sizse daha pahalı bir kadeh çaldınız."
658. "Yüce Allah' a yemin olsun ki biz bugün Yûsuf'a yalan konuşmadık.
659. Biz asla hırsızlık yapmayız, biz emin kişiler olarak biliniriz."
660. Yûsuf'un hizmetçisine, "Hırsızlık bizim işimiz değil," dediler.
661. "Hırsızlığın karşılığı nedir, yâ yalan söylüyor iftira atıyorsanız."
662. "Hırsızlığın hükmü, babamızın ve Yûsuf'un şeriatına göre,
663. Kimin elinde bulunduyorsa mal, bedel olarak bir yıl köle olur, o kişiye.
664. Çalanın hakkıdır bu, Yûsuf'un babası bize böyle öğretti bunu."
665. Parıldayan kadeh hangi bedbahtın yükünde bulundu.
666. Derhal o kişi alınır ve Yûsuf'un huzuruna getirilir.
667. Sıddık yüklerini arattı, durmaksızın.
668. Sonra onu Yûsuf'un kardeşinin yükünden çıkardı, şerefle
669. Ortaya çıkınca su dökmüş çocuk gibi öfkeyle boğazlarından geçerek sustular.
670. Yûsuf onları azarlayınca, hepsinde gözyaşları seller gibi boşandı.
671. Yağmur gibi inerken gözyaşları, "Bu da kardeşi de hırsızdılar zaten.
672. Biz onun öncesini de hırsız gibi bilirdik," Yûsuf sırrını açıklaması, gizledi.

673. Sıddık hizmetçisine, kardeşini alıkoymasını emretti.
674. Sarayda, saygınlık gördü, Yûsuf kardeşine özlemle sarıldı.
675. Bünyamin'i alınca, kardeşleri ağlamaya başladılar.
676. Yûsuf'a geri dönerek, kardeşlerini hem korumak hem de geri almak için,
677. "Ey doğru Melik, bizim babamız yaşlıdır.
678. Bizden itibar ettiğin bir kişiyi al, onu bize ver Yûsuf gibi tesellisiz kalmasın."
679. Onlara; "Allah' a sığınırım; hak, kim yanlış yaptıysa onadır.
680. Kim kadehi çaldıysa, onu alıkoyarım." Yûsuf'un kardeşleri,
681. Ümitsizliğe düşünce, büyükleri; "Unuttunuz mu büyüklerinize verdiğimiz sözü,
682. Babanız sizden söz almıştı, kardeşimizi Yûsuf gibi geride bırakmayacaktık
683. Ben Mısır'dan asla ayrılacak değilim, babam bana izin verene kadar.
684. Ya da Yüce Rabbim hakkında karar verinceye kadar, bize Yûsuf'un yalan olayı yeter zaten."
685. Babalarının yanına vardıklarında, hepsi endişeli bir şekilde vardılar huzura
686. Dediler ki; "Oğlun hırsızlık yaptı, sen ise hâlâ Yûsuf'u seviyorsun.
687. İşte o ülkeden birine ya da kervandan birine sor, bu böyledir.

688. Kime sorarsan tasdik edecektir, bu meseleyi Yûsuf'un meselesi gibi görme
689. Dindar ve güçlü Kralın yanına rehin bıraktık onu.
690. Yakında, Mısır'da üzgün bir şekilde, Ey Yûsuf'un babası üzerine yemin etti.
691. Ken'ân yurduna gelmeyecek, açıkça ona izin vermeyince
692. Ya da Yûsuf'u senden uzaklaştıran yaratıcı hakkında hüküm verinceye kadar”
693. Baba bunları duyunca, düşüp yere bayıldı, olayları anlayamadı.
694. Yalvardı; “Rabbim, Rabbim, Yûsuf'ta, Bünyamin de gitti” diye
695. Yakub ağladı, kederden, üzüntüden, gözyaşları peş peşe aktı.
696. Ne yazık oldu, ah Yûsuf diyerek onlara sırt çevirdi.
697. Acıları gittikçe arttı, göz pınarları ise kurudu.
698. Gözleri beyazladı, tıpkı Yûsuf'a ağladığı gibi.
699. Gözleri görmez oldu, vücudu ise acıdan, sıkıntıdan, bitap düştü.
700. gece gündüz sürekli Yûsuf'a ağlayarak, onu düşünüyordu.
701. Sürekli, ey çocuğum diye anarak, neredeyse yok olacaktı.
702. Onlara “Şikayetlerimi gam kederimi Allah'a yapıyorum, ah Yûsuf nerede
703. Çocuklarım, tekrar seyahate çıkın, belki Allah beni bu durumdan kurtarır.
704. Belki Bünyamin'den haber verirsiniz, tıpkı Yûsuf gibi.”

705. Babalarının bu sözü üstüne gittiler, Mevlam onları koruyordu.
706. Mırıldanarak Mısır'a döndüler, doğruca Yûsuf'un himayesine girdiler.
707. Topluca yanına vardıklarında, heybetinden utandılar sıkıldılar.
708. Onlara iyi davranmış, ikram etmiş, dostça davranmıştır Yûsuf.
709. "Daha yeni vardınız babanızın yanına, nasıl oldu da onu bıraktınız?"
710. Onlar; "Üzüntüsünü saklıyor, ama Yûsuf için sürekli kederleniyor."
711. Aranızdan hanginiz, hüzünden, aşktan ve sıkıntıdan ağlamış.
712. "Onu serbest bırak, Yûsuf gibi gece muhabbeti yapsın, hayata girsin
713. Bize bir şey söyledi, sana anlatmak isteriz, ancak kudretinden korkuyoruz.
714. Huzurunda ondan bahsetmek isteriz," Yûsuf onlara "Anlatın" diye karşılık verir.
715. "Babamız, bize, zulüm ve sıkıntı bana acı vermez.
716. Yanında hapsedtiğin çocuğun verdiği eza kadar, Yûsuf gibi onun kokusunu almıştır.
717. Onu bizimle gönder, babamız çok zayıfladı, belki tekrar görmeğe başlar.
718. Oğluna çok üzölmekte, Yûsuf'a olan özlemi gittikçe artmakta.
719. Ona acı, onu üzüntülerinden kurtar, onun seher vakti duasından sakın.
720. Ona karşı nezaket göster, onu serbest bırak, Yûsuf'a olan aşkı onu yaktı bitirdi."

721. Sıddık bunları işitince, gözyaşlarını tutamadı.
722. Kalbi sıkıntıdan şikayetçi oldu, onlara yer göstererek şereflendirdi Yûsuf.
723. Çünkü, gecenin karanlığında, Mevlasına dua etti, “Ya Rabbi; babamla beni buluştur,” diye.
724. “Ey yücelerin yücesi görmesini geri ver, bu duayı kulun Yûsuf’tan kabul buyur.”
725. Cebrail ona vahiy getirdi, Allâm olan Allah’ ın selamını gönderdi :
726. “Ey ulu kişi yüzünü gömleğine sür, Yûsuf baban görecektir, diye.
727. Kabul makamından, yargılayan Kralın musibete düşürdüğü Halil gibi.
728. Hani atılmıştı ateşe, kurtulmuştu, onun mirasçısıdır Yûsuf.”
729. Sabah olduğunda, kardeşlerini çağırttı, hepsi çağrıya uydu.
730. Onlara hikâyesini anlattı, Yûsuf tatlı dille.
731. “Yolunuzu ben açtım, size ikramlarda bulundum.
732. Ayrılmanıza ben izin verdim,” bununla Yûsuf bazı şeyleri elde etmek istedi
733. “Ey hoşgörü sahibi kişi, bize merhamet et,” dediler, “Açlık bizi buna zorladı.
734. Cömertliğiyle bize ikramda bulun, Yûsuf’un ihtiyar babasına acı.
735. Az bir mal ile geldik sana, bize acıdır, ölçüğü fazlasıyla verdin.
736. Biz garibiz memleketimizden uzağız, bize ikram ettin,” Yûsuf onlara acıdı ve ağlamaya başladı.

737. Sıdık(Yûsuf) onlara; “Hatırlayınız, beni alıp götürdüğünüzde babam sizi bekliyordu.
738. Onun kutsallığına saygı göstermediniz, ona Yûsuf konusunda yalan söylediniz.
739. Beni öldürmek istediniz, bunda kesin kararlıydınız. Ancak beni kuyuya attınız.
740. Cehaletinizden yaptınız bu kötü işi,” diyerek, Yûsuf yüzündeki peçeyi kaldırır.
741. Ay aydınlığındaki yüzünü görünce hepsi.
742. Bu güzellik karşısında hepsi afalladılar, hepsi bir ağızdan “Bu sen misin Yûsuf?” dediler.
743. “Tek olan Rabbim bana iyilikte, lütufta bulundu, evet ben, Yûsufum.
744. Kim Allah’ tan sabırla sakınırsa, mutluluğa kavuşur,” dedi. Hepsi Yûsuf’un önünde eğildiler.
745. Hepsi ellerinden öperek, “Ey Allah’ ın elçisi biz yanlış yaptık” dediler.
746. “Cehaletimizi bağışla, affınla muvaffak et bizi Yûsuf
747. Mevla’mız seni bizden üstün tutmuş, sana ilim ve akıl vermiş.
748. Senin gücüne karşı biz yanlış yaptık, hoşgörünüze sığınırız Yûsuf.”
749. Onlara; “Sizi azarlayacak değilim. Bugün size bağış ve af vardır.
750. Rabbim hatalarınızı bağışlamıştır. Bunu, ben Yûsuf söylüyorum.”
751. Babasından sordu, dediler ki; “Babamızın gözleri

752. Senin uzun gidişinle görmez oldu.”
753. Sıddık, buluşacak olacağından sevinçliydi.
754. “Cömert Rabbime hamd olsun, yakında Yûsuf buluşacak.”
755. “Babama gidin, onu tebrik edin, bu gömleği ona verin.
756. Babamın yüzüne sürün, görmesi geri gelecek Yûsuf’un tesiriyle.
757. Ailelerinizi, bana getirin bu bir emirdir.” Yolunda ona da gülümsedi.
758. Sıddık’ın gömleğini teslim aldı, Yûsuf’ta ona bir yük hazırladı.
759. Babasına elbisesini gönderdi, tüm kardeşlerini giydirdi.
760. Ve ailesine lazım olanları verdi, tümünün yanına gelmesini istiyordu.
761. Ve Yehuda kısa zamanda, babasına Ulu Sıddık’ın (as) gömleği ile varır.
762. Sürekli artan bir sevinçle, Yûsuf’un bu durumundan dolayı Allah’a şükreliyordu.
763. Vadiye yaklaştığında, ondan güzel bir koku yayıldı, serpildi.
764. Yakub; “Kim geldi? Yûsuf’un kokusunu alıyorum” diye haykırdı.
765. Ona; “Allah’ a yemin olsun ki sen üzüntüden ne dediğini bilmiyorsun,” dediler.
766. “Kendini ayıplayarak vücudunu zayıf düşürdün, Yûsuf acaba yaşıyor mu?”
767. İnsan müjdeleyicisi yanına varıp, gömleği sürdüğünde
768. Yüzüne, görmesi geri geldi, Yûsuf’un gömleğinden

769. Yolunda; "Sana mutluluk içerisinde bir muştı getirdim.
770. Ey babacığım, bil ki oğlun Mısır'ın Kralı oldu, oğlun Yûsuf."
771. İhtiyar bu müjdeye karşılık vererek, Yahuda'ya hayırla dua etti.
772. "Rabbim, sırrıma yol gösterdi, Yûsuf'a olan müjdeyle bana haber verdi," der.
773. Yahuda babasına, "Oğlun ne gerekiyorsa verdi, mal-mülk donattı.
774. Ey ulu kişi, Mısır'a bütün ailen ile birlikte Mısır'a gelmeni istiyor"
775. Topluca Mısır'a vardılar, hepsi gülümsüyordu.
776. Şerefli insanın dediği gibi, tümü Yûsuf tarafından mutlu edildi.
777. Hepsi; "Ey babamız biz günahlarımızdan tövbe ettik.
778. Rabbine dua et, Yûsuf'a yaptığımız hatalardan dolayı bağışlanma(mızı) dile."
779. Seher vaktinde onlar için dua etti, çünkü o anlar bağışlanma anıdır.
780. Tüm mutluluk içerisinde sabahladı, birbirlerini Yûsuf meselesi hakkında tebrik ediyorlar.
781. Hepsi topluca Mısır'a vardıklarında aileleri ile hayır buldular.
782. Hepsinin yüzü aydınlıktı ve ağırbaşlı idiler, ama asıl parlak aydınlık Yûsuf'ta idi.
783. Yakub, Yûsuf'a istediklerini bildiren bir mektup gönderir.
784. Yûsuf onların gelişine ve buluşma anı için hazırlık yapıyordu.

785. Çünkü ulu Sıddık, ikiyüz binden fazla hizmetçisiyle bir tören alayı ile karşılamak istiyordu.
786. Kardeşleri ve aileleri, babası ile Yûsuf'un birleşmesini müjdeledi.
787. Yakınlaştıklarında, Yakub yürümeğe başladı.
788. Sert göz perdeleri açıldı ve Yûsuf'tan ışıkların geldiğini gördü.
789. Gözleri, bu ışıktan dolayı şekilden şekile girer ve bu ışıklar ne diye sorar.
790. Bu ay mıdır, güneş midir? Bu oğlan Yûsuf'tur, derler.
791. Yakub, yürüyerek Yûsuf'a doğru ilerledi.
792. Askerleri ve hizmetçileri ile, Yakub ve Yûsuf karşılaşır.
793. Allah'ın melekleri yalvarıyorlardı, insanlar ise sevinçten ağlıyorlardı.
794. Kuşlar, Yûsuf için iç çekiyor, şakıyorlardı.
795. Kutlamadaki herkes sevinçten ağlıyor, bülbüller ise yanık yanık ötüyorlardı.
796. Mevlamın şefkati ile, Yûsuf hepsi ile sarmaş dolaş olur, şereflenir.
797. İki sevgili buluşurlar, biri diğerini hasretle kucaklar
798. Varacakları yere kadar, Yûsuf aşırı özleminden ağlar
799. Yakub ise sevincinden ağlar, içi bir hoş olur ve sendeler.
800. Gün boyunca, yaşlar boşalır, Yûsuf özleminden dili tutulur.
801. (Yakub) sorar; "Oğlum kardeşlerinin yaptıklarını anlat, haber ver."
802. Babacığım; "Oğullarının bana yaptıklarından sorma.

803. Sor; Rabbimin takdir ettiğinden, haber verdikten sonra nimet verdiklerinden
804. Konumunu, nasıl yücelteceğinden,” diyerek Yûsuf anlatır.
805. “Niye ağlarsın ömrümün baharı, Haşirde nasılsa buluşmayacakmıyız.”
806. “O da; bu ağlamam senden uzak olan zamanlarım içindir, ey Yûsuf.
807. Ağlamam ve iniltilerim, dinden çıkmaktan korktuğum içindir.
808. Yarın din gününde (kıyamette), benden dolayı mahcup olma ey Yûsuf.”
809. Mısır’da yıldız gibi parlayan ışığın, koruması altına girer.
810. Esenlik ve selâm içerisinde, Yûsuf’un evine girdiler.
811. Bâri’nin (Allah) bildiği gibi, anne ve babası, ona sığındılar.
812. Alimler, Yûsuf’un teyzesini, annesi gibi açıklamışlardır.
813. Araştırıldığında, Sıddık’ın (as) annesi ölmüştür.
814. Allah ayrılığı, emretti ve teyzesi büyüttü Yûsuf’u.
815. Denildi ki, “Allah babasına bu örneği vererek şunu göstermiştir.”
816. Rabbimin bir mucizesi olarak, onunla konuştu. Yûsuf’un rüyasını gerçekleştirdi.
817. Güzelin tahtına oturttu, o ikisini, Sıddık onlara meyletti.
818. Karanlık silindi, ışık huzmesi Yûsuf’la kavuştu.
819. Herkes secdeye varıp şükrettiler, hepsinin içi muştularla doldu.
820. Allah bu olayı gerçekleştirdi, Yûsuf’un rüyasını doğruladı.

821. Yıldızlar, güzel yüzlünün kardeşleridir, on bir ile beraber ayın ilk yüzüdür.
822. Güneş teyzesi, Yûsuf'un, ay babasıdır.
823. Sıddık babasına "İşte bu rüyanın yorumudur" der.
824. "Rüyamdaki bu üstünlük, arş'ın Rabbinin Yûsuf'a verdiği'dir.
825. Rabbim rüyayı gerçekleştirdi, Mevla'm ne güzel yaptı.
826. Çünkü (Rabbim sayesinde) musibetten kurtuldum ben Yûsuf'um.
827. Beni hapsin darlığından kurtarıp, sizi görmekle faydalandırdı.
828. Rabbime hamd olsun, isteğime ulaştım bana Yûsuf derler.
829. Sizinle Ken'an'dan gelen, şeytanı yerinden söküp atmak için yeter.
830. Size iyiliklerde bulunan canlı Yûsuf'a bakıyorsunuz."
831. Allah ona lütfuyla ilim vermiş, şereflendirmiştir.
832. Allah' ın sayesinde Yûsuf, rüya yorumlamayı bildi.
833. Mısır'da müreffeh ve mutlu bir şekilde oturmuş.
834. Mısır'a Yûsuf'un yanına geldiklerinde yetmiş iki kişiydiler.
835. Yerin altına girinceye kadar (ölünceye kadar) hoş bir hayat yaşadılar.
836. Cebbar (Allah), insanlar ve Yûsuf kıssasında hükmünü vermiştir.
837. Ya Rabbi, Adnan'lı Tâhâ'nın günahını, kardeşleri ile birlikte affet.
838. Ey iyilikler sahibi Allah'ım, Halil'in, Yunus'un, Hud'un ve Yûsuf'un da günahlarını bağışla.

839. Ey yaratıcım, günahlarımı bağışla, aksaçlı'ya acı, ayıplarını gizle.
840. Yûsuf'un gönlünü ferahlattığın gibi, onun da acı ve üzüntülerini rahatlat.
841. O İsmail Ebu Hadrâ'dır. Ey Rabbim, günahlarını bağışla.
842. Babasının gönlünü aç, Yûsuf'un annesinin de.
843. Kardeşlerinin, çocuklarının, yakınlarının, geçmişlerinin de
844. Bu vaad gününde (kıyamet) onlara acı, Yûsuf'u kuyuda koruduğun gibi.
845. Her işlerini kolaylaştır, zor işlerini kolaya çevir.
846. Allah' ın bereketi, adları Tâhâ ve Yûsuf olan bedir (Dolunay)'ın üzerine olsun.

**IV. “EL- BEDRÜ’T-TEMMÂM” İSİMLİ MANZUM YÛSUF (AS)
HİKÂYESİ ARAPÇA METİN**

مكتبة الإمام محمد باقر
البدر التهام

(١)

قصة سيدنا يوسف عليه السلام *

تأليف

الشيخ اسماعيل أبو خضرة التليقي

(حقوق الطبع محفوظة للمؤلف)

(محمد أبو الذهب الكندي نطنطا)

(ينباع بمكتبة الملتزم بدار السيد)

(طبع بمطبعة الفتح الادبية)

التي مركزها مجوار الجويني بشانغ النبوة

الْبَيْتُ الْخَامِسُ

الحمدُ لربِّ مُقْتَدِرٍ خَلَقَ الْأَشْيَاءَ بِأَعْيُنٍ
وَسَلَاةِ اللَّهِ عَلَى بَدْرِ يُسَمَّى طَهُ وَعَلَى يَوْسُفَ
هِيَ أَسْمَعُ يَأْمَنُ قَدْ تَدْرِي أَلْفَاظًا جَاةً بِهَا فِكْرِي
فِي نَظْمٍ فَأَيُّ شَذَّاءٍ الْبَطْرِ فِي ذِكْرِ نَبِيِّ يُسَمَّى يَوْسُفَ
فَأَبُوهُ نَبِيٌّ رَسُولٌ يُسَمَّى يَمُوقُوبَ وَمَقْبُولُ
وَالْأَمُّ تَسْمَى رَاحِيلُ قَدْ نَالَا فُضْرًا مِنْ يَوْسُفَ
فَأَسَى تَزَوُّجَ بَاثْنَيْنِ وَلَدَتْ رَاحِيلُ غَلَامَيْنِ
بِأَحْسَنِمَا كَالْبَدْرَيْنِ وَالْحَسَنُ الْكَامِلُ فِي يَوْسُفَ
أُمًّا الْآخَرَى وَلَدَتْ عَشْرَةَ وَالْقِصَّةُ فِيهِمْ مُشْتَهَرَةٌ
وَلَهُمْ أَسْمَاءُ مُنْتَشَرَةٌ وَشَرِيفُهُمْ جَمْعًا يَوْسُفَ
فَهُوَ كُلُّ أَوْلَادِ نَبِيٍّ نَالُوا حَقًّا أَعْلَى الرَّبِّ
فَقَضَّاهُمْ مِثْلَ السَّحْبِ وَالْفَضْلُ تَكُونُ فِي يَوْسُفَ

(٣)
فَعَمُّ الْأَسْبَاطِ مَا تَرَاهُمْ فِي الذِّكْرِ كَرَأْتَتْ وَحَايِدُهُمْ
وَمَكَارِمُهُمْ وَحَاكِسُهُمْ لَمْ تُحْصِ خُصُوصًا فِي يَوْسُفَ
فَهُمُ أَقْمَارُ كَلْبُهُمُ وَاللَّهُ بِفَضْلِ خُصْمِهِمْ
نَزَلَ الْقُرْآنَ بِذِكْرِهِمْ مَا فِيهِمْ أَجْمَلُ مِنْ يَوْسُفَ
بَذَرُ حَسَنٍ فِي خَلْقِهِ وَالْحُسْنُ زَهَابٌ فِي صَوْرَتِهِ
قَدْ قَالَ الْحُسْنُ لَخَالَتِهِ يَا رَبِّ اجْعَلْنِي فِي يَوْسُفَ
فَالْحُسْنُ لَهُ رَبِّي قَتَبَهُ عَشْرَةَ أَجْرَاهُ قَدْ رَسَمَهُ
جَزَاءً لِلخَلْقِ وَقَدْ نَظَّمَهُ وَالتَّسْمَةُ جَاءَتْ فِي يَوْسُفَ
لَكِنْ مُحَمَّدًا الْمُرْسَلُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ الْأَفْضَلُ
وَمِنْ الْقَمَرِ الْآبِيهِ أَجْمَلُ قَدْ خُصَّ بِأَكْثَرٍ مِنْ يَوْسُفَ
قَدْ كَانَ أَبُوهُ يَلْزِمُهُ وَعَنِ الْأَوْلَادِ يَكَاذِبُهُ
وَدَوَامًا كَانَ يُحَالُهُ أَبَدًا مَا قَرِطَ فِي يَوْسُفَ
قَامَ الصَّدِيقُ بِجَانِبِهِ فَرَأَى خَيْرًا فِي مَرْقَدِهِ
وَصَبَّاحًا قَالَ لَوَالِدِهِ اسْمِعْ مِنِّي فَأَنَا يَوْسُفَ
أَبْنِي إِنِّي فِي النَّوْمِ أَرَى شَهْمًا سَجَدْتُ لِي وَالْقَمَرُ
وَكُنَّا كَبْهُمُ أَحَدِي عَشْرًا وَتَشَادَى طَوْعًا يَا يَوْسُفَ

(٤)

بِاللَّهِ أَخْبَرَنِي مَا يَجْرِي خَيْرًا لِي يَأْتِي أَمَّ شَرًّا
فَأَجَابَ أَبُوهُ لَكَ الْبُشْرَى فَافْرَحَ وَتَمَسَّحَ يَا يَوْسُفَ
رُؤْيَاكَ أَتَتْ بِسَمَاعَتِكَ لَكِنْ إِحْذَرِ مَنْ إِخْوَنَكَ
إِنْ قُلْتَ لَهُمْ عَنْ رُؤْيَاكَ كَادَ وَالْكَيْدُ يَا يَوْسُفَ
إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْهَرُهُمْ فَيَكْدُرُ فِيكَ قَوْلُهُمْ
وَعَلَى الْبِقَضَاءِ يَتَّبِعُهُمْ فَصِيرُ قَتِيلًا يَا يَوْسُفَ
فَلِيَهْمُ قُوبِ امْرَأَةٍ فَهَمَّتْ قَوْلَ الْإِثْنَيْنِ وَقَدْ ذَهَبَتْ
لَبْدِيهَا قَالَتْ مَا سَمِعْتُ فَجَمِيعًا قَدْ جَسَدُوا يَوْسُفَ
قَالُوا جَمْعًا مَا حِيلَتْنَا يَقُوبُ أَبُونَا يَتْرَكُنَا
وَبِحُبِّ بَنِيهِ قَدْ افْتَنَّا وَالْحُبُّ تَزَايَدَ فِي يَوْسُفَ
لَا بَدَّ إِذَا أَنْ تَقْتُلَهُ قَتَلَا أَوْ أَرْسَنَا نَظَرَهُ
مُرْعَا لِفَارِقٍ وَالِدِهِ وَنَبِيٍّ بَمَضَى فِي يَوْسُفَ
فَحَكِي مِنْ كَانَ يَمِيلُ لَهُ إِنَّا أَبْدَالُ رَبِّ تَقْتُلَهُ
لَكِنْ فِي جَبِّ نَظَرَهُ فَيَمُوتُ بِهِ جُوعًا يَوْسُفَ
وَأَتُوا الصَّدِيقَ بِأَجْمَعِهِمْ وَلَهُ غُرُوا بِشَاشَتِهِمْ
وَالْكُلُّ أَتَوْهُ بِحِيلَتِهِمْ قَالُوا الْخُرْجَ مَعَنَا يَا يَوْسُفَ

(٥)

فَأَجَابَهُمْ قُولُوا لَا بِي وَأَنَا أَبْدِي فِيكُمْ رَغْبِي
وَأَبِي أَرْجُو أَنْ يَسَّخِرَ بِي فَاجَابُوا الطَّاعَةَ يَا يَوْسُفَ
وَعَلَى هَذَا كُلِّ عَقَدُوا وَلَوْ أَلَيْسَ بِهِمْ جَمْعًا قَصَدُوا
لِمَا لَيْسَ بِهِمْ قَدْ وَجَدُوا قَالُوا أَرْسَلْنَا يَوْسُفَ
فَأَبُوهُمْ قَالَ لَهُمْ قُلْنِي لَمْ يَرْضَ يَعْلِي عَنْ حَيٍّ
وَدَوَامًا أَرْجُو مِنْ رَبِّي أَنْ لَا يَجْرِي مِنِّي مِنْ يَوْسُفَ
نَادَوْهُ جَمِيعًا لَا تَرْهَبْ إِنْ الصَّدِيقَ لَنَا يَرْغَبُ
أَرْسَلَهُ غَدًا مَعَنَا يَلْعَبُ وَبِأَجْمَعِنَا تَحْيِي يَوْسُفَ
نَادَيْ لَنْ أَرْسَلَهُ مَعَكُمْ قَارِبَ الذَّنْبِ يَرَا صَدِّقَكُمْ
إِنْ تَلَهُوا عَنْهُ بِفَقْلَتِكُمْ وَتَبَاعَدْتُمْ يَا كُلُّ يَوْسُفَ
إِنِّي وَاللَّهِ لَيَحْزُنُنِي بَعْدَ الصَّدِيقِ وَيُوَلِّئُنِي
فَدَعَوْهُ مَعِي يُوَاكِنُنِي لِأَرْضِي بِعَيْدِي عَنْ يَوْسُفَ
قَالُوا جَمْعًا إِنَّا عَشْرَةٌ وَلَنَا أَحْكَامٌ مُشْتَهَرَةٌ
وَشَجَاعَتُنَا هِيَ مُنْتَشَرَةٌ فَلَنَا آمَنُ وَارْسَلْ يَوْسُفَ
فَحَكِي الصَّدِيقَ لَهُ أَرْسَلْنِي عَنْ إِخْوَانِي لَا تَمْنُنِي
فَأَجَابَ الْبَغَاةَ يَا يَوْسُفَ

(٦)

لكن لما أن طارعه
فما تفتُّه ويُقبِّلُه
ولا إخوته قد سلَّمه
ويقولُ إلهي أنتَ له
قالوا لا تخشَ عليه عنا
وبه يزكُّادُ تهتُّنا
فصنَّ يعقوبُ لما قالوا
وأُسرَّ الكَلُّ وقد نالوا
يعقوبُ عليه قد وصى
70 يا أولادي هذا أقصى
ذهَبوا والشَّيخُ يوصِّلهم
لما أن رآهم يشارفهم
قبَّلُه ثمَّ له ودَّع
وعلى جبلٍ يعقوبُ طلَّع
لما غابوا عن أعينه
والقلبُ شكى لتحرُّته

(٧)

لما فارَّقهم وانطلقوا
وعلى الصديق قد اتَّفَقوا
فحكى الصديق لهم أنَّهم
80 ولا يرأيكم خالفتهم
من يرحمني من يقدُّني
آه يا أبتى لو تبصرني
نادوه أسكت ما أقبحك
أأبوك الآن يخلصك
قال الصديق أجيبوني
أوصاكم أن لا تؤذوني
أنسيتم ما قال الوالد
في الحال أتى منهم واحد
عقل الصديق لقد ذهبا
90 فأتى ابن الخالة منتسبا
لحكاته سني كن راحم
ناداه فمالك من عاصم
والصبر كل واستبقوا
وبأيديهم ضربوا يوسف
إخوتاه لكن قد ختم
وغدرتهم بنى وأنا يوسف
مسكين دمع أغرتني
لبكت عينك على يوسف
من ذا يا تيك فينظر كا
قدولى عمرك يا يوسف
من ضربكم وأغشوني
والدكم قال احبوا يوسف
مالداع لضربي مال الشاهد
وبرأحتي أرتي يوسف
من ضربته لما ضربها
إرحم صبري فانا يوسف
إني لقرابنا عائش
واليوم ستقتل يا يوسف

(٨)

تركوه وراههم هَدَرَا
ويقبلُ أقدامَ العشرة
وبكى الصديق من الضرب
من قسوتهم هو في كرب
فتلقَّ يوسفُ بالأكبر
إرحم ضممتي فانا الأصغر
من بعد الوالد أنتَ أبتى
100 بالله أزل عني كربى
ناداه يهوذا طب نفسا
ويأذن الله تلى أنسا
فيهوذا قال لإخوته
وأبى تعمل بوصيتي
قالوا جمعاً رأي فاسد
أترؤم القرب من الوالد
وتكونا في قرب منه
اذ لم ترجع عما تمرو

(٩)

نادى وله دمع يجرى
110 وتريدوا تلى أخى البدر
والكل بهذا قد سلَّم
والرأي لا جمعهم تم
قال الصديق بجهكموا
أنا راضى إني عبدكم
فأراقوا الماء على الأرض
ناداهم هذا لا يرضى
نادى رويل ابن الخالة
وارادوا هزعا في الحاله
نادى خلوه على بدني
120 أو عشت فهذا يسترني
نزعوه ومنه أخذوه
وأثروا للجرب وأذوه
وبسكين راموا قطعا
في قعر الجرب مع الافني
أن كنتم لا ترضوا شورى
في الجرب اذا ألقوا يوسف
وأثروا بالصديق الأكرم
في الجرب بان يرموا يوسف
لا تلقوني من بينكموا
فأستقوني الماء أنا يوسف
لم يروا الصديق المرضى
والدكم لو ينظر يوسف
يا ذا الاحلام البطاله
لقيميص كان على يوسف
ان مت فذا يبقى كفتي
أيصح بان ترموا يوسف
والكل بجبل ربطوه
فبكي لفرأقوا يوسف
للجبل لى يهوى سرعا
فيموت بلد غتها يوسف

وَيُؤَاكِبُهُ بِاسْتِشَارٍ وَلَهُ يَأْتِي بِالْإِسْرَارِ
 190 لَمَّا أَنْ شَاءَ لَهُ الْبَارِي أَنْ يُخْرِجَ مِنْ جَبِّ يَوْسُفَ
 مَرَّتْ بِالْوَادِي سَيَارَهُ وَلَمِصَرَ جَمِيعًا سَيَارَهُ
 مَعَهُمْ أَجْمَالٌ وَتِجَارَهُ قَدْ نَجَّى اللَّهُ بِهِمْ يَوْسُفَ
 وَالْقَوْمَ عَطَانِي فِي كَرْبٍ مِنْ سَفَرٍ أَوْ حَرْبٍ صَبَّ
 جَلَسُوا لِلرَّاحَةِ بِالْقَرَبِ مِنْ جَبِّ فِيهِ إِذَا يَوْسُفَ
 وَجَمِيعُ الْقَوْمِ يَطْنُونَ فِيهِ مَاءٌ يَسْتَسْقُونَ
 لَكِنَّهُمْ لَا يَدْرُونَ أحوال الجبِّ وَلَا يَوْسُفَ
 وَرَبِّسُ الْقَوْمِ وَجَامِيعِهِمْ أَرْسَلَ وَارِدَهُمْ يُرْوِيهِمْ
 قَدْ أَدْلَى الدَّلْوُ لَيْسَ فِيهِمْ فَتَنَاقَ فِيهِ إِذَا يَوْسُفَ
 فَرَأَهُ جَمِيلًا فِي الْحُسْنِ وَالْقَدْ قَوِيمٌ كَالْمُضَنِّ
 200 نَادَى هَلْ أَنْتَ مِنْ الْجِنِّ أَمْ مَلَكٌ قَالَ أَنَا يَوْسُفَ
 وَرَبِّسُ الْقَوْمِ لَهُ نَظَرًا فَانْسَرَّ وَنَادَى يَا بَشْرِي
 بِنَافِلَةٍ قَدْ شَرَحَ الصَّدْرُ مَا الْأَسْمُ قَالَ أَسْمَى يَوْسُفَ
 أَخَذُوهُ وَسَارُوا فِي السَّاعَةِ وَلَهُ أَنْوَارٌ لِمَاعِهِ
 وَسَارُوا الصَّدِيقُ بِضَاعَهُ إِذْ لَحِقَتْهُمْ إِخْوَةُ يَوْسُفَ

(١٥)

نَادَوْا يَا قَوْمِ قِفُوا النَجِيَا ذَا مَمْلُوكٍ مَنَا هَرَبَا
 فِي الْجَبِّ وَنَحْنُ لَهُ رُقَبَا وَأَمَّا رُتَابُ يَوْسُفَ
 بَاغُوهُ يَبْخَسُ الْإِثْمَانُ حَكَمَهُ مُوَلَانَا الْمَلَأَنُ
 وَبِهِ سَارُوا فِي الْوُدْيَانِ وَلَمِصَرَ أَتَوْا مَعَهُمْ يَوْسُفَ
 وَرَبِّسُ الْقَوْمِ لَهُ غَسَلًا فِي الْبَحْرِ وَأَلْبَسَهُ حِلَالًا
 210 فَحَكِي الْبَذْرِ إِذَا كَمَلَا وَزَهِي فِي زِينَتِهِ يَوْسُفَ
 وَالنَّاسُ عَلَيْهِ قَدْ أَرَدَحَتِ وَأَكْبَرُ مِصْرَ بِهِ سَمِعَتِ
 وَنِسَاءُ الْخَيْدَرِ لَقَدْ خَرَجَتِ جَمْعًا يَنْظُرْنَ إِلَى يَوْسُفَ
 وَبِمِصَرَ عَزِيزٌ قَدْ نَظَرَا نَوْرَ الصَّدِيقِ عَلَا الْجُدْرَا
 فِي الْحَالِ أَنَاهُ وَمَا صَبَرَا وَبَاغَى السَّرَّ شَرِي يَوْسُفَ
 وَلَزَّ وَجْهَهُ بِالْبَذْرِ عَنِّي وَبِقَوْلِهِ لَا زَيْدِي حَسَنَا
 مَثْوَاهُ عَصَى أَنْ يَنْفَعَنَا وَيَكُونُ لَنَا وَلَدًا يَوْسُفَ
 وَزَيْنَبَا قَالَتْ أِكْرِمُهُ وَعَلَى عَيْنِي أَنَا الْخُدْمَةُ
 قَدْ سَرَّ قَوَادِي مَقْدَمُهُ وَتَكَامَلَ أُنْسِي مِنْ يَوْسُفَ
 قَامَتْ فِي الْحَالِ لَهُ غَسَلَتْ وَبِمَاءِ الْوَرْدِ لَهُ دَهْنَتْ
 220 وَتَكَلَّهَ عَيْنَاهُ أَكْتَحَلَتْ وَالثَّمَسُ اخْتَجَلَتْ مِنْ يَوْسُفَ

(١٦)

وَالشَّمْرُ كُلُّهُ مَسْبُولٌ وَالْوَجْهَ ظَرِيفٌ وَجَمِيلٌ
 وَالْقَدْ قَوِيمٌ مَسْدُولٌ سُبْحَانَ الْخَلِائِقِ يَا يَوْسُفَ
 خَدَمَتُهُ سَيْنِينَ وَأَيَّامَا لَمَّا أَنْ بَلَغَ الْأَحْلَامَا
 اعْطَاهُ اللَّهُ الْأَحْكَامَا وَالْعِلْمُ تَكُونُ فِي يَوْسُفَ
 وَزَيْنَبَا زَادَ بِهَا الْحُبُّ وَلَا كُلُّ جَفَاهَا وَالشَّرْبُ
 وَدُمُوعُ الْعَيْنِ قَدْ أَنْصَبُوا وَازْدَادَ جَوَاهُ فِي يَوْسُفَ
 وَالنَّوْمُ لَمَقْلَتَهَا حَرِيمٌ فَبَنَتْ بَيْتًا عَالِيًا مُحْكَمٌ
 وَتَحَلَّتْ بِاللَّبْسِ الْأَفْخَمِ فِي الْحَالِ وَنَادَتْ يَا يَوْسُفَ
 كَانَ الصَّدِيقُ يُطَاوِعُهَا فِي كُلِّ أُمُورٍ تَلَزَمُهَا
 230 لَمَّا أَنْ جَاءَ يَكْلُمُهَا غَلَقَتْ الْأَبْوَابَ عَلَى يَوْسُفَ
 فَأَرَادَ خُرُوجًا جَذْبَتُهُ لَسْرِيرٍ كَانَتْ تَصْبَتُهُ
 اغْمَضَ عَيْنِيهِ فَنَادَتْهُ أَنْظِرْ لِمَعَالِي يَا يَوْسُفَ
 قَالَ الصَّدِيقُ لَهَا إِنِّي أَخْشَى مِنْ رَبِّي يَنْظُرُنِي
 مَا قَوْلِي لَمَّا لَيْسَانِي وَيَقُولُ عَصَيْتُ أَبَا يَوْسُفَ
 قَالَتْ يَا يَوْسُفَ هَيْتَ لَكَ قَلْبِي دَوْمًا لَا يَتْرُكُكَ
 وَالْآنَ أَرِيدُ أَوَاصِلَكَ كَيْ يَذْهَبَ وَجَدِي يَا يَوْسُفَ

(١٧)

فَأَجَابَتْ لَهَا وَأَقْبَهُ أَنَا لَا أَفْعَلُ شَيْئًا فِيهِ خِفَا
 وَاللَّهُ تَعَالَى يَنْظُرُنَا فَمَعَاذَ اللَّهِ أَنَا يَوْسُفَ
 قَالَتْ أَنَا زَادَتْ أَمْرًا عَنِّي يَا بَذْرُ فَكُنْ عَنِّي رَاضِي
 240 وَأَنْظُرُنِي وَأَتْرَكَ اعْتَرَضَنِي وَاسْمَحْ بَوَصَالِكَ يَا يَوْسُفَ
 مَا أَبْهَى وَجْهَكَ يَا خَلِي مَا أَحْسَنَ شِعْرًا كَالْأَلِيلِ
 مَا أَجْمَلَ قَدْرَكَ يَا يَوْسُفَ مَا أَجْمَلَ قَدْرَكَ يَا يَوْسُفَ
 فَأَجَابَتْ لَهَا ذِي أَعْضَائِي ثَبَلِي وَالْوَجْهَ وَغَيْنَائِي
 قَدْ أَكْرَمَ رَبِّي مَثْوَايَ مِنْ هَذَا الْقَوْلِ دَعَا يَوْسُفَ
 قَالَتْ يَا يَوْسُفَ رَاعِنِي وَأَنْظُرُنِي وَجْهِي وَجِيئِي
 وَقَوَايَ كَالْمُحُورِ الْعَيْنِ مَا مِلْتُ لِلنَّبِيِّكَ يَا يَوْسُفَ
 تَادَا هَا هَذَا لَا يُرْضَى رَبِّي وَتَعْلِيْبِي بِقَضَى
 فَدَعَيْتِي سَيِّدَتِي أَمْضَى قَالَتْ لَا يَنْكُنُ يَا يَوْسُفَ
 وَبِهِ قَدْ هَمَّتْ فِي الْحَالِ وَأَرَادَتْ فِيلَ الْجِبَالِ
 250 وَبِهَا هَمَّ الْبَذْرُ الْعَالِي فَأَتَى الْبَرْهَانَ عَلَى يَوْسُفَ
 تَدَجَّاءَ الْأَمْرِ مِنَ الْحَقِّ لَامِينَ الْوَحْيِ عَلَى الصَّدِيقِ
 يَا جَبْرِيلُ أَنْزِلْ كَالِإِنِّ حَالًا أَذْرِكُ عَبْدِي يَوْسُفَ

(٢٢) إِنْ رَدَّ

جبريل آتاه بصورته
وأباه رآه بصورته
ها أنت نبي معصوم
والجد ذبيح معلوم
فاسبق الباب فشدته
من دبر لما مسكته
الأ وزليخا قد نظرت
سيدتها خافت وارتعت
260 فرأها السيد لابسة
وربينة ومطربة
ناذي والنيظ به أثر
فبدت بدموع تتحدز
بالسوء آتي وتعرض لي
والوجه احمر من الوجلي
ودعاه وقال له اخبرني
وتخون الآن وتندري
وبلطف قال له انظري
فأراه بعين بصيرته
ويقول له ارجع يا يوسف
وأبوك ذنوب مكروم
والجد خليل يا يوسف
من طرف قميص قدته
واشد الأمر على يوسف
بالعين لتحو الباب رأت
وحياه منه بكى يوسف
حلا من خز فاخرة
يديها ماسكة يوسف
ما حالك ما ظهر المنكر
عن نفسي راودني يوسف
وأثبت الآن لتجكم لي
والنفث الزوج الى يوسف
ريتك عندي في أمن
فصدق القول حكى يوسف
واسمع قولي واترك عدلي

270 فزليخا قد طلبت وصلي
وبهذا القول مبى شاهد
وبعني المولي الواحد
فأجاب له هذا طفل
فاخبرني ماهذا القول
فأشار الصديق الافخم
بكلام منطقي يفهم
إن كان قميص الصديق
فزليخا كم في تصديق
أو كان القدر من الدبر
280 أنطمني الله بلا عسر
لما سمع الألقاظ نظر
فأراه اتقد كما أخبر
فأشار لهاذا من كيدك
أخطأت فتوبي من ذنبك
وأشار لها أن لا تحكي
وليوسف قال بلا شك
ولقيل السوء دع يوسف
يشهد لي ذا الطفل الرائد
ويخلص طفلكم يوسف
مخروس ليس له عقل
أنا تستهزي يا يوسف
للطفل فأوما وتكلم
ببركة سيدنا يوسف
من قبل قد بتحقيق
والحق يكون على يوسف
فزليخا كذبت وهو بري
ليخلص أمينكم يوسف
لقميص الصديق الازهر
من دبري على يوسف
والكيد عظيم من مثلك
واسمع في حقاك يا يوسف
شيئا للناس ولا تشكي
أعز عن هذا يا يوسف

(٢٠)
وزليخا سيرتها شامت
بالحب زليخا قد ماتت
وبفضل السوء لقد سألت
290 إنا لنبركها قد ضللت
لما سمعت ذا عتهن
قد آتت بكلا منهن
وزليخا قد أعطتهن
وبتسقي أسرتهن
خرج الصديق بانوار
فشخصن له بالابصار
منهن العقل قد اندهلا
قطمن لا يدين بلا
قد فن له أهلا ياذا
300 ما هذا بشرا إن هذا
وغدت كل منهن له
والله تعالى يعصه
وزليخا قالت أنفن
في مصر ونسوتها قالت
حتى شغفت بهوى يوسف
لبنهاها يوسف قد سألت
لم يرض بما طلبت يوسف
بشيت في الحال اليهن
سكيناً إذ سترت يوسف
أزجاً مذ جتمتهن
ودعته أن يخرج يا يوسف
كالشمس أو البدر الساري
ودهشن جميعا من يوسف
والوجد بهن قد اشتلا
شك وصبون الي يوسف
حاشا لله به لاذا
الاملك يسني يوسف
تأني طوعا وركوذه
ومن الصبيان حتى يوسف
في جبي فيه لمتن

(٢١)
لما للحسن رأيتن
أنار أودت البدر الأفخم
ولئن لم يفعل ما يلزم
نادى الصديق جناب المحي
من فحش فاصرف عني التي
وزليخا ذات الأشجان
310 قالت عندي ياذا الشان
قصدي القي منلولا
كن يلقي فيه التشكلا
من عاذته مهما طلبت
ملكها السجن وقد عزمت
والرائي هذا الذوى الشان
سجنوه بلا ذنب يجني
وبصر عزير قد أقسم
مادام الريان الاكرم
وبه فرحت أهل السجن
220 والروح آتاه من المنى
لم لم تصبرن على يوسف
عن نفس عليا فاستمعن
في السجن اذ آتي يوسف
يارب السجن أحب الي
فأجاب الله دعا يوسف
ذهبت للملك الريان
إسرائيل يدعى يوسف
في السجن حقيرا وذليلا
ليكون مطيعا لي يوسف
شيئا ليس فيما رعبت
ظلما تلقي فيه يوسف
إن يحبس يوسف في السجن
والسجن بآنس من يوسف
من أجل زليخا واستعظم
موجود ألم يخرج يوسف
والكل سعا فيما يتي
ويقول له ابشر يا يوسف

(٢٢)

ستكون أميراً مشهوراً في مصر مليكاً مسروراً
والكل صغيراً وكبيراً في سلطة حكمك يا يوسف
ورؤيتنا التي وجدنا أضربها تركت للأكل ومشرتها
وقول لفرط تصببها قد طال غيابةك يا يوسف
أواه بؤسك ألقني أواه فراكك أحرقتني
أواه جمالك أرقني والنوم جفاني يا يوسف
أترى يا حبي استطعت أترى بالماء استسقيت
أترى بالنوم تهنيت أترى ما حالك يا يوسف
قد كنت أظن وفي فكري تخويفك يقضي لي أمري
330 والآن أصبحت فلا أدري أحظي بك أم لا يا يوسف
واتحل الجسم من الحزن والدمع أهل من العين
كانت تأتي باب السجن وتنادي آها يا يوسف
من ثم لا زبج أعوام فأتى جبريل بالهلام
من عند الملك العلام بسلام قد اهدي يوسف
الله سلاماً يقربك وتحيات فافتح قلبك
هذه لؤلؤة تنبئك تميز الرؤيا يا يوسف
ولما فيه فيه قد ضمنا لك دنسنا نفعنا

(٢٣)

ولها الصديق قد ابتلما وبها قد زكاً ضياء يوسف
وبتميز الرؤيا اشتها وبه في السجن الكل ذري
340 وله فتيان قد اختبرا واصطحبا جوامع يوسف
كانا عند الملك الساسي الأول يستقي لمدام
والثاني يأتي بطعام قد سجننا حقا مع يوسف
كان الصديق يخصهما وعلى الإيسان يذلها
فمسي أن يذهب جهلها إن قبل قولاً من يوسف
نأم الساسي فرأى خبراً في مرقد وبه انشرا
ولصاحبه قص الإمرأ ذهبنا في الحال إلى يوسف
قال الساسي يا عبراني في الحلم أراكي في حالي
قد أعصر خمر الريان غير في الرؤيا يا يوسف
والآخر قال رأيت على رأسي خبزاً منه أكلأ
350 طير الراوي حقا حبلاً بنشأ عن ذايك يا يوسف
قال الصديق وقد أفي بخلصك يا ساسي فزنا
وستسقي الخمر كما كنتا فاسمع تعبيراً من يوسف
والآخر يخرج من حبسه وسيصلب قهراً عن نفسه
وطيورنا كل من رأسه فأجاب الآخر يا يوسف

(٢٤)

أنا لم أحلم بل ذا مكر وخداخ أحدثه الفكر
فأجاب لقد قضى الأمر سيكون كما أفي يوسف
لكن ياساسي بأمان إن أنت تجرت يا حسان
فأذكرني عند الريان فأجاب مطيعاً يا يوسف
من بعد ثلاثة أيام وفي أمر الملك الساسي
360 خرج الساسي في الإكرام والنز كما أخبر يوسف
أما الثاني صلوه بلا ريب والطير له أكلأ
جبريل يوحى قد زلا من عند الله على يوسف
الله سلاماً يقربك وبك كرام قد شرفك
وتحيات ويقول لك من سوى خلقك يا يوسف
من من أخوتك امتنجدك من من جب قد أخرجك
ومن كيد النسوة قد خلطك من قدر زك يا يوسف
أقول لخلق فاني أذكرني عند الريان
أكون صديق الرحمن وتنادي البئر يا يوسف
قال الصديق وقد رضينا الله الفاعل للأشياء
370 ولزني ربي ما نسيا وبدمع العين بكى يوسف
وأمنه الله بقوة شق الارضين بريشته

(٢٥)

أخرج منها بشجاعتهم صخر قال انظر يا يوسف
وبعزم شق الجلوده أخرج من باطنها دوده
في أرغلة عيش موجودة فأنزل هيئتها يوسف
إذ شاهد في فمها ورقة خضراً ومياها مندفقه
لا ينسى ربي من خلقه هل ينسى رزقك يا يوسف
من ثم لشرة أعوام وأثنين أناه بك كرام
جبريل بأمر العلام وبسليم أهدي يوسف
ناداه الوحي وقد أبدى لما قلت أذكرني عند
380 ربك للساسي قد عدت أحرها عدداً يا يوسف
فجزاك الله إلى الآن في السجن لتشر واثان
أعواماً ياذن الإحسان كحروف أذكرني يا يوسف
والآن يبشرك المنعم بخلصك من سجن مظلم
ولك السعد الأوفى يخدم غفر المولي لك يا يوسف
سيقص عليك الريان رؤيا ويكون لها شان
وستذهب عنك الإحزان وسيصدق قولك يا يوسف
نأم الملك الريان رأى ليلاً رؤيا منها انفجا
جمع الكهان ومن قرأ ما فهم من يكي يوسف

إني في النوم أرى سبعة
390 يخطرن كمنزلة ترعى
ولهن أنت سبع هزل
فعميت وقد حار العقل
وسنابل خضر قد عدت
سبع يستحي امتصت
أفتوني قالوا لا تسلم
فذكر ذاك الساقى الأفخم
قال الساقى أنا أخبرك
في كل علوم قد سلك
أرسلني في هذا الوقت
400 فاجاب له امضي كي ياتي
في الحال مضى حتى وصل
أنفي الصديق وقد سهلا
قد تأتي سبعة أعوام
فيرون الزرع بهانامي
ما يعضد ما ينزرم

ألا ما منه تلتفموا
وسياتي سبع مجدة
لأرض شداد مسبة
والناس تناذي يابوسف
من بعد تجي سنة جدبا
وقول أغنا يابوسف
ونعم الناس الأفوات
ناذاه أصبت يابوسف
وحكي التغير بتيان
فنجب بعد الإيمان
قال الريان اثنتي
وأرى سعاد بقرى
والله رسول قد ذهب
فك الريان لقد طلبنا
قال الصديق وكيف ولي
420 غلبك عد ثاني وقل
حتى تاتي بالنسوان
فمضى حالاً للريان

جمع النسوان وقال لهن
يوسف عند زليخا فلن
حاشا لله النسوان
هو من أخيار أبرار
وزليخا قالت قد وجبا
أنارأودت الصديق أبي
أمر الريان لذوته
430 أن يصطفا لسعاده
وعلى عجالات من ذهب
لا تخرج إلا للطرب
والسكر صفت صفيين
من باب السجن بلامين
خرج الصديق لموكبه
فرح الريان وسريره
فراي من حين تدبره
والسعد أتى يشاكروه
ويقول له أقض بشورتك

ها نحن التكل زعتك
وعلى عرش الملك استولي
وعليهم صار هو الأعلى
إذ يمكن يوسف في الأرض
ما يملكه فيهم يضي
النسوان التاج المحتوما
ولهم أضي مكروما
وهول أنا تحت الأمر
حتى تنجوا من ذا العسر
لنا أعوام الخصب أتت
فاجبا الحيرات لقد حصلت
ها بيا قوم لكي نضع
في أطبا زرعاً ينفع
لنا لحازهم صنعوا
وقد امتلات منا جمعوا
جمعوا في تلك الأعوام
الاستمان لكي يطعمنا

مذلولت أعوام الخصب
والسهل تبدل بالصب
واشتد الجوع المقوت
460 وامتد القطر المثبوت

والارض عن الزرع انقمت
والناس جميعا قد هزعت
فتح الصديق مخازنه
وعليهم حث مؤذنه
من كان يريد بتحقيق
فيليه بياض الصديق
فشروا منه بدراهيمهم
حتى لم يبق بموطنهم
وبفرشهم وأوانيهم
470 وضياعهم ومبانيهم

وشروا منه بنسائهم
حتى باعوا أزواجهم
والكل عبيد أقدر صاروا

تبعها أعوام الجدب
وتشكى الناس إلى يوسف
حتى منهم فرغ القوت
وتحقق قول من يوسف
والسحب عن الماء اجتمعت
من ألم الجوع إلى يوسف
ليروم الناس نيامه
نادى تلميها من يوسف
لشراء الزاد بتصديق
كي يعطي الميرة من يوسف
وحليهم وجواهرهم
الأ قد ملكه يوسف
ودوابهم ومواشيهم
قد صار لها مولى يوسف
وبليهم وبناتهم
وجميعا سيدهم يوسف
ولحكم الصديق اختاروا

حتى لم توجد أحرار
قال الريان المقبول
وعالينا أنت المسئول
لما فرغت ذي الأعوام
قد حازت منه الأفهام
فأتوا ليخرجن الميرة
480 عن جوعهم وهم في حيرة
عرف الصديق لإخوته
لكن لتستر رؤيته
مكثوا ثلاثة أيام
في غابة أمن وسلام
وبهذا قال لقد غشنا
جوعا وقوسا تنني
أمر الصديق بإلزام
فاتوه وأبدوا بسلام
ناداهم يوسف من أتم
490 ولاي مراد قد جثتم

الآ وتملكها يوسف
إني عبيد لك مذلول
فاقتل ما شئت أي يوسف
في الشدة أعقبها عام
منه صنعت أخوة يوسف
ببضائع أذسمعو السيره
دخلوا في الحال على يوسف
فحباهم دار ضيافته
بلثام ما عرفوا يوسف
وهو في دار الإكرام
وعليهم قد أوصى يوسف
وتركنا أكبادا تقني
والحاجب قد أدري يوسف
وباحضارهم بتمام
بتحتهم حيا يوسف
من أي بلاد أقلتكم
وعليهم قد أقبل يوسف

(٣٢)

قالوا نحن الأسباط بنو
من كنعان ولنا وطن
ماذا تبغون من الطلب
فالوجد أضر من الجدب
ماعدتكم قالوا اثنا عشر
واثنين من أم يا زهر
إما يوسف حال الصخر
هل مات وألحد في تين
قد كان أبوه يميل له
500 ويؤانس ويوق له
وعليه ابونا قد حزنا
وازداد عليه أسى وعنا
وتسلى عنه باخ له
حتى منه القلب توله
قال انتوني باخ لكم
ما تكتالوا وازيدكم
اذ لم تاتوني باخكم

(٣٣)

ما عندي كيل يرضيكم
قالوا سنركود والده
510 ونساعده
أمر الصديق باحمال
وأمدهم بالافضل
ردوا ثمن الاحمال لهم
ليتموا إن وصلوا منزلكم
قال الصديق أيا فطنا
عندي حتى تأتون هنا
فأصابت منهم شموعا
خرجوا وهم مكر ومونا
وزليخا حل بها الحزن
520 والفقر ضاها والبين
حتى منا ضاع المال
حالم بها الاضمحلال
كان الصديق له موكب

أبدأ فدعو اذكري يوسف
عنه لروم مقاصده
وقول له ليس كيوسف
لهم من زكاد وغلاك
وأشار لفتيته يوسف
فينا وهو لاعلم لهم
لجميع فقال من يوسف
من منكم تأخذة وهنا
ولهم صنع الصرة يوسف
تركوه مقيما مرهونا
والكل استأذن من يوسف
حتى منها ذهب الحسن
والسقم براكاني يوسف
وعليها قد صان الحال
وداكلم تترك يوسف
ماثي ألف مة تركب

(٣٤)

في حسن نظام من أغرب
في يوم الموكب قد لبست
وبدع العين بكت وأنت
وقفت بطريق السلطان
لكن من ذوي الشجان
وزليخا ناديت سبحانا
وأعز عبيدا إحسانا
530 فارحم حالي واجبر كسري
قد جارك على أسي ذهري
وبجسي قد حل الضرر
يكفيني في ذاك النظر
سمع الصديق مقالها
فزاها تذرف دمعها
وعليه اشتبهت رؤيتها
ناداها يكشف كزبتها
أنسيت وكنت أخدمك
540 وبذلك الجهد لخدمتك
حتى ريتك يا يوسف

(٣٥)

وجرى مني في حقل ما
كانت تنقاد لي المظلمة
والآن تغيرت أحوالي
ولقيت وبالي ونكالي
وفقدت من البلوي بصري
وشبابي ولي من صجري
أذلت النفس إلى التبر
فشكوت إليك من الضير
ولقد جوزيت بعصافى
550 ومثالبتي للشيطان
فبكي الصديق ورق لها
وبحسن خطاب قال لها
فأجابت يا باهي الترة
لومك أفوز ولو نظره
قلبي من حبك يزعد
ودعا غيرك لا أجد
تلمه في زمن عدما
هل تنكر ذلك يا يوسف
منى قد ذهبت أموالي
وتماظم كرسي يا يوسف
وتين للرائي ضرري
وخصوصا حبك يا يوسف
لم أجد الرأحم من فقري
أطلب إحسانا يا يوسف
بمخالفتي للرحمن
فلذا جوزيت يا يوسف
لما أوردته تذللها
هل قلبك فيه هوى يوسف
يا من أنت لمني القرة
وأموث لأرضي يا يوسف
وبه نيران تقصد
لشفاء سقامي يا يوسف

(٣٦)

وبكي رقنا وبها عطفنا
برسول قال لها يرغب
560 قالت هزأ بي ذا أغرب
في حال شبابي ودلالى
هل بعد تغير أحوالي
ركب الصديق كعادته
وقفت بطريق سعادته
قد صرت مليكا يا بدرى
وبمصيتي أنا في فقر
أمر الصديق بأن تحمل
حمت والسعد لها أقبل
وتزوجها وله زفت
570 وبجته فيها ظهرت
قام الصديق وقد صلبى
ودعا ونصرع للمولى
وتوسل بالاسم الأعظم
تتبا منه وقد أنه

(٣٧)

اذ رد زليخا لصباها
بضياء بصرت عيناها
قد رد محاسنها الباقي
أحسن من يوم الاغلاق
لما نظر الصديق لها
580 طلب الصديق يواصلها
وزليخا استأذنت البدرا
إذ عوضها ربي خيرا
ولها الصديق قد انتظرا
في القلب هوأها قد ظهرا
سكنت فدعاها ثانية
لم تصنع ولم تك ناطقة
والشوق به بلغ الحد
لقميص زليخا فاقده
إذ قدت لقميص منه
590 وزليخا نرعنا نادته
وأعاد حلاها وبهاها
إكراما لأزكي يوسف
فزهت عن بدر الإشراف
مذكروا دت السيد يوسف
فاز داد البدر بها ولها
فأجابت صبرا يا يوسف
لئصلى للمولى شكرا
بجماع الشمل على يوسف
حتى يقضى منها وطرا
فدعا حينئذ يوسف
ودعاها أيضا ثالثة
وعليها لم يصبر يوسف
جذب الصديق إذا اعتد
من دبر فاسترب يوسف
في ضمير لما جذبه
هذاني ذاك يا يوسف

بكرًا غدرًا فسر بها
 لم راوَدتني يا غدرًا
 قالت يا خلى اقبل عذرا
 فاعذرنى واسمخ برضاك
 حسنا وجمالاً وحباً
 وكذا تلى يا ذا المنة
 فلذا حصلت منى الفتنة
 واتمها الصديق الناذى
 والله بحسن الامداد
 نالا عيشاً زغداً وهنا
 هذا ما قاله الفطبا
 لما لا يبيهم قد رجعوا
 واليه جميعاً قد شرعوا
 سرنا لعزيز في مصر
 من جدواه نلنا خيرا
 منّا قد منع المكيال
 اذ قال لنا لا تكذبوا
 عندي شيئاً يا ابطال
 حتى يا تبنى اخو يوسف

أرسل معنا بنيامين
 فاجبه أنا لا أصني لكم
 لا يفضى ولدى صحبتكم
 لما فتحوا لمناهمو
 قالوا لا يبيهم مذ فموا
 قد رد علينا الاثمانا
 نرداد كيلاً اعلانا
 لاني لن أرسله معكم
 اني أخشى من سفلوتكم
 لما آتوه موتهم
 ٦٢٠ ساروا والشيوخ يورعهم
 دخلوا مصرًا مفترقنا
 لما صاروا مجتمعنا
 قلبهم يوسف ذو الجيد
 ويقول وقيم لي وعدي
 وبنايدة لهم وصنا
 نكل وزدنا تحسنا
 لا تجمل دعواهم كيوسف
 وعلى ولدي لا آمنكم
 أنسيتم أخذكم يوسف
 وجدوا فيها اثمانهم
 إنا نحفظه عن يوسف
 أرسله لنعطي إحسانا
 فاجاب بحق ابني يوسف
 حتى تؤتوني موتكم
 أن تضوني في كيوسف
 أرسله والدمهم معهم
 وعليه بكى وعلى يوسف
 خوفاً من عين الرائنا
 دخلوا في الحال على يوسف
 بالبشر الصادق والود
 وبشكر عظمهم يوسف
 قد أحاس كل اثنينهما

الآ بنيامين فراغني
 قال الملك الصديق لما
 لو هو موجود لا تظما
 قال الصديق أنا معك
 ٦٣٠ فافرح وابشر لا يحزنك
 آواه اليه وقد كشفنا
 وبه بنيامين اعترفا
 وقما وهما ينتحبان
 وقد اجتمع المحبوبان
 قال الصديق أنا نصلي
 فاكتم هذا الامر ولا تبدي
 وعلى مائدة الافراح
 أكلاني أنس وسماح
 من بعد الاكل ولدته
 ٦٤٠ بصواع كان لحضرتي
 قد كان من الذهب الاحمر
 منه الاسد له تظم
 بالنين وناح على يوسف
 تبكي فاجاب اخي عذما
 في الاكل يؤانس يوسف
 لا آكل الا صحبتك
 شىء فيسيظهر لك يوسف
 عن وجهه بالنور اصفنا
 في الحال تسانق مع يوسف
 من نار البمد جريحان
 والحب تزايد من يوسف
 احتال على اخذك عندي
 شيئاً مما يفعل يوسف
 جلسا في بيت الاصلاح
 والوجه تهلل من يوسف
 خرج الصديق لاختوته
 منه غيباً يعلم يوسف
 يزهو باللؤلؤ والجوهر
 ان ينقره نقرًا يوسف

ولفتته يوسف قال
 ملوا أوعية ورحالاً
 ولفتته الصديق أمر
 في رجل أخيه وقد أنكر
 ونجيزت الاحمال وقب
 واستاذن كل منه وجد
 يساروا في الوردان
 ٦٤٠ هم في أنس واطمئنان
 ومناد ناداهم أتم
 قدأ كرمكم وله ختم
 أبعل السوء تجازون
 رجعوا وهموا مبهوتونا
 نودوا أيتها العير
 وعليكم وجب التقرير
 أكرمناكم في الاحمال
 قالوا تالله المتال
 لم فعل شيئاً ينصفنا
 هيا أوفوا لهم المكيال
 وازدادوا كيلاً من يوسف
 أن يلقوا الصواع يذكر
 ذا السر على إخوة يوسف
 قالوا منه خير أو ممدد
 في السير ودعهم يوسف
 في طيب حديث ومكان
 إذ لحقهم عسكر يوسف
 لبصواع الصديق سرقتم
 سيرا يا قوم الى يوسف
 من أكرمكم وتخونون
 حتى وقفوا بحمي يوسف
 منكم قد بان التزوير
 إذ ختمت يا أخوة يوسف
 وسرقتن لصواع غال
 من يوم كذبنا في يوسف
 نحن الصديقون الأمانة

٦٥٠ والسرقة ليست صنعتنا
مآذنب السارق إن كانا
قالوا حكم السارق يان
إن وجدت سرقة يتي
عند المسروق له حقا
إن وجد الصاع المتلالي
يوخذ صاحبه في الحال
بدأ الصديق يفتش في
ثم استخرجها بالشرف
لما ظهرت صواعقا
٦٦٠ وبكوا والدمع قد اندفقا
والإدمع منهم منبه
نفرته بالسرقة قبله
أمر الصديق لفتيته
في قصر عد طغضته
لما أخذوا بنيامين
وأثوا لهما راجينا
فأجابوهم فتية يوسف
قولكم كذبا بهتاننا
في شرع أينما يوسف
عوضا عنا سنة وقا
قد علمنا والد يوسف
في رحل من ذا الأرحال
قد شرطوا في حضرة يوسف
أوعية لهم لم يقف
من رحل أخيه إذ يوسف
سكتوا والنظ لم خفقا
أذ صار ليما بينهم يوسف
قالوا ان يسرق فأخ له
فأمر ولم يبد يوسف
أخذوا لأخيه وقرتو
من شوق عاقته يوسف
صاروا أخوته با كينا
نخلص أخيه من يوسف

(٤٤)

نادي صبرا ربي صبرا
وبكي لمقوب وقد سالا
وتولى عنهم اذ قالوا
وعليه الأحران اشتدت
حتى عينا قد ابيضت
حتى منه ذهب البصر
٦٥٥ يبي ودواما يقتكر
قالوا دوما يا والدنا
فاجابهم الله أنا
يا أولادي حثوا السيرا
فلعلكم تبدوا خيرا
لما سمعوا قول أيهم
ولمصر تزينم حاديهن
وعليه جميعا قد دخلوا
أكرمهم لما أن نزلوا
اذ قال لهم كيف تركتم
قالوا لكاتبه بكنتم
ذهب بنيامين ويوسف
من حزن دمع يتوالى
آها أسفاه على يوسف
ومدامه منها جفت
مما قاساه على يوسف
والجسم ألم به الضرر
ليلا ونهارا في يوسف
تذكر يوسف حتى تفني
أشد وأحزاني من يوسف
فالله بجلالاتي أذري
من بنيامين كذا يوسف
ساروا والمولى يحنيهم
حتى وصلوا الحى يوسف
لكن من هينته خجلوا
وبرق حياهم يوسف
والدكم مذ عنه ذهبتم
وأشد الحزن على يوسف

قالوا يا ذا الملك الأحرى
خذ منا رجلا معتبرا
فأجابته معاذ الله الحق
٦٥٥ من لصوا كى المشهور سرق
لما يسوا قال الأ كبر
من والدكم أنا نحضر
من مصر فلست يستقل
أوزب العزة يحكم لي
رجعوا لما الراي اتفقا
قالوا إن ابنك قد سرقا
واسأل بلادا فيها كنا
أنا نصدق فيما قلنا
والآن تركناه رهينا
٦٦٥ وبهذا في مصر حزينا
ألا ياتي في كنعان
أوحكم باري الأ كوان
لما سمع الوالد خيرا

(٤٥)

ان أباه شيخ كبري
واتركه يسليه كيوسف
أن نأخذ الأ عين الحق
نأخذة يا اخوة يوسف
أنسيتم عهدا لا ينكر
بأخينا كى يترك يوسف
حتى والدكم يأذن لي
وكفانا كذبا في يوسف
لأيهم ولزادادوا قلنا
تالله وحبك في يوسف
واسأل غيرا معها جثا
لا تنظر في دعوي يوسف
عند الملك الأقوي دينا
يك أئسم يا والد يوسف
حتى تأذن بالأتان
من قد رمدك عن يوسف
منشيا لم يفقه أمرا

يبي حزننا وجوى وأسا
بمسارقه منه ليوسف
لكن نخشى من هيتك
فاجابهم قولوا يوسف
لم تفجعه ظلما وعنا
منه قد شم شذا يوسف
حتى منه البصر انكفا
وازداد أجواه على يوسف
واحذر في سحر دعوته
يكفيه ولوعا في يوسف
ولدمعته لم يملك
قد أكرم مثواهم يوسف
يا رب اجمع بابى شلا
فقبل من عبدك يوسف
ويقول بامر السلام
لأيك فيصير يا يوسف
لخليل الملك الديان

وعلى من عندكم احتبسا
أطلقه له كى ياتسا
قد قال لنا قولاً وجكى
أن نخبر عنه لجضر تك
قالوا والدنا قال لنا
في ولدك عندك قد سجننا
لم لم ترجمه وقد ضغنا
وعلى ابنه أضحى أسفا
فارحمه وفرج كرتيه
٦٦٥ وتلفظ واطلق قرته
لما سمع الصديق بكى
والقلب من التبريح شكى
شد جن الليل دعا المولى
واردده بصيرا يا أعلى
سجبريل أناه بالهائم
وجه لقميصك ياسامى
أنزل من دار الرضوان

١٦٧
لما ألقى في النيران
فجاءوه أوردت يوسف
مدا أصبح أحضر أخوته
والمكل أهابوا سطوته
٣٣٥ وعليهم نص مقاتله
بلدي خطاب من يوسف
وإحسان أكرمتمكم
في الحاصل منكم في يوسف
فالجوع أضرب بانفسنا
وارحم شبيهة والدي يوسف
فأشفق والمكل فاوف لنا
فبكى اذرق لهم يوسف
أخذي والوالد ينتظر
وعليه كذبتم في يوسف
ولرمي في الحب اخترتم
ولهم كشف البرقع يوسف
يسبي الانمار يهجه
اذ قالوا آتتك يوسف
من علينا الرب الفرد
فانكب الكمل على يوسف
١٦٨

١٦٧
ويديه الكمل له قبل
فأصبح عبا كنا نجل
فعلينا فضلك المولى
ولقد ركب أخطانا جهلا
٣٣٥ نأدي لاشرب عليك
من دبي فيما أخطانهم
عن والده منهم سال
يصر شيئا مما حصل
قال الصديق وقد فرح
الحندي لربي قد سمحا
سيروا للوالد هنوه
وعلى وجه الاب اقنوه
وباهلكموا اثرتي حتما
لتميص الصديق استلما
ولوالده أرسل حله
١٦٨ قد جهز ما يلزم أهله
وهوذا سار الى الوالد
١٦٩

(٤٨)

١٦٩
سرتل من فرح زائد
لما قرب الوادي نشره
نادي يعقوب لمن حضره
قالوا تالله لانت على
فلام وجسمك قد فحلا
وبشير الأنس لقد دخلا
وجهه آيه لما وصلا
وهوذا قال آتيت لك
١٧٥ يا ليت أعلم أن الملك
فالتفت الشيخ من البشر
ويقول هدي ربي سري
قال يهوذا لا ييه اعلم
لحيثك مصر يا أكرم
وعليه جميعا قد قدموا
قالوا ما قال المحترم
قالوا يا والدنا إنا
فاستغفر ربك واعذرنا

(٤٩)

١٦٩
قد دعا لهم في الاسحار
والكل غدوا في استبشار
ولصبر جميعا قد ساروا
وعليهم نور وقار
وليوسف أرسل يعقوب
لحيثهم والمرغوب
إذ خرج الصديق الأنفخ
للقا والده واستبشر
لما من بعضهم قربوا
وقد انكشفت عنه الحجب
قد شخصت منه الاصار
١٧٥ أشموس ذي أم أعمار
ومشي يعقوب على القدم
وسعي بالمسكن والخدم
وملائكة الله ابتلت
وطيور الأنس لقد رقصت
وغصون الافراح اهتزت

رحمات المولى قد خفت
وقد اجتمع المحبوبان
حتى وثقا مغشيان
أما يعقوب بكى طرباً
وعدا والد مع قد انكبا
800
ويقول له ولدى اخبرني
فأجاب أبني لا تسألني
سل عما قدره الباري
وبفضل أعلا مقداري
لم تبتك على مدى العمر
فأجاب بكائي مدى دهري
بل كان بكائي وأني
فتكون غداً يوم الدين
قد دخلوا مصر المحمية
810 مع حسن سلام وتحيه
آوي أبويه اليه كما
بالخالة فسرر العلماء

أذ مكنت أم الصديق
والله قضى بالتفريق
ويقال المولى مثلاً
معجزة ربي كملها
وعلى العرش الباهي جلسنا
وظلام الهجر قد اندرسنا
والكل له سجدوا شكرنا
820 والله له حقق أمراً
فالألحاح أخوته الزهر
والشمس الخالة والقمر
قال الصديق الرسول
رؤياي وهذا تفصيل
أذ حقق ربي رؤياي
أذ أخرجني من باواي
أخرجني من ضيق السجن
فالحمد لربي بلقي
قد جاء بكم من كتمان
وهو صغير بالتحقيق
والخالة قد ربت يوسف
مع والدكم كي ينظرهما
ليحقق في رؤيا يوسف
بهما الصديق قد اثبتنا
بشعاع وصال من يوسف
وأملوا جميعاً بالبشري
لما اثبتت رؤيا يوسف
إحدى مع غشهم غرر
هو والد سيدنا يوسف
لوالد هذا تأويل
من رب العرش على يوسف
ولقد أحسن ربي مولاي
وبفضل منه أنا يوسف
وبرؤيتكم قد متعتي
مازمت وسماني يوسف
وكفانا نزع الشيطان

236

(٥٢)

830 وأمدكم بالإحسان
والله بتوفيق لطفنا
وتيسير الرؤيا عرفنا
صاروا في مصر مقيمين
كانوا اثنين وسبعين
ما زالوا في عيش مرضي
يقضى الجبار بما يقضى
يارب بطه العدنانى
بخليك يا ذا الإحسان
ولمنشها فاغفر ذنبا
840 وعدا فرج عنه الكربا
هو اسماعيل أبو خضره
والألم فاشرح صدره
ولا تخوف
فالطف بهم في المياد
وهم سهل كل الامن
وصلاة الله على بدر

Üçüncü Bölüm

TÜRK EDEBİYATINDA YÛSUF U ZÜLEYHÂ HİKÂYELERİ

I. HİKÂYENİN TÜRK EDEBİYATINDAKİ TARİHSEL SEYRİ

En eski dînî hikâyelerden biri olan “Yûsuf ve Züleyhâ” hikâyesi kaynağını Tevrat’tan almış ve zamanın süzgecinden geçip, değişik renklere bürünerek eskimeyen bir aşk hikâyesi olarak zamanımıza kadar ulaşmıştır. Kur’an’da da “Ahsenü’l-Kasas” yani “Kıssaların en güzeli” sıfatıyla vasıflandırılan bu kıssa tarih boyunca güzelliğiyle edebiyata da konu olmuştur. Fars Edebiyatı tarihçisi Storey’e göre bu kıssayı nazım şeklinde ilk yazan kişi Firdevsî-i Tûsî’(v. 411h/1021m) dir ve Yûsuf u Züleyhâ’sını farsça yazmıştır⁸⁴.

Fars Edebiyatının önemli şairlerinden Molla Camî’ye ait de bir Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi olduğu bilinmektedir. Camî, “Bu kıssayı ilk olarak yazan benim” demiş⁸⁵ olsa bile, ondan önce yazılmış pek çok Türkçe Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri vardır. Camî’nin kendinden sonraki Türk Edebiyatında önemli etkileri gözardı edilemez ancak bu konuda eser veren ilk şair olmadığı da bilinen bir gerçektir.

Kur’an ve tefsir kitaplarından faydalanılarak yazılan ilk orijinal

⁸⁴ Storey, C. A., *Persian Literature*, (Fars Edebiyatı Ansiklopedisi) V, s. 576-584

⁸⁵ Kavcar, Cahit, “Hamdullah Hamdî’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı” *TDAY Belleten*, (1968) s. 158

manzum türkçe Yûsuf u Züleyhâ, Kırım'da (630h/1232m) yazılmıştır. Rübâî tarzında yani en eski Türk nazımlarında da görülen "dörtlük"ler şeklindeki bu Yûsuf u Züleyhâ'yı yazan Âlî (d.578h/1183-v.631h/1234m) adlı şairdir⁸⁶. Eser, İran Edebiyatı etkisinden uzaktır ve konusunu Kur'an ve tefsir gibi dînî eserlerden almıştır⁸⁷. Üslup bakımından Hoca Ahmet Yesevi'den etkilendiği ve rubai tarzını ve hece veznini dini hikâye edebiyatında ilk uygulayan kişi olduğu kabul edilmektedir⁸⁸. Âlî'nin Kıssa-i Yûsuf adlı eseri ilk olmasının yanısıra hikâyenin kuruluş biçimi ve orijinalliği bakımından da önemlidir.⁸⁹ Dörtlükler şeklinde yazılan bu eser Türk Edebiyatının değerli ürünlerinden biridir.

Âlî'nin bu eserinden sonra Türk Edebiyatında Şeyyad Hamza, Süle Fakih, Erzurumlu Darîr, Ahmedî⁹⁰, Hailoğlu Ali⁹¹, Şeyhoğlu Mustafa, Kırımlı Abdülmecid⁹², Hamdullah Hamdî, Taşlıcalı Yahya, Kemal Paşazade gibi birçok şair konuyu ele almışlar ve eserler yazmışlardır⁹³.

Âlî'den sonra Türk Edebiyatında hicrî sekizinci asırda yazılmış (700h/1300m) Şeyyad Hamza'nın Yûsuf ve Zeliha'sı gelir. Tenkidli neşri Dehri

⁸⁶ Yalnız Kıssa-i Yûsuf adlı dini hikayenin yazarı olarak tanınan Âlî'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eseri Orta Asya Hakaniye, Oğuz ve Kıpçak türkçelerinin özelliklerini taşıdığı için XII. yy sonları ile (d. 1183) XIII. yy ın ilk yarısında (v. 1236-1240?) Harezm civarında veya İdil boyu Bulgar ilinde yaşadığı sanılmaktadır. *Yeni Türk İslam Ansiklopedisi*, "Âli Kul Gali" md.

⁸⁷ Ertaylan, İ. Hikmet, "Türk Dilinde Yazılan ilk Yûsuf u Zeliha", *TDED*, III,(sayı, I-II, 1948) s. 216

⁸⁸ *Yeni Türk İslam Ansiklopedisi*, "Âli Kul Gali" md.

⁸⁹ Ertaylan, İ. Hikmet, *Yûsuf ve Züleyhâ*, s. 37 ayrıca bkz. Köktekin, Kazım, "Bir Yûsuf ve Zeliha Şairi Süle Fakih ve Eseri" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Araştırmaları Dergisi*, (sayı IV, 1996) s. 173

⁹⁰ XIV. asrın dil özelliklerini gösteren bu eserin tek nüshası Konya Âsâr-ı Atîka Müzesindedir. Müellifin hayatı hakkında, kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. Çeşitli ravilerin rivayetlerinden faydalanan şair eserini sanatkarane bir üslupla kaleme almıştır. Birkaç cilt halinde yazıldığı anlaşılan eserin sadece ikinci cildi mevcuttur. *Karahan, Leyla, Kıssa-i Yûsuf: Darîr*, s. 13

⁹¹ Kırımcadan Anadolu türkçesine tercüme olduğu bilinen bu eser miladi XIII. asra aittir. *Karahan, Leyla, a.g.e., s. 11*

⁹² Münisü'l-Uşşâk adını taşıyan bu eser, XIV. asrın sonlarında, belki XV. asrın başlarında yazılmıştır. Müellifi miladi 1411'de hayatta olan bu eser için Keşfü'z-Zünûn'da "Bu konuda yazılmış eserlerin en güzeli" kaydı bulunmaktadır. *Karahan, Leyla, a.g.e., s. 13*

⁹³ Levend, A. Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. cilt, s. 128-130

Dilçin tarafından yapılarak basılmıştır. İleride ayrıntılı olarak incelenecek olan bu eser erken Anadolu Türk Edebiyatı eserlerinin önemlilerindendir⁹⁴.

Diğeri Süle Fakih tarafından kaleme alınmış Yûsuf ve Zelîhâ adlı manzum eserdir. XIII.- ya da XIV. yy anadolu şairlerinden Süle Fakih'in bilinen tek eseri Yûsuf ve Zelîhâ'dır. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Ancak eserin edebi ve dil özellikleri ile edebiyat tarihi açısından önemli görülmüştür. Dört yazması mevcuttur. Anadoluda yazılmış Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîlerinin ilk örneklerindendir.⁹⁵

Bundan sonra eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bir Yûsuf u Züleyhâ vardır ki, bu da Erzurumlu Darîr'in 792h/1389m tarihlerinde nazmetmiş olduğu nüshadır. Erken dönem Anadolu Türk Edebiyatının bu önemli şahsiyeti manzum ve mensur olarak bir çok eserin de sahibidir. Siyer-i Nebi ve Fütûhu'ş-Şam adlı manzum ve mensur eserleri ile Yûsuf u Züleyhâ'sı önemli edebî eserlerindendir⁹⁶.

Bunlardan başka Timur zamanı şairlerinden Dur-Big⁹⁷ adlı Çağatay şairin yazmış olduğu çağatayca bir Yûsuf u Züleyhâ⁹⁸ daha vardır. Öte yandan Çelebi Mehmed zamanında yaşamış olan Hamzevî'nin Iskendernâme adlı manzum ve mensur eseri içinde, Tevrat'tan naklen yazmış olduğu tafsilatlı

⁹⁴ bkz. Dilçin, Dehri, *Şeyyad Hamza, Yûsuf ve Zeliha*, s.8

⁹⁵ Köktekin, Kâzım, "Bir Yûsuf ve Zelîhâ Şairi Süle Fakih ve Eseri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Araştırmaları Dergisi*, (Sayı 4-1996). s. 175

⁹⁶ Karahan, a.g.e., s. 20-23

⁹⁷ Mesnevî, hicri 874 (1469m.) tarihinde Sultan Hüseyin Baykara adına ithafen yazılmıştır. Eserin Dur Big adlı şair tarafından yazıldığı rivayetlerinin yanında aynı döneme ait Hamidi adlı bir şair tarafından Belh şehrinde kaleme alındığına dair iddialar da vardır. Dolu, Halide, "Sultan Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Manzum Bir Yûsuf Hikayesi" *TDED* (c. 5-1953). s. 52

⁹⁸ Karahan, a.g.e., s. 13; ayrıca Korkmaz, Zeynep, "Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevisinin Tanınmayan Bir Yazması ve Eserin Yazarı" *Türkoloji Dergisi*, (c. III, 1953) s.

Yûsuf ve Züleyhâ da Câmiî'den oldukça önce yazılmış diğ er bir eserdir⁹⁹.

Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Züleyhâ'sı Âlî'nin ve Süle Fakih'in aynı isimdeki eseriyle sanat yönünden olmasa bile, hikâyenin kuruluşu, olaylardaki sıra, şahıs ve yer isimleri yönünden büyük benzerlikler gösterir. 15. yüzyılda Türk Edebiyatının tanınmış ve özellikle mesnevî sahasında ün yapmış şairlerinden olan Hamdî'nin, çevresine ve kendisinden sonraki asırlarda yaşayan başka divan şairlerine, edebî şahsiyetini bu yönüyle kabul ettirmiş olduğı yaygın bir kanaattir. Ancak Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsini meydana getirirken, Fars şairlerinden Molla Câmiî'nin etkisinde kaldığı gerçeğı gözden uzak tutulmamalıdır.

Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîlerinin Türk Edebiyatındaki tarihsel seyri ile ilgili genel bir değ erlendirmenin ardından bir sonraki bölümde, araştırma konusu olarak seçilen beş önemli Mesnevî ve müelliflerinin ayrıntılı olarak tanıtımı yapılacaktır.

⁹⁹ Hamzavi hakkında tek bilgi, onun şair Ahmedî'nin kardeşi olduğudur. Dolu, Halide, "Yûsuf Hikayesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nûshalar" *TDED*, (c. IV, 1952) s. 423

II. TÜRK EDEBİYATINDAKİ ÖNEMLİ BAZI “YÛSUF U ZÜLEYHÂ” MESNEVÎLERİ

Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinin mazisi hicrî yedinci yüzyıla kadar uzamaktadır. Hikâyenin zamanımızdan dört bin yıl kadar önceye dayanan bir geçmişten kutsal kitaplar aracılığıyla bu güne kadar asırlardır özünü koruyarak etkisini devam ettirmiş bir hikâye olması dikkati çekmektedir. Kaynağını kutsal kitaplardan alan hikâye bu bağlamda İslam toplumlarında edebiyat alanında ilk olarak Arap Edebiyatına tesir etmiş, daha sonraki devirler itibariyle de Fars ve Türk Edebiyatlarında da etkisini kuvvetle hissettirmiştir.

Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ hikâyesini konu alan otuzdan fazla mesnevî¹⁰⁰ olmakla beraber dil ve edebî özellikleri, halk arasında yaygınlıklarıyla birkaç eser dikkatleri çeker. Aşağıda tanıtılacak olan beş mesnevî Türk dilinde yazılmış en önemli Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri olarak bilinmektedirler. Bu bölümde çalışmaya dil ve üslup özellikleri, anlatımdaki akıcılık ve tanınmış olma itibariyle önemli bulunan seçilmiş beş mesnevînin tanıtımı yapılacaktır.

¹⁰⁰ Levend, Agah Sırrı, “Hamdî ’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (1968) s. 98

A. Darîr'in Kısas-i Yûsuf Adlı Mesnevîsi

Erzurumlu Darîr'in yazmış olduğu mesnevî, 768h/1366m tarihinde kaleme alınmıştır. Şâir, bu hikâyeyi meclislerde anlatmak suretiyle meydana getirmiştir ve dinleyenleri şâd etme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir.

Darîr,¹⁰¹ konuyu işlerken Kur'an-ı Kerîm'i esas almış ve İbn Abbas tefsirinden faydalanmıştır. Kendisinden önce Yûsuf kıssası yazmış bir çok şâirin bulunduğunu ve eserini bu şairlerden faydalanarak yazdığını yine beyitlerinde ifade eder:

Yidi yüz altmış sekizde söyledüm
Buncılayın dâsitân şerh eyledüm

Bununla beraber bu eserin tercüme olmadığı da ifade edilmelidir. Vak'alar arasına serpiştirilen gazeller mesnevî tarzının monotonluğunu kırmış ve esere canlılık kazandırmıştır. Dört halifenin 5 beyitlik medhinden sonra hamdele ve salve ile sebep-i te'lif bölümleri gelir. Eser Eski Anadolu türkçesinin ilk mesnevîlerinde çok kullanılan ve 11'li hece veznine benzeyen fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmıştır. Metinde müstensihlere de ait olabileme ihtimali taşıyan bir çok vezin bozuklukları bulunmaktadır. Toplam 2126 beyittir.

Kısas-i Yûsuf, 8 meclisten meydana gelmiştir. Bölüm başlıkları bazen Farsça, bazen de Türkçe olarak düzenlenmiştir. Metin içinde Şî'r-i Yûsuf ya da Şî'r-i Züleyhâ gibi isimler taşıyan ve beyit sayısı 5-12 arasında değişen 21 gazel bulunmaktadır. Mesnevî tarzının dışında kaside şeklinde kafiyelenmiş gazeller veya münacaat nev'inden yine aynı vezinde, daha çok Yûsuf ve Zeliha dilinden şiirler bulunmaktadır. Hz. Peygamberin ve dört halifenin medhiyle başlayıp

¹⁰¹ "Mustafa b. Yûsuf b. Ömerü'd-Darîr el- Erzeni'r-Rumî, 14. asrın ikinci yarısında Erzurum'da yaşamıştır. A. Şerif Baygu, onun mahallî Türk emirlerinden Melik Reşidüddin zamanında yetiştiğini söyler. Zeki Velidi Togan, Darîr'in Salur Türkmenlerinden olduğunu ileri sürse de, kaynağı zikredilmeyen bu bilgiye başka hiçbir yerde rastlanmaz. Darîr'in *Kısas-ı Yûsuf*, *Sîretü'n-Nebi*, *Fütuhhu's-*

tevhid kısmı bulunmayan bu eser, dünyanın faniliği, nicelerin gelip geçtiğinden bahisle, telif tarihi ve vezni belirtilerek salavat isteğiyle sona erdirilmektedir. Erzurumlu Darîr'in dîni dâsitânî türden bu mesnevîsi, az da olsa öğüt verici beyitleri de içermekte ve müellifin işaretiyle mevzû bakımından İbn-i Abbas tefsirine dayanmaktadır.¹⁰²

Pek çok araştırmacı Darîr'i Azerî türkçesinin temsilcisi sayarsa da¹⁰³, eserlerinin esas itibariyle Eski Anadolu türkçesinin dil özelliklerini taşıması ve bu özelliğin Kissa-i Yûsuf'ta da belirgin biçimde görülmesi, onun bu eserini Doğu Anadolu'da yazdığı intibainı uyandırır.

14. asırda kuruluş devresini henüz tamamlamış olan Anadolu türkçesi yazı diline, yer yer ağız özelliklerinin sızdığı, bundan dolayı değişik sahalarda meydana getirilen eserler arasında, dil bakımından küçük farklılıklar ortaya çıktığı görülür. Bu bakımdan, eserine aksettirdiği bazı ağız özelliklerinden hareket ederek, Darîr'i, henüz yazı dili olarak teşekkül etmemiş olan Azerî türkçesinin temsilcisi saymak mümkün değildir.

Bu alanda yazılan bütün eserlerde olduğu gibi, Darîr'in bu eserinde de Kuzey ve Doğu türkçelerinin tesiri açıkça hissedilir. 13. asır Anadolu metinlerinin çoğunda görülen ve bilhassa kelime hazinesi, gramer şekilleri ve imlâda kendisini gösteren bu tesir, 14. asırda azalarak devam etmiş, daha sonraki devirlerde kaybolmuştur. Meselâ 13. ve 14. asır müelliflerinden Şeyyad Hamza ile Tutmacı'nın eserlerinde bu tesir, dikkati çekecek ölçüdedir.¹⁰⁴

Şam, *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* adlı eserleri bilinmektedir." Karahan, Leyla, *Kissa-i Yûsuf: Darîr*, s. 23

¹⁰² Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, s. 60

¹⁰³ İ. A., "Azerî" md. Ayrıca bkz. Yücel, H. Âli, *Türk Edebiyatı Nümûneleri*, s. 112 ve Banarlı, N.

Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 367

¹⁰⁴ Çelebioğlu, a.g.e., s. 38

B. Şeyyad Hamza'nın Yûsuf Ve Zelîhâ Adlı Eseri

Şeyyad Hamza¹⁰⁵'nin bu mesnevîsi, 1529 beyit olup 'fâilâtün fâilâtün fâilün' vezniyle yazılmıştır ve başlangıcı ve bitişi itibariyle klasik tertibe uygun bir dînî aşk hikâyesidir. Eserde yer yer 'nükte' başlıkları altında dînî ve talîmî – doğrudan doğruya konu ile ilgili olmayarak- nasihat veya tasvirler vardır. Okuyucu, sık sık salâvat getirmeye davet edilir ki bu mesnevînin de meclislerde okunan eserlerden olduğu söylenebilir¹⁰⁶.

"Yûsuf ve Zelîhâ"nın dili eski Anadolu türkçesidir. Üslûbu ve ifade özellikleri ile Dede Korkut hikayelerini andırır. Hikayede bolca doğa üstü olaylar anlatılır. Kişiler meleklerle (Cebrail, Azrail) konuşturulur. Hikâye destansı bir üslupla anlatılır. Ayrıca konuları anlatırken ibret verici yönlerin vurgu yaparak nasihatler eder. Hikâye diğer mesnevîlerde olmadığı kadar olağanüstülüklerle doludur. Dili sade ve akıcıdır. Bu özelliğiyle İran Edebiyatı tesiri ile yazılmış bir eser olmadığı fikrini kuvvetlendirmektedir.¹⁰⁷

Şeyyâd Hamza dînî ve tasavvufî şiirleriyle Ahmed Fakih'i takip etmiştir. Türk tasavvuf edebiyatının gelişmesinde büyük bir tesiri olan Şeyyâd Hamza'nın eserleri ve hatırası bu şiir tarzında güçlü simaların yetişmesini sağlamıştır. Şeyyâd Hamza'nın Anadolu'da köy köy dolaşarak dînî-tasavvufî şiir ve hikayelerle halkı aydınlattığı söylenebilir. Yûsuf u Zelîhâ adlı mesnevîsi meşhurdur.

¹⁰⁵ Şeyyad Hamza'nın hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Ancak Bursalı Lamii'nin letaifinde kaydettiği bir fıkrada onun Nasreddin hoca ile çağdaş olduğu anlaşıyor. Nasreddin hocanın ölümü (v .682h/1284m) hakkındaki rivayete dayanarak Şeyyad Hamza'nın da 13. Asır ortalarında yaşamış olduğu kabul edilebilir. Türkiyat mecmuasında yayınlanan "Akşehir Kitabeleri"nde Şeyyad Hamza'nın kızı Aslı Hatun'un da kitabesine rastlandığı ifade edilir. Bu da Şeyyad Hamza'nın Akşehirde yaşadığını gösteren bir delil olarak görülebilir. *Dilçin, Dehri, Şeyyad Hamza, Yûsuf ve Zelîha*, s. 7-8

¹⁰⁶ *Dilçin*, a.g.e., s. 9

¹⁰⁷ a.g.e., a. y.,

C. Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Adlı Eseri

15. yüzyıl Türk Edebiyatının tanınmış ve özellikle mesnevî sahasında ün yapmış şairlerinden olan Hamdî¹⁰⁸'nin, çevresine ve kendinden sonraki asırlarda yaşayan başka Dîvan şairlerine, edebî şahsiyetini Yûsuf u Züleyhâ 'sıyla kabul ettirmiş olduğu yaygın bir kanaattir. Şairin, eserini meydana getirirken, büyük oranda Molla Câmi'nin etkisinde kaldığı gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. Şemseddin Sami'nin "*Kâmûs'ul-A'lâm*"ında "*Mesnevîyâtı pek latîf ve selisdir. "Yûsuf u Züleyhâ", "Leylâ ve Mecnûn", "Mevlid-i Cismânî", "Mevlid-i Ruhânî" ve "Kıyafetnâme" ünvanlarıyla beş manzûmesi olup cümlesinin en latîf ve en meşhûru Yûsuf u Züleyhâ'sıdır ki Molla Câmi'nin manzûme-i fârisiyesinden tercüme ise de hayli ilâveleri dahi vardır. Sultan Bâyezid Hân-ı Sâni devrinde yaşamış ve 913h/1506m tarihinde vefat etmiştir. Yûsuf u Züleyhâ manzûmesini kendi hatt-ı destiyle istinsah ederek geçinirmiş."*

Hamdullah Hamdî'ye ait olan Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinin, Molla Camî'nin aynı adlı farsça eserinden tercüme edilmiş olduğu şeklindeki düşüncelerine karşı hakim görüş; kaynağı ve temel unsurları aynı olduğundan hikâyeyi bir çok şair kendine göre yorumlamıştır. Hikâye ana hatlarıyla

¹⁰⁸ Asıl adı Mehmed Abdullah olan Hamdî, meşhur Akşemseddin Efendi'nin 12 oğlundan en küçüğü olup, 852h/1449m yılında Göynük'te doğmuştur. Babasını kaybettikten sonra düştüğü sıkıntılara rağmen tahsiline devam etmiş, musiki, hey'et ve tıbda epeyce bilgi sahibi olmuşsa da ilmiye mesleğine girmemiştir. Edebiyatımızda hamse yazmış olanların en eskilerindendir. Hamdullah Hamdî babası gibi sofîye tarikine mensup ve Şeyh İbrahim Tennûrî'nin halîfesi idi. Hayatını Göynük'te halkı irşad ile geçirmiş, Mehmed ve Zeyneddin isminde iki oğlu olmuş, bunlardan Zeyneddin atalarının postunda uzun müddet halkı irşad etmiştir. **Onur**, a.g.e., 13

¹⁰⁹ Sami, Şemseddin, *Kâmûs'ul-A'lâm*, s. 1982-1983

Kur'an'da Yûsuf suresinde anlatılmıştır. Kaynağını Kur'an'dan alıp hikâyeyi yeniden yorumlayanlardan biri de Hamdullah Hamdî 'dir. Kaldı ki, Yûsuf hikâyesini anlatan Tevrat ve Kur'an'daki ifadelerde ve anlatım şekillerinde farklılıklar olmasına rağmen konunun ana hatlarında bir değişiklik bulunmamaktadır.¹¹⁰

Sehî Bey tezkiresinde Hamdî 'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi hakkında söylenen şu sözler de kanaatimizi destekler mahiyettedir: “Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinin ve Leyla vü Mecnun kıssasın nazmetmiş, nazmının esas üstüvare gayet zıba ve nihayet-i derece-i ra'na imiş, Yûsuf u Züleyhâ nazmın edenler de bundan yeg nazm etmiş yoktur derler.”¹¹¹

Ertaylan bu konuda şunları söylemektedir:

Ondördüncü asır sonları ile onbeşinci asır başlarında yazılmış pek çok Yûsuf ve Züleyhâ hikâyeleri vardır. Bunlardan pek çoğunun da Câmî'den faydalanmış oldukları, bu yüzden, Tevrat'tan ve Kur'an'dan faydalanan ve tamamiyle dînî bir heyecanla ve dînî bir telkin maksadıyla “kıssadan hisse” çıkarmak maksadıyla yazılmış olan ilk eserlerle, bu sonrakiler arasında meseleyi kavrayışta, hadiselerin safhalarının düzenlenmesinde ve mevzuyu işleyişte gösterilen başarı, kabiliyet ve sanat bakımlarından, mukayese edilemez derecelerde farklar bulunduğu görülmektedir. Evvelkiler üslûba, selikaya, hatta nazım kaidelerine pek de kıymet vermedikleri halde, sonrakilerin eserleri ‘edebiyat’ mefhumu bakımından mükemmel sayılan örnekler teşkil etmekte, özellikle Akşemseddin oğlu Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Züleyhâ'sı sahasında şaheser olarak görülmektedir. Nitekim Yavuz'un kadıaskeri ve Kanûnî'nin şeyhülislamı olan İbn Kemal kendi Yûsuf ve Züleyhâ'sını yazdıktan sonra Hamdî'ninkini görünce ‘Bunu evvelce görseydim, kendiminkini yazmazdım’ demeğe kadar varmıştır.¹¹²

¹¹⁰ Onur, a.g.e., s. 18

¹¹¹ a.g.e., a. y.,

¹¹² Ertaylan, a.g.m., s. 212

Gazellerde dil daha sadeleşmiş, çok defa mahallî tabir ve kelimelere de yer verilmiştir. Aynı zamanda his ve heyecan en üst noktaya ulaşmıştır. Hamdî'nin üslubu akıcıdır, aruz veznine hakim olması ve uzun vokalleri bulunmayan türkçeye has vezin seçmiş olması üslubunun daha da berrak bir tarza bürünmesine sebep olmuştur. Bu alanda kendisinden sonra gelenler ve aynı konuyu işlemeye çalışanlar da aynı üslubu denemeye çalışmışlardır¹¹³.

Hamdî 'nin hamsesine dahil olan en güzel eseri Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsidir. 897h/1491m yılında bu eseri ortaya koyarken, muhakkak ki kendisinden evvel ve devrine yakın İran ve Türk şairlerinin eserlerini tetkik etmiş olmalıdır. Bunu yapmamış bile olsa, bu eserlerden bahseden kaynaklardan onların varlıkları hakkında bilgi edindiğini kendisi de ifade etmektedir. Zira, Firdevsî'nin ve Câmî'nin kendisine ilham verdiğini söyleyen Hamdî, sadece İran şairlerinden etkilenmiş ve sadece onların eserlerini görmüştür anlamına gelmez. Çünkü Hamdî'nin eseriyle, kendisinden evvel Yûsuf ve Züleyhâ yazan şairlerin eserleri arasında çok az farklar olmakla beraber büyük benzerlikler bulunmaktadır.¹¹⁴

Hamdullah Hamdî, vücuda getirdiği Yûsuf ve Züleyhâ mesnevîsini evvelâ bir önsöz ile II. Bayezid'e sunmuş, umduğu yakınlık ve bağışı bulamayınca, eserinden önsözü çıkararak zamanındaki anlayışsızlıktan, değer bilmezlikten bahsettiği yakınma yollu bazı parçalar eklediğini, şair Zâtî'den naklen Latîfî ve Mecdî kaydetmektedir¹¹⁵.

Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi 6241 beyitten oluşmuştur. 346. beyitten itibaren Hamdî, Matlâ-i Dâsitân-ı Yûsuf Aleyhisselam başlığıyla asıl

¹¹³ Onur, a.g.e., s. 19

¹¹⁴ a.g.e., s. 22

¹¹⁵ Faik Reşat, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, I, 223

hikâyeye girer ve hikâye için 5896 beyit ayırmıştır. Sebeb-i inşa' bölümünde müraat-ı nazîr yolu ile hikayeyi yazmaya başlarken kendi hayatı ile paralel bulunduğunu da ifade etmiştir. Hikâye boyunca, olayların gidişatını bozmayacak ve okuyucunun dikkatini dağıtmayacak şekilde 'nükte, pend, rivayet, hikâye-i münasib'lere yer vermiş, bunlardan bir takım ahlâki sonuçlar çıkarmıştır ve bunları ibret ve nasihat yoluyla okuyucuya aktarmıştır.

Eser içinde hadiselerin giriftlik kazandığı ve hiç beklenmeyen olayların ortaya çıktığı veya hikâyede, bilhassa Züleyhâ'nın başarısız aşk teşebbüsleri sonucunda onun ağzından veya başkaları ağzından söylenen gazeller, olayların anlatımına uygunluk verdiği gibi duygu, heyecan ve canlılık vermesi bakımından da önemli bir yer tutmaktadır. Bu gazeller bir araya toplanmayıp eserin değişik bölümlerine serpiştirilmiştir ve toplam 15 tanedir¹¹⁶.

Gazellerin dokuzu Züleyhâ'ya, üç tanesi Ya'kub' a, biri Mısır halkına, biri kervancıbaşı Mâlik'e, biri de Bazığa'ya aittir. Mesnevî içinde yer alan bu gazeller Hamdî divânında mevcut değildir.

Mesnevîde anlatılan her bölümün başında konuyla ilgili başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıkların sayısı doksan sekiz tanedir. Yûsuf ile Züleyhâ mesnevîsinin çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası mevcuttur. Yazma nüshalarının yurt dışındaki sayısı 22, yurt içindeki kütüphanelerdeki sayısı 86'dır¹¹⁷.

D. Taşlıcalı Yahya Bey 'in Yûsuf ve Zeliha Adlı Mesnevîsi

Esas itibariyle Kur'an'daki Yûsuf suresine istinad eden bu hikâye İran ve Türk Edebiyatlarında en çok rağbet gören konu olmuştur. Yahya Bey¹¹⁸

¹¹⁶ Onur, a.g.e., s. 23

¹¹⁷ a.g.e., s. 24

¹¹⁸ 16. Yüzyılda yaşamış, dört padişah devrini görmüş, dîvân ve hamse sahibi bir şâir olup, dîvân şiirinin önde gelen temsilcilerindendir. Vefâtı yaklaşık 989h/1582m tarihi olup o sıralarda 93-94 yaşlarındadır.

gençken aşka düşüp terk-i diyar ettiğini, Şam'a varıp oradan Ken'an iline giderek orada bir yıl eğlendiğini, daha sonra Mısır'a geçtiğini, orada bu hikâyeyi yazdığını söylüyor. Şairin, Yavuz Selim'in Mısır seferi esnasında, 1516-17 yılları arasında genç yaşında Mısır'da bulunduğu, hem o zaman hem de hac münasebetiyle gittiğinde Şam ve Ken'an diyarlarını ziyaret ettiği bilinmektedir. Nitekim Kitab-ı Usûl 'de de Şam'da uzun süre kaldığını söyler. Fakat bu eseri Mısır'da iken yazdığı iddiasını kabul etmek mümkün değildir. Klasik şâirlerin ekseriya bir te'lîf sebebi uydurarak eserlerine başladıkları bilinen bir keyfiyettir. Kendisine bu eseri yazma ilhamı Mısır'da gelmiş olsa bile, bilâhere, Gencîne-i Râz'ı yazdıktan sonra Şam ve Halep'e, hatta hacca gidip o esnada kaleme aldığı rivayet edilir. Eserin tenkitli neşri Mehmet Çavuşoğlu tarafından yapılmıştır¹¹⁹.

Yahya Bey'in dili sadedir. düşünce ve duygularını lafız ve mânâ sanatları ile perdelemek gayretine kapılıp yapmacılığa düşmemiştir. Öte yandan, Türkçe kelimeleri aruz veznine uydurmak için başvurulan imâlelere pek az başvurmuştur. Ondan dolayıdır ki, samimi ve akıcı bir üslûbu vardır. Necâtî Bey'den başlayıp Zâtî'de devam eden Türkçe düşünmek ve Türkçe'nin inceliklerini çeşitli edebî sanatlarla şiirleştirmek gayreti ile, Zâtî'nin çevresindeki şâirlerden biri olan Yahya Bey müstesna bir uygulayıcı olmuştur. Onun bu özelliğinin oluşmasında, askerlik mesleğinin gereği olarak ordugâhlarda ve seferler esnasında her sınıftan insanla temasa girişinin payı olsa gerektir¹²⁰.

Yahya Bey'in Yûsuf ve Zelîhâ'dan başka eserleri de vardır. Yahya

Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahya Bey ve Divanından Örnekler*, s. 7

¹¹⁹ a.g.e., s. 20

¹²⁰ a.g.e., s. 16

Bey'in Hamse'sinde; Şâh u Gedâ ve Gencîne-i Râz, Yûsuf ve Zelîhâ, Kitâb-ı Usûl ve Gülşen-i Envâr adlı eserlerinden bahsetmektedir¹²¹.

E. Kemâl Paşazâde 'nin Yûsuf u Züleyhâ Adlı Eseri

Kemâl Paşazâde¹²² 'nin Türkçe eserleri içerisinde şüphesiz en ünlüsü Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsidir. Kendi türünde yazılan eserler içerisinde önemli bir yer tutar. 7777 beyitten meydana gelen eser, bir münâcâtla başlamaktadır:

İlâhî gonça-i ümmîdimi aç
Yüzine ebr-i rahmet şebnemin saç

Bu bölümden sonra sırasıyla şu konular yer almıştır: Üç Tevhid (biri kaside), Varlığın Delilleri, tekrar Münâcât, Na't, Dört Halîfe'ye Övgü, Nasîhat, Padişah'a Övgü, Tekrar Nasîhat (Kasîde), II. Bayezid'e Övgü, Tekrar Padişaha Övgü, Sebeb-i Telif, Varlığın tecellisi, Aşkın Fazileti, Hz. Adem Peygamberin "misal alemine" bakarken peygamberlerin arasında Yûsuf'un (as) güzelliğini görüp hayran oluşunu tasvir eden manzumelerden sonra eser başlar.

Yûsuf u Züleyhâ 'da 5-7 beyit arasında değişen 23 adet gazel mevcuttur. Eser klasik tertip hususiyetlerine uygun olarak sona ermektedir. Şâir 'Hâtîme' bölümünde padişahı medh ü sena ederek eserine son verir.¹²³

Şairin çağdaşı tezkire yazarı Sehî Bey; "Şiir ve gazellerinin çok, fazilet ve hünerinin güneş ve ay gibi parlak ve apaçık olduğunu" söyler. Yûsuf u Züleyhâ'dan da anlaşıldığına göre bilginlik yönü çok daha ağır basan ve üç dilde (türkçe, arapça, farsça) değerli eserler veren şairin dili didaktik, atasözleri

¹²¹ a.g.e., s. 18

¹²² Ünlü âlim ve fikir adamı Kemal Paşazâde 873h/1468m tarihinde Tokat'ta doğmuştur. Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Zenbilli Ali Efendi'nin ölümü üzerine 932h/1525m'de Şeyhülislam olmuştur. 940h/1533m'de vefat etmiştir. Hadis, tefsir, fıkıh, kelam gibi dîni ilimlerden başka tarih ve edebiyatla da uğraşmış değerli eserler yazan verimli bir ilim adamıdır. **Demirel, Mustafa, Yûsuf u Züleyhâ: Kemal Paşazade, s. 7**

¹²³ a.g.e., s. 11

ve hikemî mahiyetteki şiirlerinde sade, gazel ve kasidelerinde ise ağır ve ağıdalıdır¹²⁴.

Kemâl Paşazâde'nin şiirlerinde genellikle akıl ile bilgi el ele ve yanyana yürümekle beraber, gazel tarzındaki manzûmelerinde gönül arzusunu ve iç halini anlatan lirizme de yer verilmiştir. Atasözleri, halk dili ve deyimlerine, hadis ve âyet-i kerîmelere şiirlerinde sık sık yer veren şâir, onları cümle içinde ustalıkla kullanmasını bilmiştir¹²⁵.

Ayrıca Köprülü de İslam Ansiklopedisindeki makalesinde, özel kütüphanesindeki bir yazmaya dayanarak “Riyâzî Tezkiresinde, Kemal Paşazâdenin, eğer Hamdî'nin bu konudaki eserini görmüş olsaydım, bu konuya el sürmezdim, demiştir.¹²⁶

Yûsuf u Züleyhâ 'yı aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbındaki vezinle yazmıştır. Şâir, âhenk ve vezin konusunda pek titiz değildir. Şiirlerinde sık sık aruz kusurlarıyla, özellikle imâle ve zihafarla karşılaşılır. Bununla beraber onları şiiriyete sahip olmayan manzumeler kabul etmek doğru değildir.¹²⁷

Divân edebiyatının bu önemli mesnevîlerinin tanıtımından sonra, hikayenin Divân edebiyatının diğer şubelerinde de -gerek kutsal kitaplar gerekse yukarıda zikredilen Yûsuf hikayeleri aracılığı ile- etkisinin görüldüğünün altını çizmekte yarar vardır. Bir sonraki bölümde Yûsuf hikayesinin Divân edebiyatı üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

¹²⁴ a.g.e., s. 17

¹²⁵ a.g.e., s. 18

¹²⁶ Köprülü, Fuat, *İ. A.*, “Hamdî” md.

¹²⁷ a.g.e., s. 21

III. DÎVAN EDEBİYATINDA YÛSUF U ZÜLEYHÂ HİKÂYESİNİN İZLERİ VE ETKİLERİ: MAZMUNLAR

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi hem kahramanları ile, hem şahit olduğu mekanlar ile, Ken'ân'ı ile, Mısır'ı ile, kervanıyla, kuyusuyla kısaca tüm malzemesi ile Dîvan Edebiyatına mazmunları ile katkıda bulunmuş nadir eserlerden biridir. Üzerinden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen unutulmamış bir hikâye olarak varlığını koruyan, Dîvan şairlerinin zihinlerinde hâlâ taptaze olduğunun da bir göstergesi olan bu mazmunlar klasik ediplerin şiirlerinde, mesnevîlerinde, gazellerinde sık sık görülmektedir. M.ö. 1800 yıllarında yaşanmış, kutsal kitaplardan Tevrat ve Kur'an'da tafsilatlı bir şekilde anlatılmış, tefsir ve hadislerde izahı yapılmış, ve her asrın insanına cazip gelen malzemesi ile edebiyatlara da yansımış olan bu hikâye, Dîvan şairlerini asırlar boyu etkisi altına almıştır. Bu bölümde mazmunlar ve yüklendikleri anlamlar açıklanacaktır. Bu mazmunlar insan ve insan ile ilgili çok zengin bir malzemeyi içinde bulundurduğu için, günümüz insanına da aşk, şefkat, entrika, kıskançlık, zayıflık, hükümrancılık, hasret, haset, kin, nefret, devlet, otorite vb. pek çok konuda ilginç sahneler ve dersler sunan bu hikâyede günümüzde de değişmeyen pek çok değer zikredilmiştir.

Zaman ilerledikçe yeni ifade biçimleri üretilse de, eskinin tekrarından kaçınmak ve ilmin tedriciliği içinde hep daha yeniye ulaşabilmek, söylenmemiş

olanı söylemek ya da söylenmiş olana yeni bir açılım kazandırabilmenin peşinde olan insanoğlunun hep yeniyen olan meftuniyeti daima devam etmiştir. Bu bölümde Dîvan Edebiyatının has bahçesinden derlenen beyitlerden yola çıkarak, Yûsuf u Züleyha hikâyesine ait mazmunların Dîvan Edebiyatında ne gibi izler bırakmış olduğu incelenmeye çalışıldı. Aslında yapılacak olan öncelikle Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinin yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüş, izleri silinmemiş bir hikâye olduğunu göstermektir. Bir başka sonuç ise kaynağını Kur'an'dan alan bu hikâyenin yüzyıllar boyunca hayatın içinde hâlâ canlı olarak varlığını sürdürmekte olduğunu gözler önüne sermektir. Bütün bunlar arasında en önemlisi de Dîvan Edebiyatının düşünce dünyası içinde varlığını kuvvetlice hissettiren bu hikâyenin günümüzde de önemini koruduğunu ve günümüz insanına söyleyeceği daha çok sözü olduğunu gösterebilmektir.

Yukarıda söylenen amaçlar doğrultusunda öncelikle, Dîvan Edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olan dîvanlar taranmıştır. Tarama sonucu elde edilen beyitlere bu bölümde yerirken tezin sınırlarını da hesaba katarak seçmekte zorluk çekilmiştir. Zira her biri birbirinden derin anlamlar içeren beyitler arasında seçim yapmak hiç de kolay değildir.

Yûsuf u Züleyha hikâyesinin Dîvan Edebiyatındaki etkisi başlıklı bu çalışmayı hazırlarken tezin konusu içinde seçilmiş olan mesnevîlere ait beyitler bazı sebeplerden dolayı bu başlık altında değerlendirilmedi. Öncelikle, derlenen malzemenin bu tezin sınırları içine sığdırılamayacak kadar zengin olduğu görülmüştür. İkinci bir sebep ise mesnevî üslubu içindeki hikâyenin gelişme aşamaları içinde kullanılan bu mazmunların, mesnevîden çıkarılmış beyitler olarak değil mesnevî bütünlüğü içinde daha anlamlı olacağı düşünülmüştür. Bir diğer sebep ise, Arap ve Türk Edebiyatlarında mesnevîlerin karşılaştırılması konusunu ele alan son bölümde mesnevîlere yer verilmiş olmasıdır.

Aşağıda sunulan mazmunlar, alfabetik olarak düzenlenmiştir. Bu bölümde, esin kaynağı Yûsuf hikâyesi olan bu mazmunların Dîvan

Edebiyatındaki iz ve tesirlerini gösteren beyitler ve açıklamalarına yer verilecektir.

AZİZ

“Aziz” mazmunu Dîvan Edebiyatında çeşitli anlamlara bürünerek kullanılmıştır. Bu imge, asıl anlamını Hz. Yûsuf’un Mısır’a Aziz olması ve Mısır’ı yönetmesine telmihen kazanmış ve çoğunlukla Hz. Yûsuf’a telmih yapılarak kullanılmıştır. Bazen de “gönül Mısırının Azizi olmak” şeklinde; ‘sevgilinin gönlünün sultanı olmak’ anlamında kullanılmıştır. Aşk ülkesinde gönüller sultanı olabilmek için, Mısır ülkesine aziz olan Yûsuf’un, kendisi için zindanı tercih etmesi gibi, aşk yolunda çekilmesi muhtemel onca eziyet ve sıkıntıyı da hoş görebilmesi gerektiği öğütlenir. Şair kendisine aziz diye hitap edip tüm aşıkları kendi şahsında sembolleştirerek, tüm aşk taliplerine tavsiyelerde bulunur.

Çün azîz-i Mısır-ı aşk olmak dilerse ey gönül
Yûsuf u Mısırî gibi zindana hoş gelmek gerek¹²⁸
Hatayî

(Ey gönül, eğer aşk ülkesinde sevgilinin gönül mülkünün sultanı olmak istiyorsan, Mısır’ın azizi Yûsuf (as) gibi zindana girmeyi hoş görmelisin.)

Bazen de aziz; ‘sevgili, gönül sultanı’ anlamında kullanılmıştır. Şair, Yûsuf’un Mısır ülkesine aziz olmasından dolayı, Züleyhâ’nın Yûsuf’a olan aşkına benzetme yaparak, kendi sevdiğine de ‘aziz’ diye hitap eder. Mısır’a sultan olması istenilen sevgilinin, aynen Yûsuf (as) gibi gönüller sultanı olması istenilir:

Yûsuf u Mısır-ı cemâle müşterilenme Aziz
Kim kumaşı işbu dükkânın kamu bâzârıdır¹²⁹

(Ey aziz, Mısır’ın Yûsuf’unun güzelliğini satın almaya kalkma, onun kumaşı bu dükkanın tüm alıp sattığıdır.)

¹²⁸ Pala, İskender, *Divân Şiiri Antolojisi*, s. 310

¹²⁹ *Mesîhi Divanı*, s. 147

Bazen de sevgiliye aziz diye hitap ederek öğütler verilir; sevdiğine Züleyhâ gibi tüm varını vererek ve bir ömür rıza içinde tahammül edebilecek bir sabır mülküne sahip olması ve bu şekilde müşteri olunması gerektiği tavsiye edilir.

Mısır-ı dilde mâlik olsun nakd-i sabra ey aziz
Yûsuf'una bir Züleyhâ-veş harîdâr isteyen¹³⁰

(Ey Aziz, gönül Mısırında Yûsuf'una, Züleyhâ gibi bir müşteri olmak isteyen, sabır gibi bir mülke de sahip olsun!)

Benzetme ve mecaz yoluyla sevgili anlamında kullanılan 'aziz' mazmunu, özellikle mesnevîlerde gerçek anlamıyla da kullanılır ve kaynaklarda ' Kıtîr, Kuteyfar ya da Potifar' adları ile zikredilen ve Zelihâ'nın bir yanılı eseri ilk evliliğini gerçekleştirdiği Mısır azizi kastedilerek de şiirlerde geçer.

İHVÂN

Kardeşler anlamına gelen 'ihvân' ifadesi bir mazmun olarak Dîvan Edebiyatında; hz. Yûsuf'u babalarından bir hile ile alıp kuyuya atan kardeşlere telmihen kullanılır. Yûsuf'a babasının; "Rüyanı kardeşlerine söyleme, belki bir kötülük ederler" sözüne telmihen, aşkına zarar gelmesini istemeyen âşığın, kendilerine zarar verebilecek düşmanlar anlamında kullanılır.

Yûsuf-misal kıssa-i dûşîneyi unut
Kurbanı olduğum sakın ihvân işitmesin¹³¹
Nevres-i Kadîm

(Sen de Yûsuf'un rüyasını kardeşlerinden sakladığı gibi o kıssayı unut, aman dikkat et sana kötülük edecek kardeşler işitmesin.)

¹³⁰ Hayâtî Bey Dîvanı, s. 145

¹³¹ Pala, İskender, *Divân Şiiri Antolojisi*, s. 318

Ken'ân diyarında doğan Yûsuf'a benzetme yaparak ikinci bir ülke olarak şiir ülkesini zikreden şair, kendisine de ikinci Yûsuf ismini vererek fahırde bulunur. Kendi devrinde zarar gördüğü kimseleri de Yûsuf'a kendilerini rakip gören kardeşlerine benzeterek, bu benzetme ile bir çağrışım zenginliği yakalayarak hem o aşk ülkesinin tek hakiminin kendisi olduğunu, kimsenin kendisine rakip olamayacağını, hem de kendisine zarar vermek isteyenlerin varlığını sezdiğini ifade eder.

Nazm Ken'an'ına ben Yûsuf-ı sâî olalı
Buna erbâb-ı suhan oldılar ihvân-şekil¹³²

(Şiir ülkesine ben ikinci Yûsuf olduğumdan beri, bunlar da Yûsuf'un kardeşleri gibi söz sultanı oldular.)

Dîvan şiiri üslubu içinde hikmetli söz söyleme geleneğine uyarak, bazen şairler Yûsuf hikâyesindeki sembolleri, nasihat veren hikmetli sözler söylemek için de kullanmışlardır. 'Kişi kendisiyle aynı derecede olanı, aynı cinsten olanı kıskanır; kıskançlık aynı cinsten olanlar arasında olur' kaidesince, kardeşleri de kendileriyle aynı babanın evladı olan Yûsuf'u kıskanırlar, onu babalarından uzaklaştırırlar.

Yine hemcinsi bilir birbirinin mikdarın
Yûsuf'un hüsn-i peder-sûzunu ihvândan sor¹³³
İzzet Molla

(Birbirinin özelliklerini o cinsten olan bilir, bu yüzden, babasını yürek yangınına düşüren, Yûsuf'un güzelliğini, Yûsuf'un kardeşlerinden sor.)

KENAN (KEN'ÂN)

Yakup peygamberin memleketi. Bugün Filistin'de Sayda, Sur dolayları ile Suriye'nin bir bölümünü içine alır. Nuh peygamberin oğullarından

¹³² *Hayâlî Bey Divanı*, s. 52

¹³³ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, "Yûsuf" md.

veya torunlarından 'Ken'ân' adına izâfeten bu ismi almıştır. 'Yûsuf-ı Ken'ân, Mâh-ı Ken'ân' tamlamaları, Yûsuf peygamber; 'Şâh-ı Ken'ân ve Pîr-i Ken'ân' tamlamaları da; Yakup peygamberin, Ken'ân diyarında yaşamış olmaları sebebiyle anılır.

Ken'ân; hz. Yûsuf'un Ken'ân'da doğup çocukken oradan ayrılması ve Ken'ân'da kardeşleri tarafından haksızlığa uğraması, buna karşılık Mısır'da iken sultan olması sebebiyle Ken'an ve Mısır karşılaştırması yapılır. Bir yandan Ken'ân; zayıflığı, savunmasızlığı, haksızlığa uğramış olmayı sembolize ederken, öte yandan Mısır ise devleti, erki, gücü, otoriteyi, hâkimiyeti, sultanlığı temsil eder.

Şair, kimi zaman Yakup ağzıyla konuşur, Ken'ân'da Yûsuf'u kaybettiğine ağlar ve onu çok özlediğini ifade eder.

Gözlerim Yakub-veş kanile dolsa tan değül
Hüzn-ârâ dil Yûsuf-ı Ken'ân'un eyler arzu¹³⁴

(Gözlerim Yakup gibi kan ile dolsa da şikayet etmem, kederlerle donanmış gönlüm Ken'an'ın Yûsuf'unu arzu eder.)

Mısır-ı hüsn içre seni sultana benzettüm hele
Ey 'azîzim Yûsuf-ı Ken'ân'a benzettim hele¹³⁵

(Güzellik ülkesi içinde seni sultana benzettim, Ey azizim seni Ken'an'ın Yûsuf'una benzettim.)

Dîde-i Yakub-ı bahtum n'ola bulsa nûr-ı fer
Ey birader Yûsuf-ı Ken'ân'umu gördüm yine¹³⁶

(Yakub'un gözlerine dönmüş bahtım bir aydınlık bir ışık bulsa ne olur, Ey kardeşim Ken'an'ımın Yûsuf'unu gördüm yine.)

¹³⁴ *Divân-ı Muhibbî*, s. 378

¹³⁵ *Hayretî Divanı*, s.390

¹³⁶ *Hayâli Bey Divanı*, s. 386

Her kimin bir sencileyin Yûsuf-ı Ken'ân'ı yok
Gönlü bir Mısır-ı fenâdır kim anın sultânı yok¹³⁷

(Senin gibi Ken'an'ın Yûsuf'u güzelliğinde bir sevdiği olmayan
kişinin, gönlü sultanı olmayan fani bir Mısır ülkesi gibidir.)

Senâhânun olurdu mâh-ı Ken'ân tal'atün görse
Sana Yûsuf diyeydi iller ana Yûsuf-ı sâni¹³⁸

(Ken'an'ın güzeli senin parlaklığını görse seni överdi, insanlar sana
Yûsuf, ona da ikinci Yûsuf deseydi.)

Yürü ey gussa tehî eyle gönül hânesini
Mâh-ı Ken'ân gibi kul namına bir hân geliyor¹³⁹
Ârî

(Ey gam, haydi git ve gönül evimi boş bırak, Ken'an'ın güzeli gibi kul
olan bir sultan geliyor.)

Şair sevgilisinin güzelliğini anlatırken, hz. Yakub'un Yûsuf'a düşkün olmasına benzeterek, eğer Yakub sevgilimi görseydi ona esir olurdu diyerek sevgilisinin güzelliğini över. Kimi zaman şair, sevgilisinden ayrı kalmanın ızdırabını ve döktüğü gözyaşlarını anlatabilmek için Yakub'un ağlamaktan gözlerini kaybetmiş olmasına vurguda bulunur. Kimi zaman da Yakub'un kilometrelerce uzaktan Yûsuf'un gömleğinin kokusunu almasını hatırlatarak kendisini, Yakub'a benzetir ve sevgilisinin gelmesini arzu eden âşık, tıpkı Yakub gibi kendisinin de sevgilisinin geldiğini sezdiğini ifade eder.

Ey birader ağlamakla çıkdı gözden Hayretî
Fî'l-mesel Yakub'a döndi şâh-ı Ken'ândan cüdâ¹⁴⁰

(Ey kardeşim, Hayretî o kadar çok ağladı ki Ken'an'dan ayrı düşmüş
olduğu için Yûsuf'un arkasından ağlayan Yakub'a döndü.)

¹³⁷ *Usûlî Divanı*, s. 158

¹³⁸ *Bâkî Divanı*, s.6

¹³⁹ Pala, İskender, *Divân Şiiri Antolojisi*, s. 259

¹⁴⁰ *Hayretî Divanı*, s. 136

Şair; Yakub'un, evlatlarından biri olan Yûsuf'un kendisinden sonra peygamber olacağını, bir peygamber önsezisiyle hissettiği için üzerinde titizlik gösterdiği, canı gibi sevdiği Yûsuf'tan, onu kıskanan kardeşlerinin bir hile ile onları ayırmasını hatırlatarak, sevgilisi ile kendisini ayıranların yaptıkları hileyi ve Yakub gibi canından ayrıldığını anlatır.

Ayırdı pîr-i Ken'ânı bugün cân-ı azîzinden
Aceb mekkâr imiş Yûsuf diyen oğlana aşk eyle¹⁴¹

(Aşk olsun 'Yûsuf da ne kadar hileci imiş!' diyen kardeşe, bugün Ken'an'ın piri olan Yakub'u, aziz canından ayırdı.)

KERVAN (KÂRBÂN, KARBAN)

Yûsuf kıssasının tesiriyle kervan imajı Dîvan şairlerince "Yûsuf'un kardeşleri tarafından kervana satılması, kervanın onu Mısır'a götürmesi" gibi konulara telmih yapılarak kullanılır. Yûsuf'un kervan ile ayrılırken çektiği ıstırapı dile getirilir. Bu kervanın Medyenlilere ait bir kervan olup Mısır'a doğru gittiğini de beyitlerden öğreniyoruz. Ayrıca Kervanbaşı da sâlâr-ı kârbân olarak geçer, bir kervanbaşının sahip olması gereken vasıflar üzerinde durulur. Ehl-i tedbir olması ve kârına dikkat etmesi gerektiği vurgulanır. Şairler gerek kervan, gerek kervanbaşı, kullanarak çok çeşitli imajlar işlemişlerdir. Aşığın gamı ve gözyaşı, sevgilinin peşinden giden canı ve gönlü hep birer kervana benzetilmiştir. Sabâ rûzgârı da taşıdığı yük nedeniyle kervanı andırır¹⁴².

KURT

Yûsuf kıssasında, kardeşlerinin babaları Yakub'a (as) 'Yûsuf'u kurt yedi' diyerek yalan söylemelerine telmihen Dîvan şairleri tarafından da kullanılan bir simgedir. 'Hased, hile, düzen' anlamlarında kullanılır. Kardeşlerin

¹⁴¹ *Usûlî Divanı*, s. 212

¹⁴² Pala, İskender, *Dîvan Şiiri Sözlüğü*, s. 312

Yûsuf'u kıskanmaları sebebiyle ona kurdukları bir düzen içinde onu kuyuya atıp, babalarına yalan söylemeleri hatırlatılarak kullanılır.

Beni kapdurma hased kurdına ey bebr-i vegâ
Merta'-ı lu'ba varan Yûsuf-ı hûbân-şekil¹⁴³

(Ey savaş kaplanı, beni kıskançlık kurduna kaptırma, hile otağına giden güzellerin Yûsuf'u gibi.)

KUYU-ÇÂH

Yûsuf Peygamber'in, kardeşleri tarafından içine atıldığı kuyu. Ürdün civarında bulunduğu, içinde su olmasına rağmen, yılan, akrep, vs. haşeratın bulunduğu, ancak bunlardan hiçbirinin Hz. Yûsuf'a dokunmadığı hakkında rivayetler vardır. Hz. Yûsuf'un bu kuyuda üç gün kaldığı ve devamlı esmâ-i hüsnâyı zikrettiği de rivayetler arasındadır.

Dîvan edebiyatında Hz. Yûsuf'un diğer kıssalarında olduğu gibi kuyuya atılışı da pek çok beyitte hikâye, îhâm, teşbîh ve mecazlar halinde anılmıştır. Bunların bir çoğunda sevgilinin çene çukuru (çâh-ı zenah) ile eşdeğerde görülür. Aşık sevgilinin çene çukuruna heves ederken, gerçekte içinde Yûsuf'un (sevgili) bulunduğu çâh-ı Yûsuf'a can atmaktadır. Çünkü zaten aşkın canı ve gönlü o kuyuya düşen bir Yûsuf'tur. Çâh-ı Yûsuf imajının konu alındığı beyitlerde telmîh ve tenâsüp sanatları sık görülür. Konu çok zaman hikemî didaktik söyleyişler içinde ele alınır. Nitekim kardeş dahi olsa insana güvan olmayacağını anlatan irsal-i meseller için Çâh-ı Yûsuf kıssası pek elverişlidir. Bazen şairlerin, Yûsuf'u güneşe teşbih ederek geceleyin gökyüzünü dibi görünmeyen bir kuyu olarak düşündükleri de olur¹⁴⁴.

Çâh-ı gam, çâh-ı mihnet gibi tamlamalarla kullanıldığı gibi çâh olarak da kullanılır. Yûsuf peygambere telmih edilerek kullanılır ve onun kuyuda sıkıntı

¹⁴³ *Hayâlî Bey Divanı*, s. 52

¹⁴⁴ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 120

içinde kalmasından dolayı gam ya da mihnet gibi kelimelerle tamlama yapılarak kullanılır. Yine Yûsuf peygamberin Ken'ân diyarındaki bir kuyuya atılmasından dolayı da Çâh-ı Ken'ân şeklinde kullanıldığı da olmuştur. Şair aşıklar için gam kuyusundan gelen haberin ayrılık olduğunu söyler ve o haberi istemez.

Yine Yûsuf peygamberin kuyuda kaldığı süre içinde ibadet etmesinden hareketle, kuyunun bir ibadet yerine benzetildiği de olur. Bazen Mısır ile karşılaştırma yapılarak; Mısır rahatlık ve sultanlığın temsili olarak kullanılır, buna karşılık Ken'ân kuyusu da zorluk ve mihnet sembolü olarak kullanılır.

Fürkat haberin virme bana Yûsuf-ı cânı
Billâhi yûri çâh-ı gama salma birader¹⁴⁵

(Cân Yûsuf bana ayrılık haberini verme, Allah için yürü de gam kuyusuna kardeşlerini salma.)

Mısır-ı sıhhatde serîr-i râhatun sultânı kıl
Çâh-ı mihnetden halâs it Yûsuf-ı Ken'ân'umı¹⁴⁶

(Ken'an diyarımın Yûsuf'unu, kuyunun zorluğundan kurtar ve Mısır'ın ferahlığında rahat yatağının sultanı kıl.)

Biragup Yûsuf'ı san çâha ihvân
Şafaktan gönleğine sürdiler kan¹⁴⁷

(Sanki kardeşleri erkenden Yûsuf'u kuyuya bırakıp, gömleğine kan sürdüler.)

Yûsuf dahi olsan düşürürler seni çâha
Ebnâ-yı zamanın işi ihvâna cefâdır¹⁴⁸

Hâşimî

¹⁴⁵ *Zâfî Divanı*, s. 273

¹⁴⁶ *Hayrettî Divanı*, s. 430

¹⁴⁷ *Mesîhî Divanı*, s. 92

¹⁴⁸ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, “Çâh” md.

(Sen Yûsuf olsan bile, kuyuya düşürürler seni, bu zamanın insanların işi kardeşlerine cefa etmektir.)

Çâh-ı Zenahdan

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinde Hz. Yûsuf'un kuyuya atılmasından hareketle dîvanlarda görülen 'Çâh' mazmunundan yapılmış bir tamlama olarak kullanılan bu ifade 'Çene çukuru, çene kuyusu' anlamına gelmektedir. Bazı kişilerin çenesinde hafif bir çukurluk bulunur. Sevgilideki güzellik unsurlarından biri olarak kabul edilen ve çeh-i zenahdân veya çâh-ı zekân olarak da bilinen bu çukur, Dîvan Edebiyatında mazmunlaşmış olarak bir çok şair tarafından ele alınmıştır. Bu çukur bazen bir kuyu, bazen da bir zindan olarak karşımıza çıkar. Zindan olması dolayısıyla Yûsuf ve Züleyhâ ile birlikte kullanılan çukur; kuyu olması dolayısıyla da Çâh-ı Bâbil ve Hârut ve Mârut ile birlikte kullanılır. Ayrıca bu çukur, çevresindeki ayva tüyleri ile bir yeşillik içindeki bostan kuyusunu göz önüne getirir. Aşık delilikten veya mecnunluktan eser gösterdiği için çene çukuru denen bu zindana can atar. Çünkü azat olmanın yolu tutsaklıktan geçer.

Hüsn-i hat ile cemâlün sıfatın yazmag için
Yûsuf'un çâh-ı zenahdânı revâ olsa devât¹⁴⁹

(Güzel bir yazı ile senin güzelliğini yazabilmek için, Yûsuf'un çenesinin çukuru mürekkebin koyulduğu yer olsa sana layıktır.)

KÜLBE-İ AHZAN (BEYTÜ'L-HAZEN, BEYT-İ HAZEN)

Külbe-i ahzan: Gamlar evi, gamlı yerler, sıkıntılar kulübesi ve beytül-hazen gam evi, hüznler evi demektir. Ekseriyâ Yakub ismiyle beraber kullanılır¹⁵⁰. Yakub Peygamberin, Yûsuf'un hasretiyle yıllarca ağlaya ağlaya gözlerini kaybettiği kulübesi. Önceleri şehir içinde oturduğu halde halk onun ağlayışından bîzâr olunca şehir dışında bir çardak kurdurup orada ağlamaya

¹⁴⁹ *Zâfî Divanı*, s. 89

¹⁵⁰ Onay, A. Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 178

başlamış. Buraya 'külbe-i ahzân' denir¹⁵¹. Beytül-hazen, Beyt-i ahzân, Beytül-ahzân, Beyt-i hazen tamlamaları da Dîvan Edebiyatında kullanılmıştır. Hüzünler evi anlamına gelen bu tamlama arapçadaki (bâte=) geceleme anlamına gelen fiilden iştikak etmiş olan (beyt=) ev, mesken, çadır, oda anlamına gelir. Ahzan kelimesi ise (hazene=) üzmek, kırmak, kederlendirmek anlamına gelen fiilden hüzn kelimesinin cem'idir (çoğul hali). Hüzünler evi; aynı zamanda gözyaşı, ıstırap, elem, hasret, şefkatin yakıcı ateşi demektir. Burada çok önemli bir meseleye de değinmek gerekmektedir. Hz. Yakub bir peygamber olduğu halde, onun bu kadar uzun süre ağlayıp inlemesi Allah'ın takdirine tevekkül etmeme anlamı taşır mı? gibi bir peygambere yakıştırılamayacak bir davranış ortaya çıkıyor. Öncelikle onun bir peygamber olduğu gibi, bir insan olduğu ve insanî yanılla acı çeken, ağlayıp inleyen bir varlık olduğu unutulmamalıdır. Hz. Yakub, peygamberlere has bir ferasetle hz. Yûsuf'un peygamber olacağını biliyor ve bu yüzden de Yûsuf'u diğerlerinden farklı olarak bir evlat olarak sevmenin ötesinde bir peygamberin bir başka peygamberi sevmesi gibi seviyordu. Bu önemli husus düşünülmediği takdirde, hz. Yakub; çocukları arasında ayırım yapan bir baba olarak algılanır ki, bu meselenin gerçeğine aykırı sonuçlara götürür.

Şair, rakibe seslenirken, kendisini sevdiğinden ayırdığı için, onu Yakub'u Yûsuf'undan ayıran kardeşler yerine koyar ve Yakub'un külbe-i ahzanda gözyaşları içinde kaldığı demlerle kendisini özdeşleştirir. Kimi zaman şair, ıztırabının ne kadar çok olduğunu anlatmak için kendi ıztırabına külbe-i ahzanının dahi ağladığını söyler. Ayrılık ve elemin ne demek olduğunu ancak külbe-i ahzanda dert ve kederler içinde kendisi gibi gözyaşı dökenlerin bileceğini ifade eder.

Sen idin külbe-i ahzâna koyan Yakub'u
Ayırıp hazret-i Yûsuf gibi göz nûrundan¹⁵²

Haletî

¹⁵¹ Pala, İskender, *Divân Şîri Sözlüğü*, "Külbe-i Ahzân" md.

¹⁵² Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, "Gülbe-i Ahzân" md.

(Göz nûru sözü evlat mânâsına geldiği gibi Yakub'un ağlaya ağlaya kör olduğuna, yani gözünün nûrunu kaybettiğine de işaret vardır. Yakub'u, Hz. Yûsuf gibi göz nûrundan ayırıp, hüznler evine koyan sendin.)

Gam-ı hicrân beni hem-hâlet-i Yakub edeli
Girye vü nâlişime külbe-i ahzân ağlar¹⁵³
Sümbülzâde Vehbî

(Ayrılık ıstırabı beni Yakub ile aynı hale düşürdüğünden beri, ağlayış ve inleyişlerime, Yakub'un hüznler evi dahi ağlar.)

Çâh-ı arza düşücek Yûsuf-ı mihr oldu o dem
Mâh-ı Yakub-ı felek külbe-i ahzân- şekil¹⁵⁴

(Ay yüzlü Yûsuf, dünya kuyusuna düşeceği zaman, Yakub feleğinin ayı, hüznler evine dönmüştü.)

Seni Yakub-basar göre mi iy Yûsuf-ı cân
Yine rûşen ola mı külbe-i ahzân diyeyüm¹⁵⁵

(Ey cân Yûsuf, seni Yakub'un gözü görecektir mi? Yine hüznler evi aydınlık olacak mı?)

Alemi içindeki bütün parçaları hüzn olmuş bütün ve sınırsız bir hüzn anlamı ile gören şair Yakub gibi Yûsuf'dan ayrı kaldıktan sonra, alem tüm parçaları ile büsbütün cisimlenmiş bir hüzn olsa ne olur? der. Kimi zaman şair bu halde iken kendisine son peygamber Muhammed'in (sas) müjdelendiğini söylemektedir. Kimi zaman da Yûsuf'a kavuşma hikâyesinin, Yakub'un gözyaşlarına ortak olmuş hüzn evine sorulmasını tavsiye eder.

Nola gülzâr-ı âlem serbeser beytül-hazen olsa
Bu Yûsuf-tal'atân dünyâyı Yakub eylemişlerdir¹⁵⁶

¹⁵³ Pala, İskender *Divân Şiiri Sözlüğü*, "Külbe-i Ahzan" md.

¹⁵⁴ *Hayâlî Bey Divanı*, s. 440

¹⁵⁵ *Karamanlı Aynî Divanı*, s. 152

¹⁵⁶ Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, "Gülbe-i Ahzân" md.

(Dünyanın gül bahçeleri baştanbaşa hüznler evi olsa ne olur, çünkü bu Yûsuf gibi güzel çehreli dilberler dünya halkını Yûsuf'un firakıyla ağlayan Yakub etmişlerdir.)

Firkatünden Yûsuf'a beytû'l-hazenden çıkmayıp
Derd-i Yakub ile 'Aynî yıllar oldu ağlar¹⁵⁷

('Aynî, Yakub'un derdi ile Yûsuf'un ayrılığının eleminden dolayı, yıllardır hüznler evinden çıkmayıp ağlamaktadır.)

Derd ile kalmış idi beytû'l-hazende Yakub
Sensin beşîr ü senden oldu deva Muhammed¹⁵⁸
Karamanlı Aynî

(Yakub, hüznler evinde dert içinde kalmıştı, Ya Muhammed müjdeleyici sensin, deva senden geldi.)

Kaldı Yakub-sıfat günc-i belâda bu gönül
Kanı Yûsuf ki anı beyt-i hazenden çıkarur¹⁵⁹

(Bu gönül Yakub gibi musibet köşesinde kaldı, Yûsuf nerede ki onu hüznler evinden çıkarsın.)

Yûsufistân-ı hayal olmayacak vafında
Neyle ma'mur ola hâtır denilen beyt-i hazen¹⁶⁰

(Hayalinde Yûsuf ülkesi olmaz ise, hafıza denilen hüznler evi ne ile ma'mur olur?)

MISIR

Mısır ülkesi, Mısır'ın başkenti olan Kahire; memleket, ülke. Dîvan şiirinin coğrafyası içinde Mısır'dan çok bahsedilir. Yûsuf ile Züleyhâ'nın maceraları orada geçmiştir. Nil nehri Mısır'a hayat vermektedir. Ken'ân, Rûm,

¹⁵⁷ Karamanlı Aynî Divanı, s. 425

¹⁵⁸ Karamanlı Aynî Divanı, s. 79

¹⁵⁹ Karamanlı Aynî Divanı, s. 400

¹⁶⁰ Nedim Divanı, s. 12

Bağdad, Şam, Habeş gibi adlarla yan yana bulundurulur. Yine Yûsuf peygamberin güzelliğine telmîhen sevgilinin yüzü Mısır'a, kendisi de sultana benzetilir. Kelimenin "ülke, memleket" anlamıyla da çok zaman tevriye yapılır.¹⁶¹

Şair sevgilisine seslenirken, onun kapısının dilencisi olmayı Mısır'a sultan olmakla karşılaştırır. Çünkü divân edebiyatı imgeleri arasında şairin tahayyül edebileceği en yüksek dünyevi makam Mısır'a sultan olabilmektir ki, sevgilisi uğruna bunu terk etmekle yetinmez ve onun kapısının dilencisi olmayı tercih ettiğini ifade eder. Mısır'a sultan olmak, Mısır içinde Yûsuf olmak gibi ifadeler kullanılmıştır ve bunlar Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinden divân edebiyatına yansiyıp ona ait hale gelmiş sembollerdir. Kimi zaman da Hz. Yûsuf'un Mısır'a sultan olmasına telmih yapılarak Yemen, İran gibi ülkelerle beraber kullanıldığı da olmuştur.

Kapunda sâil olmak gayra mihmân olmadan yeğdür
Gedâ-yı kûyun olmak Mısır'a sultân olmadan yeğdür¹⁶²

(Senin kapında dilenci olmayı, başkalarına ev sahibi olmaya tercih ederim, köyünün dilencisi olmayı Mısır'a sultan olmaya tercih ederim.)

Ben hele şol denlüce bildüm ki hüsn içre o yar
Göz terâzûsıyla Mısır'un Yûsuf-ı Ken'an'udur¹⁶³

(Ben şu kadarını bildim ki güzellik içinde o sevgili, göz ölçüsüyle Mısır'ın ve Ken'an'ın Yûsuf'udur.)

Görün bir gün verir Mısır u Yemen gibi vezâretle
Bir ednâ bendesine kişver-i İrân u Tûrânı¹⁶⁴

(Seyredin ki, Mısır ve Yemen gibi vezirliğin verilmesi gibi, bir gün en küçük bir kuluna İran ve Turan ülkesinin hükümranlığını verecektir.)

¹⁶¹ Pala, *Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 379

¹⁶² *Bâkî Divanı*, s. 96

¹⁶³ *Mesihî Divanı*, s. 148

¹⁶⁴ *Nef'i Divanı*, s. 81

Mısır-ı cemâl, Mısır-ı melâhat; Şair sevgilinin dudaklarının güzelliğini, Mısır'ın şirinliğine benzetiyor. Siyah saçlarını Şam'a, yüzünü Rum'a, kaşını da Aydın'a benzeterek öncelikle gözünün görebildiği tüm mekanları sevgilisine benzeterek ona olan sevgisini ifade ediyor, nereye baksa onun güzelliğini gördüğünü anlatıyor, bunun yanında belirli vasıfları ile ön plana çıkmış, ün yapmış şehir isimleri seçerek sevgilisinin güzelliğini bunlarla tasvir ediyor.

Leblerin Mısır-ı melâhat kara zülfün Şam'dır
Rûm'dur yüzün gözün Aydın kaşındır¹⁶⁵

(Dudakların güzel Mısır, simsiyah saçların Şam'dır, yüzün gözün Rûm'dur, Aydın da kaşındır.)

Mısır-ı hüsn; güzellik Mısır'ı anlamına gelen tamlama, daha çok sevgili ve Yûsuf'a benzetilerek kullanılmıştır ve Yûsuf'un ağırlığınca altın ve kıymetli taşlarla tartılarak satılması konusuna da vurgu yapılır. Yûsuf u Züleyhâ hikâyesine ait kurt, terazi, sultan olmak gibi imgelerle beraber kullanılır.

Mısır-ı hüsnün şimdilik sultanı Yûsuf bâlidir
Can ile ol hâce-i hüsnün kulu olmalıdır¹⁶⁶

(Güzellik ülkesinin sultanı şimdilik gönüldeki Yûsuf'tur, ve can ü gönülden o güzellik sultanının kulu olmalıdır.)

Agır altun degerse nola ol Yûsuf-cemal
Mısır-ı hüsn içre terâzûdan iner mahbûbdur¹⁶⁷

(O Yûsuf yüzlünün ağırlığı altın değerinde olsa ne olur? Güzellik ülkesinde teraziden inen sevgilidir.)

Mısır-ı ma'nâ; Hz. Yûsuf'un peygamberliği dolayısıyla mânâ ülkesinin de sultanı olmasına telmihen kullanılır.

¹⁶⁵ Pala, İskender, *Dîvan Şiiri Sözlüğü*, "Mısır" md.

¹⁶⁶ *Usûlî Divanı*, s. 127

¹⁶⁷ *Zâtî Divanı*, s. 187

Gerçi tîg-ı zebân ile tutmuş
Mülk-i ma'nâyı üstad-ı selef

Mısır-ı ma'nâda ben de eylersem
Saltanat da'vîsini sanma salef¹⁶⁸

(Gerçi bizden önceki üstatlar mânâ ülkesini kılıç yoluyla tutmuş, ben de mânâ ülkesinde saltanat dava edersem bunu salef sanma.)

Mısır-ı aşk; Dîvan edebiyatı şairleri tarafından, hz. Yûsuf'un Mısır'da iken, Züleyhâ'nın kendisine olan aşkı ve onu elde etme çabalarının boşa çıkmasından dolayı kendisine iftira ederek zindana attırmasına telmihen, Mısır bir aşk ülkesi olarak vasıflandırılır. Ve şair kendi gönlüne seslenerek; "aşk ülkesine sultan olmak istiyorsan sen de Yûsuf gibi: 'zindan bana bunların teklif ettiklerinden hayırlıdır' demeli ve zindana girmeyi tercih etmelisin" der.

Çün azîz-i Mısır-ı aşk olmak dilersen ey gönül
Yûsuf u Mısır gibi zindana hoş gelmek gerek¹⁶⁹
Hatayî

(Ey gönül, aşk ülkesinin sultanı olmak istersen, Mısır sultanı olan Yûsuf gibi zindana hoş bakmak gerekir.)

Mısır-ı dil; gönül Mısır'ı; Hz. Yûsuf Mısır ülkesinde yaşadığı için şair kendi gönlünü Mısır ülkesine ve kendi gönlünde yaşattığı sevgilisini de Yûsuf'a benzetir.

Şam-ı zülfünle gönül Mısır'ı harâb oldu deyû
Sana iletirdi kebûter haberi döne döne¹⁷⁰
Necatî

(Sana, saçının akşamıyla gönül ülkesi harab olduğunu, güvercin döne döne uçarak haber verdi.)

¹⁶⁸ *Mesîhî Divanı*, s. 311

¹⁶⁹ Pala, İskender, *Divân Şiiri Antolojisi*, s. 310

¹⁷⁰ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 365

Sultân-ı Mısır, Mısır-ı cân; sevgiliye duyulan aşk gönülde yaşatıldığı için cân, Mısır ile tamlama yapılarak kullanılır ve Mısır ülkesinde şeker kamışı yetişmesinden dolayı şeker kelimesi ile beraber kullanılmıştır.

Besler idi tatlı dillerle velî tûtî gibi
Mısır-ı cân da bir şeker-güftâr idi eğlencemiz¹⁷¹
Usûlî

(Sofî, tûtî kuşu gibi tatlı dillerle besler idi bizi, can ülkesinde bir tatlı söz idi eğlencemiz.)

Habsten Yûsuf çıkup Sultân-ı Mısır olmuş kimi
Oldı açup goncesin ârayış-i gülzâr gül¹⁷²
Fuzulî

(Yûsuf, hapisten çıkıp Mısır sultanı olmuş gibi, gül goncasını açıp gül bahçesini süsledi)

NİL (NİL)

Mısır'ın hayat kaynağı olarak bilinen nehirdir ki ülkeyi baştan başa geçerek Akdeniz'e dökülür. Dîvan şiirinde önemli yer tutar. Mısır'a bereket getirmesi ile zikredilir. İçinde timsahlar da bulunan Nil, mavi rengi ile de şiirlerde söz konusu edilir. Bu kullanımda Farsça nîl (çivit otu, çivit rengi) kelimesinin de etkisi büyüktür.¹⁷³ Nil ve diğer nehirler, Nil-i çeşm, Nil-i göz, ayn-ı Nil, Deryâ-yı Nil, Cûy-ı Nil, Nil ırmağı, Nil-i güftâr gibi tamlamalar şeklinde kullanılır. Coşkun akan bir nehir olması sebebiyle gözyaşlarının akışı Nil'e benzetilir. Dîvan şiirinde, Nil adeta gözyaşının diğer adıdır.

Olmaz Usûlî feth-i bâb Nîl oldu bu çeşm-i pür-âb
Kaldı gönül Mısır harâb oldu sultândan ayrıldım meded¹⁷⁴

¹⁷¹ *Usûlî Divanı*, s. 136

¹⁷² *Fuzulî Divanı*, s. 128

¹⁷³ *Pala, Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 430

¹⁷⁴ *Usûlî Divanı*, s. 111

(Ey Usûlî, artık kapılar açılmaz, gözlerimden akan yaşlar Nil'e döndü,
gönül ülkesi harab oldu, sultanımdan ayrıldım, meded!)

Hasretiyle Mısır-ı hüsnin yâdına ey seng-dil
Göz yaşıyla Nil-veş sahra-yı âb ü gül kılam¹⁷⁵
Muhibbî

(Ey taş kalpli sevgili, güzellik ülkesinin hasretiyle, seni hatırlamak
için, Nil gibi gözyaşlarıyla, çölü gül ve suya çevireyim.)

Misâl-i nâme-i Farûk ayn-ı rahmet olup
Akıttı Mısır-ı sipihr üzre Kehkeşândan Nil¹⁷⁶

(Hazreti Ömer'in Nil'e mektubu Nil'in coşmasına sebep olduğu gibi o
da sema Mısırı üzerinde Kehkeşan'dan Nil nehri akıttı.)

Eski Mısırlılar nehrin taşmaması için her yıl bir kızı nehre atarak
kurban ederlermiş. Hz. Ömer zamanında bu âdet kaldırılmıştır. Nil kuruma veya
donma tehlikesi gösterince Hz. Ömer içinde "Elinde ise akma! Allah'ın irâdesine
tâbî isen sakinleş ve ak!" mânasında bir yazı olan bir kağıt parçasını gönderir.
Mısırlılar kağıdı nehre atınca nehir durulur. Yukarıdaki beyit, bu olayı
anlatmaktadır.

Mısır-ı hüsnün hasretinden her dem ey Yûsuf-cemal
Nil-i çeşmimden döker Bağdad gönlüm Rûm'a Şat¹⁷⁷
Ahmed Paşa

(Ey Yûsuf gibi güzel olan sevgili, güzelliğinin ülkesinin hasretinden,
Bağdad olan gönlüm Nil gibi coşkun gözyaşlarını Rûm'a döker Şat gibi.)

Mısır-ı hüsn içre seni görsem eyâ Yûsuf-cemâl
Tan değüldür gözlerüm yaşına değse ayn-ı Nil¹⁷⁸

¹⁷⁵ *Divân-ı Muhibbî*, II, 293

¹⁷⁶ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, "Nil" md.

¹⁷⁷ Pala, *Divân Şiiri Antolojisi*, s. 297

¹⁷⁸ *Divân-ı Muhibbî*, II, 268

(Ey Yûsuf yüzlü, güzellik ülkesinde seni gördüğümde, Nil gibi, göz yaşlarım coşarsa yerilmemelidir.)

Mısır-ı hüsnünde seninçün itdüm ey Yûsuf cemâl
Bir temâşa eyle çeşmünden akar san cûy-ı Nil¹⁷⁹

(Ey Yûsuf gibi güzel olan sevgili, senin güzelliğinin ülkesinde her ne yaptım sa senin için yaptım, bir başını çevir de bak, gözlerimden Nil nehri akar sanki.)

Kelim-i Mısır hem kilik-i şeker-hâ-yı revanımdır
Ki cûllab-ı ma'ânidir cihana Nil-i güftârı¹⁸⁰

(Mısır'ın söz sultanı hem tatlı kalemlidir, onun Nil gibi sözlerinin manaları gülsuyu gibidir.)

Şâh olaldan bu gönül Mısır'ına ol Yûsuf-cemâl
Eşk-i çeşmüm biri Nil ü biri Ceyhun olmada¹⁸¹

(Bu gönül ülkesine, Yûsuf güzelliğindeki sevgili sultan olduğundan beri, aşk gözyaşları akıtan gözlerimin biri Nil gibi, biri de Ceyhun gibi olmaktadır.)

Terk itdi battı geldi diyü şol ki yârını
Yumaz yüzi karasını Nil ü Fırat u Şat¹⁸²

(Yarini terk eden kişinin yüzünün karasını Nil, Fırat ve Şat ırmakları temizleyemez.)

PÎRAHEN (PÎRÂHEN)

"Gömlek. Dîvan şiirinde aşğın bağrındaki ve bedenindeki yaralar ile kendi teni bir pîrâhen olarak düşünülür. Ayrıca sevgilinin pîrâheni âşık tarafından kıskanılır. Çünkü o, sevgiliyi sarıp kucaklamıştır. bazen Yûsuf

¹⁷⁹ *Divân-ı Muhibbî*, II, 260

¹⁸⁰ *Nef'î Divanı*, s. 90

¹⁸¹ *Divân-ı Muhibbî*, III, 416

¹⁸² *Hayrettî Divanı*, s. 236

peygamber ile ilgili olarak da pîrâhenden bahsedilir. Kelimenin 'pirehen' şekli de kullanılır."¹⁸³

Yakub peygamber oğlu Yûsuf'a kavuşmadan evvel bir işaret olarak gömleğini elde etmişti. Dîvan şairleri de bazı işaretlerden bahseder ve Yakub peygambere telmih yaparak, bu işaretlerden sevgiliye kavuşma anlamları çıkarırlar.

Sensiz ey Yûsuf-ı gül-pîrehenim câme-i feth
Zahm urur cismime pîrahen-i mesmûm gibi¹⁸⁴

Nedim

(Ey gül gömlekli Yûsuf'um, sensiz, açılmış bu elbise zehirli bir gömlek gibi bedenime yara açar.)

YAKUB (YA'KÛB)

Hız. Yakub, İbrahim Peygamberin torunu ve İshâk peygamberin oğludur. Eyyûb peygamber de onun yeğeni olur. Dayısının iki kızı ile evlenmiş ve bunlardan oniki oğlu dünyaya gelmiştir. Oğulları içinde Yûsuf ile Bünyamîn aynı anneden doğmuşlardır. Babası İshâk'ın vefatından sonra Ken'ân ilinde kalmıştır. Allah ona peygamberlik verdi. Yûsuf'u kardeşlerinin kuyuya atmalarından sonra Beytül-ahzen (hüzünler evi) denilen kulübesinde onun hasreti ile yıllarca ağlamış ve ağlamaktan gözleri görmez olmuştur. Yıllar sonra oğlu Yûsuf ona gömleğini göndermiş ve gözleri açılmıştır. Ömrünün son zamanlarında Yûsuf'un yanında rahat bir hayat sürmüştür. Yakub peygamberin lakabı 'İsrâîl'dir. Onun soyundan gelenler 'Benî İsrâîl (İsrâîl oğulları)' diye adlandırılmıştır. Hız. Yakub ile peygamberimiz arasında gelen bütün peygamberler onun soyundan gelmişlerdir. Yakub peygamberin mezarı hız. İbrahim'in mezarının yanındadır. Edebiyatta çoğu zaman hız. Yûsuf ile ilgili olarak anılır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzânı,

¹⁸³ Pala, İskender, *Divân Şîri Sözlüğü*, s. 442

¹⁸⁴ Pala, İskender, *Divân Şîri Sözlüğü*, s. 456

gözlerinin açılışı vs. telmih konuları ile ele alınır. Aşık bu çektikleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Yakub'a benzetir.”¹⁸⁵

Yakub peygamberin yıllar boyunca ağlamaktan gözleri görmez olmuş ve Yûsuf'un gömleğini gözlerine sürdüğünde gözleri açılmıştır. Dîvan şairleri tarafından hüznü, kaygısı, ayrılık elemi, gözyaşları, görmesini yitirmesi, Yûsuf'un gömleğinin kokusunu çok uzaklardan hissetmesi ve onu gözlerine sürdüğünde tekrar görmesini kazanmasına telmih edilerek şiirlerde kullanılmıştır.

Gönlüm gözüm açılsa Yakub-sıfat tân mı
Can Mısırına Yûsuf bir gül-pirehen olmuşdur¹⁸⁶

Senden ayru giceler tâ subh ey Yûsuf-cemâl
Çektiğim Yâkûb-veş hüzn içre kaygular mıdır¹⁸⁷

Redd oldu nergise yine Yakub-veş basar
Gül Yûsufundan erdi meğer bûy-ı pirehen¹⁸⁸

Kana boyandı çü gül Yûsufunun pireheni
Gözi ağ eyledi Yakub gibi yâsemeni¹⁸⁹

İftirakınla efendim bende takat kalmadı
Yehpâre oldu bu dil aşkda muhabbet kalmadı

Şol kadar ağlatdı ben bîçâreyi hükm-i kazâ
Giryeden hiç Hazret-i Yakub'a nevbet kalmadı¹⁹⁰

Yakub-ı mahabbet; Hz. Yakub'un Yûsuf'a olan muhabbeti dolayısıyla Dîvan şairleri 'Yakub-ı mahabbet' tamlamasını kullanmışlardır. Muhabbet adeta Yakub demek olmuştur. Çünkü Yakub Yûsuf'a olan muhabbeti dolayısıyla ondan ayrı kalmanın acısıyla o kadar ağlamıştır ki ağlamaktan

¹⁸⁵ a.g.e., s. 566

¹⁸⁶ *Zâîf Divanı*, s. 262

¹⁸⁷ *Divân-ı Muhibbî*, I, 129

¹⁸⁸ *Şeyhi Divanı*, s. 45

¹⁸⁹ *Mesîhi Divanı*, s. 278

¹⁹⁰ *Sultan Ahmed Divanı*, s. 214

özlerine ağ düşmüş ve görmez olmuştur. Dîvan şairlerince muhabbet; sevgili uğruna kendini feda etmektir ve onlar bunun en güzel örneğini Hz. Yakub'da bulurlar.

Maksûd kolaylıkla azîzim ele girmez
Çeşm etti fedâ Yûsuf'a Yakub-ı mahabbet¹⁹¹
İzzet Molla

(Azizim, insanın istediği şey kolaylıkla eline geçmez, Yakub, Yûsuf'a muhabbeti için gözlerini feda etti.)

Hüzn-i Yakub, Yakub-ı gam; Yakub peygamberin adı muhabbetle özdeş hale gelmekle kalmamış, aynı zamanda hüzn ve gam ile de aynı anlamları ifade edecek kadar hüznle hem-dem olmuştur. Artık Dîvan şiirlerinin sembol dünyasında 'hüzn-i Yakub' tamlaması meşhur olmuştur. Eyyûb peygamberin sabırla ünleneceği gibi Yakub peygamberin ismi de hüznle özdeş hale gelmiştir.

Dilersen kim elüne gire mahbûb
Gerekdür hüzn-i Yakub sabr-ı Eyyûb¹⁹²

Çeşm-i Yakub-ı gama Yûsuf-ı Mısır-ı eş'âr
Gevher-i dîde-i hun-bâr ile mevzûn gibidir¹⁹³

Yakub-ı dil ; Ya'kub peygamberin gönlü hüznle ve hüznler evinde çektiği yalnızlık, hasret ve bekleyişle özdeş hale gelmiştir.

Ey bâd-ı sabâ hüznini Yakub-ı dilin di
Hem-râh olasin Yûsuf-u gül pirehenümle¹⁹⁴

Ey Yûsuf-u sâni gel otur cân gibi tende
Tenha koma Yakub-ı dili beyt-i hazende¹⁹⁵

¹⁹¹ Pala, İskender, *Dîvan Şiiri Sözlüğü*, "Yakub" md.

¹⁹² *Divân-ı Muhibbî*, I, 54

¹⁹³ *Şeyh Gâlib Divanı*, s. 80

¹⁹⁴ *Divân-ı Muhibbî*, III, 404

¹⁹⁵ *Mesîhi Divanı*, s. 274

Dîde-i Yakub, Çeşm-i Yakub; Yakub peygamberin gözleri ağlamaktan görmez olmasına telmihen Dîvan şairleri tarafından bir imge olarak kullanılmıştır.

Gelince Yûsuf-ı gül intizâr-ı hasretten
Agardı dîde-i Yakub gibi her jale¹⁹⁶

O Yûsuf-pîreherler hayf kim pinhân olup dilden
Bu mir'âtu's-safâyı çeşm-i Yakub eylemişlerdir¹⁹⁷

(O Yûsuf gömlekliler yazık ki gönülden gizlenip, bu safa ayinesini Yakub'un gözleri gibi eylemişlerdir.)

YILDIZ

Yûsuf'un (as) rüyasında kardeşlerini yıldızlar şeklinde görmesine telmihen yıldızlar onun kardeşlerine benzetilmiştir.

Pîr-i nûrânîye nâgeh gelüp ihvân-ı nücûm
Subh pirâhenin ergürdi edüp kan-şekil¹⁹⁸

Hayâlî Bey

(Yûsuf'un rüyasında yıldızlar şeklinde gördüğü kardeşler, vakitsizce sabah erkenden Yûsuf'un gömleğine kan sürmüş olarak Yakub'a geldiler.)

YÛSUF

Hız. Yûsuf, Yakub peygamberin oğludur. Dîvan şiirinde adı en çok geçen peygamberlerden biridir. Fevkalade güzelliğiyle çoğu zaman şairler sevgiliyi ona benzetirler, hatta sevgili Yûsuf-ı sâni (ikinci Yûsuf) olarak adlandırılır. Çocukken gördüğü rüyasında ay, güneş ve on bir yıldızın kendisine secde etmeleri, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, terazi ile tartılarak ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyhâ ile olan maceraları, zindana

¹⁹⁶ *Mesîhi Divanı*, s. 34

¹⁹⁷ *Şeyh Gâlib Divanı*, s.

¹⁹⁸ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 474

atılması, güzel rüya tabir etmesi, Yakub'dan ayrı düşmesi, köle olarak satılması, daha sonra ise Mısır'a sultan oluşu vs. nedenlerle birçok beytin konusunu oluşturur. Yûsuf u Zelîhâ mesnevîleri bunun en büyük sebebini oluşturmaktadır. Dîvan şairleri tarafından Mâh-ı Ken'ân diye isimlendirilen odur. Lâkabı ise Sinân'dır.

Habsten Yûsuf çıkup Sultân-ı Mısır olmuş kimi
Oldı açup goncesin ârayış-i gülzâr gül¹⁹⁹

(Yûsuf, hapisten çıkıp Mısır sultanı olmuş gibi, gül goncasını açıp gül bahçesini süsledi.)

Bir kaç azîz mısır-ı melâhatde Yûsuf
Benzer cemâl-i yâra diyu vay ki satdılar²⁰⁰

(Güzel Mısır'da Yûsuf sevgilinin güzelliğine benziyor diye yazık ki onu sattılar.)

Bir hûb terâzûdan her sim-bedendür
Yûsuf la melâhatde hemân iki birâder²⁰¹

(Bir sevgili ki, gümüş bedenlidir terazide, Yûsuf la güzellikte aynı iki kardeş gibidir.)

Lâyık eğer ki çâh-ı zenahdânı Yûsufun
Yazmağa vasf-ı hüsnini anun devât ola²⁰²
Zâtî

(Eğer onun güzelliğini yazmak için Yûsuf'un çene çukuru mürekkep koyulan divit olsa ona layıktır.)

Mustafa mahkeme-i hüsne gelince Zâtî
Hazret-i Yûsuf idi yirine anun nâ'ib²⁰³
Zâtî

¹⁹⁹ *Fuzûlî Divanı*, s.

²⁰⁰ *Zâtî Divanı*, s. 152

²⁰¹ *Zâtî Divanı*, s. 314

²⁰² *Zâtî Divanı*, s. 26

²⁰³ *Zâtî Divanı*, s. 67

(Ey Zâtî, güzellik mahkemesine Mustafa (sas) gelince, Hazreti Yûsuf orada onun vekili idi.)

Yûsuf-ı s n ; Dîvan  iirinde, Yûsuf peygamberin güzelliği temsil etmesinden dolayı sevgiliye ikinci Yûsuf anlamına gelen Yûsuf-ı s n  denilmiştir. Yûsuf u Züleyhâ hikâyesine ait mazmunlarla beraber kullanılır.

Y ri ey Yûsuf-ı s n  ana sat kendin  kim
O senün M sr-ı muhabbetde har d run ola²⁰⁴

(Ey ikinci Yûsuf, kendini sevgi ülkesinde m  terin olan birine sat.)

S re-i Yûsuf; Dîvan  iirinde önemli bir yer tutan Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinden kaynağını Kur'an'daki Yûsuf s resinden alması dolayısıyla Yûsuf s resi de bir imge olarak kullanılmıştır.

Cem l n mushafında hatm olupdur
Bi-hakk-ı S re-i Yûsuf mel hat²⁰⁵

(Güzellik , Yûsuf suresinin hakkı için, senin yüz mushafında hatm olunmuştur.)

Yûsuf-cemâl; Yûsuf peygamberin döllere destan güzelliği dolayısıyla Dîvan  iirinde sevgili 'Yûsuf g zelli inde' şeklinde tanımlanır. Yûsuf peygamberin hayatı boyunca çektiği eziyet ve sıkıntılar ve sonunda eri ti i makamlar hatırlatılarak bunlardan ibretler çıkarılır.

Hemin ancak terazusundan ol Yûsuf-cemâl indi
Gönül her aşırı altun değer hub  terazular²⁰⁶

(O teraziden tıpkı o güzeller güzeli Yûsuf gibi biri indi, gönül her zerresi altın değerinde olan sevgiliyi arzular.)

²⁰⁴ *Zâtî Divanı*, s. 29

²⁰⁵ *Zâtî Divanı*, s. 82

²⁰⁶ *Zâtî Divanı*, s. 184

Cevre tartılmış kılıcdur gerçi ol Yûsuf-cemâl
Merhamet vaktinde kalbi kal'a-i pülâd olur²⁰⁷

(O Yûsuf yüzlü, eza ile tartılmış kılıçtır, merhamet vaktinde kalbi
çelikten bir kale olur.)

Yûsuf-ı gül-pîrehan; Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinde Yûsuf'un
gömleğine telmihen kullanılır.

Sensiz ey Yûsuf-ı gül-pîrehanım câme-i feth
Zahm urur cismime pîrahen-i mesmûm gibi²⁰⁸
Nedim

(Ey gül gömlekli Yûsuf'um, sensiz, açılmış bu elbise zehirli bir gömlek
gibi bedenime yara açar.)

ZİNDAN

Dîvan şiirinde Yûsuf peygamberin yıllarca zindanda kalması sebebiyle zindan imgesi kullanılmıştır. Bununla beraber sevgilinin çene çukuru da aşığın içine hapis olduğu bir zindan olarak nitelendirilmiştir. Aşığın gönlü sevgilinin çene çukuru olan bir kuyuya düşmüş ve bu kuyu Yûsuf'un içine atıldığı kuyu ile özdeşleştirilmiştir.

Hattı yazmış dilberin çâh-ı zenehdânında kim
Bu hezârân Yûsuf-u Mısırîlerin zindânıdır²⁰⁹
Ahmed Paşa

(Bu güzel dilberin çene çukurunda hattını yazmış, öyle ki bu binlerce
Mısırlı Yûsuf'un zindanıdır.)

²⁰⁷ *Zâtt Divanı*, s. 297

²⁰⁸ *Nedim Divanı*, s. 353

²⁰⁹ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, "Çâh" md.

Ol zenah mı yâ rasad-gâh-ı sipihr-i izz ü nâz
Yâ çeh-i Bâbil-sitân yâ Yûsuf'a zindan mıdur²¹⁰

(O sevgilinin çene çukuru ya gökyüzünü seyretmek için bir rasadgahdır, ya Babil kuyusu yoksa Yûsuf'a zindan mıdır?)

ZÜLEYHÂ, ZELÎHÂ

Dîvan şiirinde Züleyhâ imgesi, Yûsuf u Züleyhâ hikâyesine ait olan bir takım olaylara telmih yapılarak kullanılır. Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtılması, Züleyhâ'nın Yûsuf'u satın alması, ömrü boyunca sabırla Yûsuf'a olan aşkında devam etmesi, nefsinin arzularına uyarak Yûsuf'u elde etmeye çalışması, güzelliği, Mısır ileri gelenlerinin hanımlarını davet edip onlara turunc ikram etmesi ve onların Yûsuf'u görür görmez güzelliği karşısında hayretten ellerini kesmeleri gibi hikâyede geçen olaylarla sevgili arasında irtibatlar ve benzer yönler kurularak kullanılmıştır.

Mısır-ı dilde mâlik olsun nakd-i sabra ey aziz
Yûsuf'una bir Züleyhâ-veş harîdâr isteyen²¹¹

(Ey Aziz, gönül Mısır'ında Yûsuf'una, Züleyhâ gibi bir müşteri olmak isteyen, sabır gibi bir mülke de sahip olsun!)

Züleyhâ tâ ebed nevmîd olurdu zevk-i vuslattan
Bu istiğnâ vü bu nâzı göreydi düşde Yûsuf ger²¹²
Nefî

(Eğer Züleyhâ düşünde, Yûsuf'un istiğnâ ve nazını görseydi, kavuşmanın zevkinden sonsuza kadar ümidi keserdi.)

Revâdır ger Ferîdûn ile Behrâm olsa lâlası
Sezâdır ger Züleyhâ ile Belkıs olsalar dâye²¹³

²¹⁰ *Hayâlî Bey Divanı*, s. 286

²¹¹ *Hayâlî Bey Divanı*, s. 145

²¹² *Nefî Divanı*, s. 113

²¹³ *Nefî Divanı*, s. 107

(Eğer Feridun ile Behram sevgilimin öğretmeni olsa, Züleyhâ ve Belkıs da onun dadısı olsa ona layıktır.)

Habsten Yûsuf çıkıp sultân-ı Mısır olmuş kimi
Oldu açıp oncesin ârâyış-i gülzâr gül

San Züleyhâ halvetidir gonce-i der-beste kim
Çıkdı andan dâmen-i çâkiyle Yûsuf-vâr gül²¹⁴

Fuzûlî

(Onun düşüncesine göre Yûsuf gibi hapisten çıkıp Mısır'a sultan olmuş gibi elindeki gonca, sanki Züleyhâ ile yalnız kalmış gibi ki ,oradan yırtılmış eteğiyle Yûsuf gibi bir gül çıktı.)

Ya felek Mısırında sultan oldu bir Yûsuf-cemâl
Ya Züleyhâdır tutar nârenc-i zer-peyker güneş²¹⁵

(Ya Mısır göklerinde Yûsuf gibi güzel biri sultan olmuş, ya da güneş yüzlü Züleyhâ elinde turuncu tutuyor.)

Kasr-ı Züleyhâ; Züleyhâ'nın Yûsuf için yaptırdığı saraya telmihen Dîvan şiirinde bir imge olarak kullanılmıştır.

Olaydı ger bu revnak bu safa kasr-ı Züleyhâ'da
Dil ü cândan olurdu seyr için Yûsuf harîdârı²¹⁶

(Eğer bu parlaklık ve güzellik Züleyhâ'da [sarayında] olsaydı, Yûsuf onu seyretmek için cân ü gönülden müşteri olurdu.)

Çeşm-i Züleyhâ; Züleyhâ'nın Yûsuf'u zindana attırdıktan sonra ondan ayrı kalmanın ve ona kavuşamamanın verdiği acı ile uzun yıllar boyunca ağlayıp inlemesini anlatan bir tamlamadır.

²¹⁴ Pala, İskender, *Divân Şiiri Antolojisi*, s. 21

²¹⁵ Ahmet Paşa Divanı, s. 43

²¹⁶ Nefî Divanı, s. 87

Yûsuf-ı hurşîdden ayrılmagın Yakub-ı çarh
Her gice çeşm-i Züleyhâ gibi olur jale-bâr²¹⁷

(Yakup feleği, Yûsuf güneşinden ayrılmakla her gece Züleyhâ'nın gözleri gibi gözyaşları ile dolar.)

Züleyhâ-yı cihân; Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinde, Yûsuf'u elde etmek için züleyha'nın kurduğu düzenler sebebiyle Dîvan şiirinde cihanın Züleyhâ'sı demek hile, yalan ve bir kadının fettanlığı ve işveleri ile aynı anlamlara gelir olmuştur.

Bin şîvasi vardır bu Züleyhâ-yı cihânın
Ey Yûsuf-ı hüsn eyleme zindânı ferâmûş²¹⁸
İzzet Molla

(Bu dünyanın Züleyhâ'sının bin türlü işvesi vardır, Ey Yûsuf gibi güzel olan, zindanı sakın unutma!)

Mekr-i Züleyhâ; Züleyhâ'nın bir hile ve düzen kurarak herkesi köşkünden uzaklaştırıp Yûsuf'u elde etmeye çalışması ve Yûsuf'un iffetli tavrı karşısında ona zorla sahip olmaya yönelmişken onun gömleğini arkadan yırtması Züleyhâ'nın mekri olarak Dîvan şiirine geçmiş olan bir mazmundur.

Gülün pirâhen-i Yûsuf gibi dâmânı çâk olmuş
Nesîm-i perdedâr kıldı meğer mekr-i Zelihâ'yı²¹⁹
Bâkî

(Yûsuf'un gömleği gibi gülün de eteği yırtılmış, meğer Zelihâ' nın hilesine rüzgarı perde eylemiş.)

Züleyhâ-yı ümid; Dîvan şiirinde kendisine kavuşmak arzu edilen sevgiliyi ifade eden bir mazmundur.

²¹⁷ *Mesîhi Divanı*, s. 165

²¹⁸ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*, “Yûsuf” md.

²¹⁹ Pala, İskender, *Divân Şiiri Antolojisi*, “Pîrehan” md.

Yüz sürer dâmânına bir gün Züleyhâ-yı ümîd
Sen hemân ey Yûsuf-ı Mısr-ı melâhat ağır ol²²⁰
Lâ-edrî

(Ey güzellikte Mısır'ın Yûsuf'u, belki bir gün ümidin olan Züleyhâ
senin eteğine yüz sürer, sen ağır ol ve bekle.)

Zelîhâ-yı fenâ; Zeliha'nın Yûsuf'un gömleğini arkadan yırtarak onun
zindana girmesine sebep olmasına telmihen kullanılmıştır.

Dostum anun Zelîha-yı fenâ ardıncadur
Yûsuf-ı hüsnün kalur sanma ki dâmânı dürüst²²¹

(Dostum, fena olan Zeliha, Yûsuf'un peşindedir, sanma ki onun eteği
sağlam kalır.)

²²⁰ Pala, İskender, *Divân Şiiri Sözlüğü*,
²²¹ *Zâû Divanı*, s. 79

Dördüncü Bölüm

**MESNEVÎLERİN BENZERLİK-FARKLILIK ANALİZİ VE
TABLOLAR**

I. SEÇİLMİŞ MESNEVÎLERİN BENZERLİK VE FARKLILIK ANALİZİ

Tezin bu bölümünde Türk Edebiyatından seçilmiş beş mesnevî ile Arap Edebiyatından seçilmiş bir mesnevînin karşılaştırılması yoluna gidilecektir. Karşılaştırırken hikâyede geçen duygusal temler; aşk, şefkat, kıskançlık, ayrılık ve hasret, sabır, iftira-yalan ve pişmanlık temleri açısından altı mesnevînin yaklaşım ve yorumları incelenecektir.

Hikâyenin ana konularından biri de görülen rüyalar, rüyaların yorumu ve bir peygamber olan Yûsuf'a rüya yorumunun öğretilmesidir. Mesnevîler de bu konuları ağırlıklı olarak inceler. Bu bölümde mesnevîlerin bu konudaki benzer ve farklı yönleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Hikâyenin; her döneminde farklı rolleri ile etkinliği görülen çok sayıda kahraman vardır. Yûsuf hikâyesi, bu özelliği ile de diğer aşk hikâyelerinden ayrılmıştır. Bu bölümde ayrıca, hikâyenin kahramanları ile ilgili, mesnevîlerdeki farklı yaklaşımlar tespit edilecektir.

Hikâye bir peygamber kıssası olduğundan dînî motifler çok fazla göze çarpmaktadır. Bunlar; peygamberlik, kader ve mucizeler başlıkları altında ele alınacaktır.

Ayrıca, hikâyede duygusal temlerin simgesi olmuş motifler incelenecektir. Kuyu, kervan, kurt, gömlek, zindan, Mısır ve Nil motifleri bu açıdan ele alınacaktır.

Mesnevîlerde Yûsuf hikâyesi, müelliflerinin hayal gücü ile zenginleşmiş, farklı cepheleri ile gelişmiş, anlatım ve yorum zenginliğine sahip olmuştur. Yine mesnevîler, müelliflerinin en çok önem verdiği bölümlerin daha geniş ve ayrıntılı olarak anlatılması ile aynı konuda olmasına rağmen farklı eserler olarak ortaya çıkmışlardır. Kimi mesnevî Hz. Yûsuf'un çocukluk maceralarını uzun uzun anlatır. Bir diğeri peygamberliğine vurgu yaparak onun nübüvveti ile ilgili bahisleri ön plana çıkarır. Kimi ise, bir aşk hikâyesi olma özelliğinin altını çizer ve Yûsuf ve Züleyhâ'nın aşklarına geniş yer ayırır. Son olarak mesnevîlerde ağırlıklı olarak önem verilen bölümler ele alınacaktır.

A. Hikâyede Geçen Duygusal Temler

Hikâye birçok duygusal kavram ile örülü bir kurguya sahiptir. Hikâyede bahsi geçen önemli duygusal temler; Yûsuf ile Züleyhâ'nın aşkları; Hz. Yakub'un Hz. Yûsuf'a duyduğu şefkat; kardeşlerinin kıskançlıkları; Yakub'un, çok sevdiği oğlundan, Yûsuf'un babası ve yaşadığı memleketinden, Züleyhâ'nın da Yûsuf'tan ayrılıkları; Yakub'un ve Züleyhâ'nın Yûsuf'tan ayrıldıktan sonra yaşadıkları hasret; Hz. Yakub'un ayrılık acısı karşısında gösterdiği sabır ve Yûsuf'un zindana sabrı; kardeşlerin "Yûsuf'u kurt yedi" diye söyledikleri yalan, Züleyhâ'nın Yûsuf'a iftirası, Züleyhâ'nın Yûsuf'u zindana attırdıktan sonra duyduğu ve kardeşlerinin Yûsuf'u kuyuya atmalarından duydukları pişmanlıklar; olarak sıralanmaktadır.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevîlerinde bu temlere çok sık rastlanmaktadır. Karşılaştırmada esas alınacak olan mesnevîlerde, bu temlere değişik yoğunluklarda yer verilmiştir. Burada yapılacak olan mesnevîlerin bu konular ve temlere verdikleri anlamlar, anlatım özellikleri ve ne yoğunlukta yer verdikleridir.

1. Aşk

Mesnevîlerde tahlil edilen psikolojik haller içerisinde insan davranışlarını en fazla etkileyen ve değiştiren hal, aşk olarak görülüyor. Etkisi diğer unsurlardan daha fazladır. Bu hikâyede aşk merkezdedir, bütün olaylar aşk etrafında döner. Züleyhâ'nın içine düştüğü duygusal çöküntü de bu düşünceyi doğrulamaktadır. Aşk psikolojisi mesnevîlerde tek taraflı olarak verilmiştir. Züleyhâ'nın yıllar boyunca şiddeti artarak devam eden aşkı isteğine kavuşamamaktan dolayı ıstırapı da beraber getirmiştir. Mısır'da Aziz'in hanımı olarak çevresinde itibar sahibi olmasına rağmen Züleyhâ içinde bulunduğu aşkın insana verdiği ruh haliyle akıl ve mantığı ile hareket edemez, ona duyguları yön verir.

Mesnevîlerde Züleyhâ'nın aşkı şu safhalarda şekillenir;

İlk olarak Züleyha düşünde gördüğü güzelliğe âşık olur. Mesnevîler bunu önemli bir konu olarak ele alır. Kemal Paşazâde mesnevîsinde Züleyhâ'nın Yûsuf'a düşünde âşık olduğunu söyler:

Gözine görününce ol perî-veş
Bu mâhun hirmenine urdı âteş

Hedeng-i gamzesile hasta oldu
Kemend-i zülfile pâ-beste oldu

Şeyyad Hamza'nın mesnevîsinde de bu konuda benzerlik vardır:

Kızı Zelîhâ düşte gördü bir suret
Yûsuf'undu düşte gördü ol suret

Aşık olur bir nazarda surete
Aşık olan nice uyuya yata

Yahya Bey mesnevîsinde rüyada görür görmez âşık olmasını şu beyitle anlatır:

Düşinde bir acep sevdâya düşdi
Mahabbet âteşi ile tutuşdı

Darîr de rüyada aşka yer vermektedir:

Düşde gördi bir gice ol bâ-kemâl
Kudret-i yezdân bir oğlan cemâl

Ayrıca Züleyhâ, Mısır'a satılmaya gelen Yûsuf'un dillere destan güzelliği anlatılınca, rüyasında görüp âşık olduğu kişiye benzediğini düşünüp ona daha henüz onu görmeden, güzelliğini duyarak âşık olmuştur. Yine Taşlıcalı Yahya Bey bu konuya vurgu yapar:

Zelîhâ gûşına girdi bu evsâf
Şikâf itdi yakasın nitekim kâf

...
Eyitdi ol perî-ruhsârdur bu
Düşümde sevdüğüm dildârdur bu

Kemal Paşazâde de buna yer vermektedir:

Eyitdi Yûsuf'a ey mihr-i ruşen
İşitdüm ayyüzün vasfın ırakdan

Kulakdan âşık oldum gün yüzüne
Gelüp çün kim kulak urdum sözüne

Hamdî de bu konuda benzer ifadeler kullanır:

Sözi dellale tek olur dil-keş
'Âşık gûşden salar âteş

Aşk birden bire gelir. Âşık, sevgilisini görünce hemen kendini kaybedip yere düşer. Artık onun işi gücü, ağlamak, inlemek olur.²²² El-Bedrüt-Temmâm'da Züleyhâ'nın bu aşkı şöyle dile getirilir:

²²² Levend, Agah Sırrı, "Divân Edebiyatında Hikâye", *TDAY, Belleten* (1967), s. 80

/225. Züleyhâ'nın ona karşı sevgisi bir kat daha arttı.
Yemeden içmeden kesildi. /226. Gözlerinden aşk gözyaşları
boşalıyordu. Yûsuf'a karşı heyecânı gittikçe artıyordu./

Kemal Paşazâde de bunu destekler:

Yüzün görince gitdi kendözinden
Gözin ayırmadı hiç ay yüzinden

Darîr de âşkın kendini kaybetmesini aşağıdaki beyitte
anlatır:

'Âşık olan kişide 'âr olmaya
Nâm u nengi salmışam ben bir yana
...
On sekiz yıl nevha kıldı ol tamâm
Gice gündüz 'ışkıla aglar müdâm

Mesnevîlerde Züleyhâ yaptıklarından mazur görülür. Çünkü âşık
aşkın derdiyle öylesine kendini ve dünyayı unutmuştur ki yaptığı işden haberdar
olmaz, kendinden geçmiştir. Taşlıcalı Yahya Bey âşkın hâlini aşağıdaki
beyitlerle anlatır:

Ziyade mest ü medhûş olsa 'âşık
Olur ahvâli cümle nâ-muvafık
Şarâb-ı aşkdan hergîz ayılmaz
Hatasın anlamaz işini bilmez

Hamdullah Hamdî 'nin de buna benzer ifadeleri vardır:

Hâl-i aşk beli karar olmaz
Çünkü âşıkta ihtiyar olmaz

Kemal Paşazâde mesnevîsinde, Hamdî'nin yukarıda söylediğine
yakın bir anlam ile, Zelîhâ'nın aşk ile hemdem olduğu ve âşıklık zamanının
kendisine bir oyun oynadığını ve sevgilisinin tatlı hallerini ona zehir haline
dönüştürdüğünü söylemektedir. Hamdî'de olduğu gibi diğer şairlerde de benzer
ifadelere rastlanır Zelîhâ aşkında ve aşkının duygu yüklü haline kapılarak

yaptıklarında mazur gösterilmek isteniyor gibidir²²³. Kemal Paşazâde bunu şöyle ifade eder:

Zelîhâ ki olmuş idi şevk ile mest
Harif-i ışk ile olmuşdı hemdest

Zelîhâya aceb bend oynadı dehr
Ki yarin mâr kıldı şekkrîn zehr

Taşlıcalı Yahya Bey de bunu şöyle ifade eder:

Kemâl-i 'ışk odur kim 'âşık-ı pâk
Hicâbı perdesini eyleye çâk

.....
Anun kim elde yoktur ihtiyârı
Nice pinhân ider esrâr-ı yârı

Darîr de bu konuda Züleyhâ'yı mazur gösterenlerden biridir:

Nice gördünüz nigârâ hâlûmi
'Ayb kılman olmışam uş ben şikâr

...
Kamu hayrân oldu anun derdine
Kimse irişmedi 'ışkı girdine

Taşlıcalı Yahya Bey ayrıca aşkın fazilet ve mihnetlerini anlattığı bir bölümde âşkın yaptıklarını bir cezbe içinde yaptığını söyler ve şöyle der:

O bâdun şevkı ile âşık-ı has
Hazan yaprağı gibi oldu rakkas

Bu mihri 'ışk irişince Hudadan
Halas eyler kuyud-u masivadan

Şeyyad Hamza'da da aşık Zelîhâ mazur görülür:

Çünkü Yûsuf ol işe sabreyledi
Ol Zelîhâ delirdi gör neyledi

Turugeldi ol dem u koçtu anı
Neylesin âşıkturur göynür canı

²²³ **Dolu**, Halide, "Yûsuf Hikâyesinde Aşk Temi" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (c.V, 1953), s. 109

Âşık aya, güneşe, dağlara, taşlara seslenir; derdine onların da ortak olmasını ister.

Taşlıcalı Yahya Bey, Zelihâ'yı ay ve güneşle konuşturur.

Eyitdi sen de âşık mısın ey mâh
Kesilmez ıztırâbun tâ sehergâh

.....

Zelihâ itdi hurşîde hitâbı
Didi ey devri âlem âfitâbı

Kemal Paşazâde de Zelîhâ'nın aya hitabı başlıklı bir şiire yer verir şiir şöyle başlar:

Sitare gibi yummayup gözini
Bakup ay yüzine söyler sözünü

Mesnevîlerin tümünde Züleyhâ'nın Yûsuf'a olan aşkı zaman içerisinde mecâzîlikten sıyrılıp ilahî bir boyut kazanmıştır. Nitekim hikâyenin sonunda Züleyhâ ihlas ile imana gelmiş ve Yûsuf'un dînîne girmiştir. Hamdullah Hamdî Züleyhâ'nın aşkının onu imana ulaştırmasını şöyle ifade eder:

Çün Züleyhayı zinde eyledi 'ışk
Anı Mevlaya bende eyledi 'ışk

Taşlıcalı Yahya Bey de buna işaret eder:

Kemâle irdi imân-ı Zelîhâ
Mu'în oldu ana her yerde Mevlâ

Darîr:

Tâ'ata degşürdi Yûsuf 'ışkını
Tanrı dergâhına dutdı yüzünü

Bu büyük aşk, sonunda dînî inanışların gerektirdiği şekilde dünyevî bir kavuşma ile sonuçlanır. İslam kültürünün bir yansıması olarak kaleme alınan hikâyede şairler, aşktaki ilâhîliği bozmaz ve âşıkların kavuşma zamanında da dînî bağları ihmal etmez. Nitekim Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinde mesnevî şairleri Yûsuf ve Züleyha'nın nikahının Allah'ın izni ile gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır.

Hamdî'de bu şöyle vurgulanmaktadır:

Yûsuf'a çünkü hazret-i Fettah
Buyruk etti ki ede akd-i nikah
.....
Oldu çün dîn-i Halîl üzre nikâh
Şeb-i hicr âhir oldu doğdu sabâh

Kemal Paşazâde de benzer şekilde ifade edilir:

Tamam oldu düğün tertibi bitdi
Gereklü neyse hep yirine yitdi

Nikah oldu Halil'in dînî üzre
Benî İsrail'in âyini üzre

Şeyyad Hamza da bunu desteklemektedir:

Çalap'tan selâm getirdi etti bil
Zelha'yı al kendözüne yar kıl

Çüftlen anı Tanrı'nın tut buyruğun
Kudreti var gidere karılığın

Darîr:

Kıydılar kebin bâ-emr-i celîl
Hem ber-ism-i şer-'i İbrâhîm Halîl

Mesnevîler, evlendikten sonra Yûsuf'un da Züleyhâ'ya aşık olduğunu anlatır. Şeyyad Hamza Yûsuf'un aşkını aşağıdaki beyitle anlatır:

Yûsuf döner çünkü varır saraya
Gönlü düşer Yûsuf'un Zelîhâ'ya

Darîr de bu konuya değinir:

Hâliyâ Yûsuf nazar kıldı ana
'Âşık oldu cânıla nidem sana

2. Şefkat

Şefkat, mesnevîlerde Hz. Yakub'un Yûsuf'a olan hissiyatı olarak anlatılır. Bazı mesnevîler Hz. Yakub'un Yûsuf'a olan hissiyatını aşk olarak ifade eder. Taşlıcalı Yahya bey, bu duyguyu aşk olarak yorumlayanlardan biridir:

Sığışmaz gönüle iki sevgü
Hazer kıl masiva bahrinden el Yûsuf
.....
'Acebdür 'ışk-ı Yakub-ı zeman
Fırak-ı Yûsuf'a olur bahane

Darîr Yakub'un Yûsuf'a olan şefkatini şöyle anlatır:

Kamudan Yusufu pek sever idi
Ana ilm öğretmeğe iver idi

Babasının Yûsuf'a düşkün olması El-Bedrû't-Temmâm'da da belirtilir:

/23.Babası üzerine titrerdi. Onu diğer çocuklarından fazla severdi. /24.Ona karşı daima yumuşak davranır asla Yûsuf'u yanından ayırmazdı./

3. Kıskançlık

Mesnevîlerde Hz. Yakub'un Yûsuf'a olan aşırı ilgisinden dolayı kardeşlerin duyduğu kıskançlık anlatılır. Değişik rivayetlerde kıskançlığın farklı sebepleri vardır. Birincisi, kardeşlerin kıskançlığının sebebi Yûsuf'un kendini beğenmişliği olarak anlatılır. Bu da Yûsuf'un çocukken kendini beğenmiş ve güzelliği ile gurur duyan, kardeşleri hakkında babasına söz taşıyan bir karakter taşıdığı şeklindeki tevatür rivayetinin bir yansıması olarak mesnevîlere geçmiştir. İkinci sebep, babanın aşırı ilgisidir. Yûsuf'a olan aşırı ilgisi ve farklı muamelesi diğer kardeşleri kıskandırmıştır. Ancak burada vurgu yapılan babanın kardeşler arasında ayırım yapması olduğu için problemin kaynağı olarak Hz. Yakub

gösterilmektedir. Üçüncüsü ise, Şeyyad Hamza'da bahsi geçen, Hz. Yâ'kûb, peygamberlere has bir ferasetle Hz. Yûsuf'un peygamber olacağını bilmesi ve bu sebeple de Yûsuf'u diğerlerinden farklı bir evlat olarak sevmenin ötesinde, bir peygamberin bir başka peygamberi sevmesidir. Yûsuf ileride peygamber olacağına dair işaretleri almış olan babası tarafından korunup kollandığı için kardeşleri tarafından kıskanılmaktadır.

Kemal Paşazâde kıskançlık hakkında şu ifadelere yer verir:

Ger dilerseñ cihanda taşdan eşed
İste ol kalbi kim bitirdi hased

Gâh olur seng yasemin bitirir
Ancak ol sîne kibr ü kin bitirir

....

Sana gönlünde anların hased var
Sen uyhudasın anlar oldu bîdâr

Hamdullah Hamdî kardeşlerin kıskançlık duygularının ne kadar şiddetli olduğunu bir beyitte şöyle dile getirir:

İlle ihvânı pür-hased oldu
Ne hased her biri esed oldu

Taşlıcalı Yahya Bey, kardeşlerinin Yûsuf'a duydukları kıskançlığa geniş yer verir. Babalarının Yûsuf'a olan aşırı ilgisinden rahatsız olduklarından kıskanmaktadırlar. Bu hali Yahya Bey kardeşlerin dilinden anlatır;

Zarafetde yalan düşler düzersin
Bizim 'unvanumuz ya'ni bozarsın

Atamızla turursun oturursın
Seni koduk uyur düşde görürsün

Bizi kor sana eyler iltifatı
Akıtdun kendine hep kâinâtı

Darîr de benzer şekilde yer verir:

Kıldılar kardaşları bu gez hased

Eytdiler Yûsuf bize bağladı sed

Benzer şekilde El-Bedrû't-Temmâm'da zikredilir:

/36. Onların kalpleri Yûsuf'a karşı kinle doldu. /37. Hepsi bir ağızdan "Ne tuzak kuralım? Babamız Yakub bizi terketti. /38. Oğlunun sevgisi aklını başından aldı, Yûsuf'a olan sevgisi de gittikçe artıyor. /39. Kesinlikle onu öldürmeliyiz ya da onu yerimizden sürelim. /

Mesnevîlerde bu farklı kıskançlık sebeplerini görmek mümkündür. Nitekim Hamdî, mesnevîsinde rivayet edildiğini belirterek Tevrat yorumuna yakın bir ifade kullanmaktadır. Yûsuf'un çocuklukta aynayı eline alıp güzelliğine hayran hayran bakıp "Bu güzellik kimde var? Satılsam kim paha biçebilir bu güzelliğe?" diye böbürlendiğinden bu yüzden de ilahî takdirle köle gibi satıldığını anlatmaktadır.

Taşlıcalı Yahya da "Mah-ı Ken'ân'ın Sebeb-i Felaketidür" başlıklı bölümünde rivayet olarak bu duruma değinir:

Didi yazmış degül nakkâş-ı kudret
Cihân deyrine bu vech ile sûret
.....
Mezâd olsam misâl-i dürri meknûn
Yetişmezdi bahâma mal-ı Karûn

4. Hîle

Hikâyede hîle üç yerde anlatılır. Birincisi Yûsuf'un halası İnas'ın Yûsuf'u yanında alıkoymak için başvurduğu hîle. Hz. İshak'ın kemerini çaldığını iddia etmesidir. Dönemin şeriatına göre hırsız çaldığı malın sahibine köle olurdu. Bu hîle ile halası çok sevdiği Yûsuf'u yanında alıkoymak istemiştir. İkincisi de Züleyhâ'nın mekri diye meşhur olan hadisedir. Üçüncü hîle ise Hz. Yûsuf'un kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymak erzak torbasının içine altın tasını koyması ve muhafızlarına yakalatırmasıdır. Bu üç hîlenin de ortak özelliği sevdiklerini yanıbaşlarında tutabilme amacı ile yapılıyor olmasıdır.

Hamdî Yûsuf'un halasının hîlesini şöyle anlatır;

Güzer ittikte hazreti pederi
Kalmış idi âna meğer kemeri

...
Yok iken Yûsuf'un meger haberi
Meger eliyle kuşattı ol kemeri

...
Kemerim gitti deyu eyledi âh
İşiden oldu hâline âgâh

...
Yûsuf'u aldı kendi hânesine
Vasla erdi kemer bahânesine

Taşlıcalı Yahya Bey de bu hadiseyi benzer ifadelerle anlatır;

Hemân ol âl-i Yakub'a idüp âl
Acayib hîle bünyad itdi fi'l-hâl

...
Var idi bir kemer zi-kadr ü kıymet
Bahasına bulunmazdı nihayet

...
Getürdi Yûsuf'ı yanına İnas
Figanlar eyledi çekdi biraz yas

Libasın geydürür iken nihânî
Kuşatdı câmesi altında anı

Virürken Yûsuf'ı Yakub'a nâgâh
Kemer gayboldu dedi eyledi âh

...
Bu idi ol zamânın muktezâsı
Eger şâh u eger halkun gedâsı

Kaçan ugrısını bulsa alurdu
Şerîatde kulı olur kalurdu

Kemerle aldı fahri kâinâtı
Yapıştı halka-i bâb-ı necâtı

Zelîhâ'nın hîlesini Taşlıcalı Yahya Bey şöyle ifade eder:

Meh-i Ken'ân'a itdü hîle vü âl
Girü ol kimseyi döndürdi fi'l-hâl

...

Nebî oğlu nebîsin bir duâ kıl
Ola gönlüm murâdı tâ ki hâsıl

Zelîhâ'dan mahabbet sezdi fi'l-hâl
Du'âya kıldı bir vech ile ihmâl

Tuyuldu hîlesi fehm oldu âli
Müyesser olmadı âl-i visâli

Şeyyad Hamza'da Yûsuf'un Bünyamin'i alıkoymak için yaptığı hileye
de yer vermektedir:

Yusuf bindi kürsüye hükmeyle
Yüklerini arattı gör neyledi

Bünyamin yükünde ol sağ bulunur
Kamu titrer korkusundan uğunur

5. Ayrılık-Hasret

Hikâyede üç farklı ayrılık anlatılır. Yakub'un, çok sevdiği oğlundan,
Yûsuf'un babası ve yaşadığı memleketinden, Züleyhâ'nın ise Yûsuf'tan
ayrılıkları; ve yaşadıkları hasret mesnevîlerde önemli yer tutar.

Hamdî Yakub'un hasretle inleyişini şöyle anlatır:

Kaldı Yakub hicr ile nâlân
Cân ardınca ten gibi nigerân

Yakub ana der idi cân-ı peder
Gül-i handân-ı gülsitan-ı peder

Seni benden kazâ çün etti cüdâ
Dilerem kim refîkin ola Hudâ

Gittin ey gam-küsâr-ı kalb-i hazîn
Kaldım âh ü gam ile ben miskîn
Elvedâ ey cemâl-i bûstânım
Elvedâ ey yüzü gülistânım

Yakub'un hasretini Taşlıcalı Yahya Bey şu beyitlerle anlatır;

Olup bu derd-i hicrân ile meczûb

Yabana söyler idi anda Yakub

Dir idi kandasın ey mâh-ı Ken'ân
Beni gayb eyledi târîki hicrân

Ne müşkil gussadır bu gussa eyvây
Yaramaz derde tuş oldum meded hây

Darîr ise bir beyitte bunu şöyle ifade eder:

Anca Yûsuf 'ışkıla kılup figân
Gözsüz olmuşdı Yakub ol zamân

El-Bedrû't-Temmâm'da da Yakub'un ıstırabı anlatılır:

/179.Ya Rabbi yavrumun ayrılığına dayanabilmem için bana sabır
ver!" Gözümün nuru ciğerparemden/

Hamdî Züleyhâ'nın ayrılığını ise şöyle anlatır:

Mihr-i mağrib firâk-ı Yûsuf'dan
Nâle vü girye vü te'essüfden

Şafakın bağrın eyledi pür-hûn
Boyanıp dûduna ruh-ı gerdûn

Züleyhâ'nın ayrılık acısını Kemal Paşazâde şöyle ifade eder:

Firakun ateş-i cana boyandı
Ciger bu derd ile kana boyandı

Darîr, Yûsuf'un babası ve yaşadığı memleketine hasretine
yer verir:

Hasret odı yakdı cânum yâ ilâh
Korku ile nice kalam derde vâh

...
İy dirîgâ âh u derdile firâk
Cânum ol dem hasretile iştiyâk

Yûsuf'un ayrılık acısı kuyuya atılırken başlamıştır:

/122.Ve onu kovayla kuyuya indirdiler. Yûsuf ayrılıktan dolayı ağlamaya başladı./

6. Sabır

Hamdî'nin mesnevîsinde Züleyhâ'ya gaybdan gelen bir ses sabır tavsiye eder:

Hâtif-i gaybdan nidâ geldi
Ne nidâ derdine devâ geldi

K'ey Züleyhâ firâka sabr eyle
Ağlama iştiyâka sabr eyle

Taşlıcalı Yahya Bey Yakub'un sabrını anlatır:

Onulmaz derdine bulmadı çare
Yapışdı dâmen-i sabr u karâre

Hamdî'de ise Yakub'un sabrı şu beyitle anlatılır:

Çün seher durdu pîr-i Ken'ânî
Dîdeden ildi sabr ile kanı

Kemal Paşazâde'de Zelîhâ'nın dilinden Yûsuf'dan ayrı kalmaya sabrın zor olduğu anlatılır:

Girü eydür Zelîhâ iy şeker leb
Nigâr-ı serv-kad ü sîm-gabgab

Duyurma bana sabr ile ilacı
Ki zehr-i hicrdendür sabr acı

El- Bedrû't-Temmâm'da Yakub'a Allah tarafından sabır tavsiye edildiği anlaşılmaktadır:

/184. Rabbim bana sabır tavsiye etti, yavrumu
Yûsuf'umu bana geri gönderecek./

7. İftira-Yalan

Yûsuf'un kardeşlerinin babalarına söyledikleri yalan, Kur'an kaynaklı olduğu için tüm mesnevîlerde yer almaktadır.

Hamdî Yusuf hakkında söylenen yalanı şöyle ifade etmektedir:

Gerçi kim aldamağ için pederi
Yûsuf ihvanı düzdüler haberi

Çûn kim aldanmadı yalanlarına
Ateş-i tâsa düştü canlarına

Yahya Bey de kardeşlerin yalanına karşı Yakub'u şöyle konuşturur;

Delüler gibi söylersiz yabana
Bunun gibi yalana kim inana

Şeyyad Hamza'da kardeşler Yûsuf hakkında kıskançlıklarının
sebebini şöyle anlatırlar:

Bir sebepten yiğrelendik bize inan
Söyler idi atasına düşün yalan

8. Pişmanlık

Pişmanlık ile ilgili olarak hikâyede Yûsuf'un kardeşlerinin Yûsuf'a yaptıklarından duydukları pişmanlık ve de Züleyhâ'nın Yûsuf'a iftirası ve zindana attırmasından duyduğu pişmanlık konu edilmektedir.

Kardeşlerin pişmanlığı Taşlıcalı Yahya Bey tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır;

Perîşân-hâl olup evlâd-ı Yakub
Bu sevdâ cümlesini itdi meczûb

Felek-veş döndiler giryân ü nâlân
Peşîmân u melûl ü mest ü hayrân

Darîr:

Didiler kim biz güneh-kârız kamu
Bildün uş yazugumuzuiy 'amu

Züleyhâ'nın pişmanlığı ise yine Taşlıcalı Yahya Bey'in mesnevîsinde Züleyhâ'nın artık Yûsuf'u göremediği için onu zindana attırmaktan dolayı pişman olması şeklindedir:

Beni gör kim hata itdüm yanıldum
Dür-i maksûdı buldım yavı kıldum

Gözümün nuri tururken nazarda
Der ü dîvâr-ı zindân oldu perde

Hamdî bunu şu beyitlerle dile getirmektedir:

Kendü destümle kör idüp gözümü
Câhdan çâha salmışam özümü

Başuma yok bela satun aldum
Ya'ni derde deva satun aldum

Sa'y idip bunca yâra irmişken
Dîl-i bîmâra çâre irmişken

Gönderüp yâri ka'r-ı zindana
Teni zindan düzetmişem câna

El- Bedrû't-Temmâm'da Züleyhâ'nın pişmanlığı şöyle tasvir edilmektedir:

/322. Ancak Züleyhâ'nın aşkı depresir. Yemekten içmekten kesilir.
/323. Büyüttüğü çocuk hakkında aşırılığa giderek, "Ey Yûsuf! Yokluğun beni mahvetti. /324. Uzak oluşun beni endişelendiriyor. Yazıklar olsun (kahretsin) ayrılığın beni yaktı. /325. Kahretsin, güzelliğin uyumama mani oluyor, uyku bana sıkıntı veriyor Yûsuf. /326. Ey sevgilim, acaba karnın doyuyor mu? Susuzluğunu giderebiliyor musun? /327. Acaba uykunu rahatlıkla alabiliyor musun? Acaba durumun nedir, Yûsuf? /328. Düşünceme göre seni, korkutup, bu işi yaptırabileceğimi zannediyordum. /329. Şu an hapistesin. Bilmiyorum, seni bir daha görebilecek miyim Yûsuf? /330. Vücudum üzüntüden yorgun düştü, gözyaşım ise seller gibi akmakta." /331. Zindanın kapısına gelerek, "Ah ey Yûsuf !" diye haykırdı. /

B. Rüyalar ve Rüya Yorumu

Rüya ve rüya yorumları hikâyede geniş yer almaktadır. Yûsuf'un başından geçen olaylar ve bu olayların seyirlerinin değişimleri neredeyse hep rüyalar ile olmuştur. Çocukluğunda gördüğü rüyayı anlatmasından sonra Yûsuf'un ilerde peygamber olacağı düşüncesi ile babasının ona gösterdiği ilgi daha da artmış, buna bağlı olarak ta kardeşlerinin ona karşı davranışları değişmiştir. Züleyhâ'nın genç kız iken gördüğü rüya, onun bir aşk macerasına çıkmasına sebep olmuştur. Yûsuf zindana atıldıktan sonra rüya yorumlama ilmi (Te'vîl-i ehâdis) öğretilmiş ve bununla artık ilahî vahye mazhar olduğu kesinlik kazanmıştır. Zindanda Melik Reyhan'ın ekmekçisi ve şarapçısının gördükleri rüyaları yorumlaması ve yorumlarındaki isabetle artık hayatında yeni bir dönem başlayacaktır. Melik'in rüyası ve ülkedeki rüya yorumcularının bu rüyayı yorumlayamaması ile zindandaki Yûsuf'un hatırlanarak yorumuna başvurulması sonucu Yûsuf yaptığı yorumla, Mısır'ın hazinelerinin başına getirilmiştir. Sonunda kardeşleri, babası ve teyzesi Yûsuf'a kavuştukları için şükür secdesine kapanmışlardır. Bu sahne, Yûsuf'un çocukluğunda gördüğü rüyanın gerçekleşmesinden başka, bir peygamber tarafından görülen sadık rüyanın bir ömür boyu yaşanan maceraya olan etkisinin de göstergesi olmaktadır.

Mesnevîlerde "rüya" temi sayılan her olayda derinliğine işlenmiştir. Hikâyenin çeşitli safhalarında görülen rüyalar ve bunların yorumları mesnevîlerin ana malzemelerinden biridir. Hz. Yûsuf'un peygamberliğinin bir mucizesi olan rüya tabirleri hikâyenin önemli bölümlerini oluşturmasının yanında büyük dönüm noktalarını göstermektedir.

1. Çocuk Yûsuf'un Rüyası

Kur'an kaynaklı olduğu için tüm mesnevîlerde aynı şekilde anlatılmıştır. Bu bölümde ayrı ayrı tüm mesnevîlere yer verilemeyip örnek olarak iki mesnevî alınacaktır:

Kemal Paşazâde çocuk Yûsuf'un ağzından rüyayı verir:

Didi düşümde gördüm bir aceb hal
Ki vafından anun âcizdür akvâl

Görürem mihr ile mâhı münevver
Dahı bunların ıla on bir ahter

Bana tazim idüp bîhad ü gâyet
Önümde secde eyler tamamet

Şeyyad Hamza şöyle anlatır:

Gördüm ay ü güneş on bir yıldız
Secde kılrlar kamusu bana düz

Darîr'de de buna benzer ifadeler vardır:

Gördi on bir yıldız ile ay u gün
Secde kıldı Yûsufa iy zû-fünûn

2. Züleyhâ'nın Rüyası

Hamdullah Hamdî Züleyhâ'nın rüyasını şöyle anlatır:

Ol perî-rûy hâb-ı nûşunda
Gark olmuş safâ-yı dûşunda

Aşk ile bî-hod olmuş idi ne hâb
Etti câm-ı şebâne mest ü harâb

El-Bedrû't-Temmâm'da yer verilmemiştir.

3. Zindanda Rüya: Ekmekçi Ve Şarapçının Rüyaları

Taşlıcalı Yahya Bey zindanda ekmekçi ve sâkînin rüyalarından şöyle bahseder:

İki sultan kulu var idi mahpûs
Meh-i Ken'ana olmuşlardı Me'nus

İkisi düş görüp takrîr itdi
İşitdi düşlerin ta'bîr itdi

Darîr bu rüyaları onların dilinden anlatır:

Sâkî eydür gördüm üç salkım üzüm
Sık dum anı şîşeye budur sözüm

...
Geldi habbâz eydür işit ben dahı
Görmüşem düş ta'bîr eyle sen dahı

Hamdullah Hamdî ise aynı konuya şöyle yer verir:

Şeh mukarreblerinden iki cüvan
Anda mahbûs idi meger ı zaman

.....
Dediler Yûsuf eyledi ta'bîr
Gördüler her ne yazdı ie takdîr

Biri maktûl-i kahr-dâr oldu
Biri makbûl-i şeh-r-yâr oldu

El-Bedrû't-Temmâm'da şu şekilde anlatılır:

/346. Sâkî; ey İbrânî, bana bu rüyanın hakikatini göster. /347. Kral'a şarap sunuyormuşum. Bu olayı yorumla Yûsuf!" der. /348. Diğer de; "Rüyamda başımın üstünden, ekmek yenildiğini gördüm. /349. Vadîn'in kuşları bundan yiyorlardı, bundan bize haber ver Yûsuf!" derler. /350. Sıddık cevap verir ve der ki "Ey sâkî sen kurtulacaksın. /351. Eskiden olduğu gibi şarap sunacaksın. Yûsuf'tan Bu yorumu böylece işit. /352. Diğerine "Sen de hapisten çıkacaksın ama, seni zorla asacaklar. /

4. Melik Reyyan'ın Rüyası

El-Bedrû't-Temmâm'da Melik Reyyan'ın rüyası anlatılırken, Cebrail tarafından zindanda iken Yûsuf'a Melik Reyyan'ın rüyasını anlatacağını ve bununla da Yûsuf'un nübüvvet ve tebliğinin yolunun açılacağına yer verilir ve bu konu El-Bedrû't-Temmâm'da şu şekilde anlatılır:

/384. Melik Reyân, sana, nâmı her tarafa yayılmış rüyasını anlatacak. / 385. Üzüntülerin gidecek, (herkes) sözünü tasdik etmek zorunda kalacak, Yûsuf. /

Reyyân'ın rüyası konusu Taşlıcalı Yahya Bey mesnevîsinde şöyle anlatılır:

Varup Reyyâna bu merd-i haber-ber
Didi ta'bîr-i rû'yâ-yı ser-â-ser

Begendi Yûsuf'un iz'ânın ol hîn
Niçe ihsânlar itdi kıldı tahsîn

Aynı konu Kemal Paşazâde'de şöyle anlatılır:

Nedenlû varsa Mısır içre muabbir
Sorup bildi vü cem eyledi bir bir

Düşini eyledi bunlara takrir
Didi bu düşi eylen bana tabir

İşidince bular düşi birelden
Arug öküz gibi kaldı amelden

Şeyyad Hamza da Reyyan'ın rüyasına yer vermektedir:

İmdi dinle ol melik Reyyan işin
Nice düş görüp nice yordu düşün

Benzer şekilde Darîr de bu konuya yer verir:

Bir gice kim düşde gördi pâdişâh
Nîl ırmagı kurumuş kıldı âh

5. Yûsuf'un Rüyasının Gerçekleşmesi

Hamdullah Hamdî Yûsuf'un rüyasının gerçekleşmesini şöyle anlatır.

Hazret-i pîri hâlesiyle emîr
Şâh önünde sücûd eylediler

Meger ol secde-i tehiyyat idi
Şehler önünde halka âdet idi

Dedi yakub Hazretine emîr
Ol geçen hâbıma budur ta'bîr

Darîr:

Ay u gün on bir dahı yıldızları
Secde kıldı bana bunlar iy ahı

El-Bedrü't-Temmâm'da gerçekleşen rüyanın tasviri şöyledir:

/816. Herkes secdeye varıp şükrettiler, hepsinin içi muştularla doldu. /817. Allah bu olayı gerçekleştirdi, Yûsuf'un rüyasını doğruladı. /818. Yıldızlar, güzel yüzlünün kardeşleridir, on bir ile beraber ayın ilk yüzüdür. /819. Güneş teyzesi²²⁴, Yûsuf'un, ay babasıdır. /820. Sıddık babasına "İşte bu rüyanın yorumudur," der.

C. Hikâyedeki kişiler

Yûsuf u Züleyhâ, bir aşk hikâyesi için oldukça fazla kahramana sahiptir. Değişik safhalarda farklı kahramanlar hikâyenin seyrinde etki sahibidirler. Hikâyede bahsi geçen insan sayısı çok fazla olduğu için bir sınırlandırma yapma ihtiyacı doğmuştur. Hikâyede adı geçen kişiler sırasıyla; Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Yakub'un erkek kardeşi İys, Yûsuf'un annesi Rahil, halası İnas, Yûsuf'un kardeşleri; Yahuda, Şem'un, Rûbîl, Lâvî, Zuveyyel, Bünyamin, kervanbaşı, Aziz Potifar, Züleyhâ, Zindancıbaşı, Melik'in şarapçısı, ekmekçisi, Melik Reyhan'dır. Bu isimler, hikâyenin seyri içinde değişik rollerle ortaya çıkarlar. Bütün bu isimlerin tek tek karşılaştırılması, çalışmanın amacının dışında olduğu için önemli rollere sahip kişilerin incelenmesi esas alınmıştır.

Bu incelemede hikâyede önemli görülen kahramanlar ve mesnevîlerin bu kahramanlar ile ilgili bölümleri ve bu kişileri anlatış biçimlerinin karşılaştırılması yapılacaktır.

1. Yakub (as)

Taşlıcalı Yahya Bey'in mesnevîsinde Ken'andan gelen birine Yûsuf babasını sorunca Ken'anlı, Yakub'un hasretini şöyle dile getirir:

²²⁴ /809. Alimler, Yûsuf'un teyzesini, annesi gibi açıklamışlardır. /810. Araştırıldığında, Sıddık'ın (as) annesi ölmüştür. / (El-Bedrü't-Temmâm)

Eyitdi Hazret-i Yakub'u sorma
Gönüller şehrine âteş düşürme

Anun bir hali var ta'bîre gelmez
Figân u nâlesi takrîre gelmez

Şeyyad Hamza Yakub'u şöyle tanıtır:

Var idi Ken'ân'da bir server kişi
Adı Yakub kendi peygamber kişi

Darîr Yakub'u şöyle tanıtmaktadır:

Biri İsmail ü İshakdur biri
Yakub İshak oğludur iy din eri

El-Bedrû't-Temmâm'da Yakub Yûsuf'un haberine karşı şöyle cevap verir:

/147. Yaşlı babanın gözlerinden yaşlar dökülüyordu, bir süre sonra kendinden geçtikten sonra kendine geldiğinde /148. Onlara, "Kurt Yûsuf'tan geriye bir kemik dahi bırakmadı mı?" diye sordu. / 153. Vadîn'in kurdu oğulcağızıma acımadı onu yedi. / 154. Oğulcağızımın gömleğini parçaladı acaba yemeden önce Yûsuf'umu soydu mu? /

2. Yûsuf (as)

Taşlıcalı Yahya Bey'in mesnevîsinde Yûsuf'un dilinden Yakub ve Yûsuf'un peygamberliği şöyle ifade edilir:

Zebânı bülbûlin depretdi Yûsuf
Geçen hâlin hikâyet itdi Yûsuf

Eyitdi ben nebî oğlu nebîyem
Velî zahirde bir tâze sabîyem

Atama Hazret-i Yakub dirler
Olupdur vâridât-ı Hakka mazhar

Darîr, aşağıdaki beyitte Yûsuf'un güzelliğini anlatır:

Ol kadar hûb idi Yûsuf iy cûvân
Vasfa sığmaz hûblığı budur beyân

El-Bedrû't-Temmâm'da Yûsuf'un güzelliği şu şekilde tasvir edilir:

/ 17. Ayın on dördü güzelliği onun yaradılışında vardır. Güzellik onda şekil bulmuştur. / 18. Güzellik Allah'a şöyle yalvarmış; Rabbim beni Yûsuf'ta vâ et. / 19. Rabbim güzelliği on parçaya bölmüş ve şekillendirmiş. / 20. Birini halka (insanlara), dokuzunu Yûsuf'a vermiş. /

3. Züleyhâ

Züleyhâ mesnevîlerde dillere destan güzelliği ve meşhur olan aşkı ile anlatılır. Taşlıcalı Yahya, Zelihâ'nın güzeliğinden;

Nesebde gün gibi a'lâ vü evlâ
Hasebde bî-nazîr adı Zelîhâ
.....
Gözi kaşı kara vü çihresi ak
Teni billûr gibi ak u berrâk

İfadeleriyle bahsederken Hamdî'de ondan geri kalmaz:

Hûbluk âleminde bedr-i tamâm
Dil-rübâ cân-fezâ Züleyhâ nâm
.....
Hüsnün ol dilberin kim ede ayân
Ki beyânında âciz idi beyân

Darîr ise Züleyhâ'yı tanıtır:

Magrib ilinde meger bir şâh olur
Kızudur anun Züleyhâ mâh olur

Kemal Paşazâde de Yûsuf'un duasıyla Zelîhâ'nın gençlik ve güzelliğini yeniden kazanmasına yer verir:

Kabul itdi duasın Haktaâlâ
Gül-i ter gibi açıldı Zeliha

El-Bedrût-Temmâm'da Züleyhâ'nın Yûsuf'a olan aşk daveti şöyle anlatılır:

/239. "Sana olan aşkım artıyor. Ey ayyüzlü! Artık benden razı ol!" dedi. /240. "Ey sevgilim, yüzün ne hoş, ne güzel saçların var, gece gibi. /241. Gözündeki sürme ne güzel, endamın ne hoş Yûsuf!" /

4. Yûsuf'un kardeşleri

Darîr diğer mesnevîlerden farklı olarak Yûsuf'un kardeşlerinin adlarını sayar:

Biri Şem'ündür Yehûdâdur biri
Biri Alyûn biri 'İmrân yol eri

Biri Beşîr biri Lâvîdür bilün
Biri Rûbil biri Sâlûn anlarun

Biri Dâdân ol birisi cân idi
Ol birisi Yûsuf-ı Ken'ân idi

Biri Yâmin çün Yûsuf'dan kiçi idi
İllâ Yûsuf babasının içi idi

El-Bedrû't-Temmâm'da Yûsuf'un kardeşleri tarafından gördüğü eziyet ve Yahuda'nın ona farklı davranması şu şekilde anlatılır:

/ 96. *Yûsuf* onların merhametsizliği yüzünden üzüntü içindeydi, ona karşı daha da sert davrandılar. / 97. *Yûsuf* en büyük ağabeyine sarıldı, / 98. Senden güçsüze, küçük kardeşine acı, sen Yahuda'sın ben de *Yûsuf*um, / 99. Babam olmadığında sen babamsın, benim her davranışıma sen yön verirsin, / 100. Allah için ızdırabımı durdur, kardeşin *Yûsuf*'u korkularından kurtar. / 101. Yahuda ona, "İçini ferah tut, hayatıma yemin olsun ki sana bir zarar gelmeyecek. /

5. Aziz Potifar-Kuteyfar

Züleyhâ'nın kocası Azîz Potifar mesnevîlerde Azîz adıyla geçer. Mesnevîler Aziz'i, Züleyhâ'nın yanılığını anlatırken zikrederler. Bazıları çirkinliğinden bahseder. Ama onun hakperest, dürüst ve Züleyhâ'ya âşık biri olduğu satır aralarından okunur. Taşlıcalı Yahya, Züleyhâ'nın yanılığını ve Züleyhâ'nın düşünde gördüğü kişi olmadığını, güzel olmadığını ve inkisarını anlatır.

Azîzün geldi devlethânesine
Ne devlethâne mihnethânesine

.....

O devlethâneye geldi Züleyhâ
Azîzin oldı tasvîri hüveydâ

Sakalı sinede şeklen sitemkâr
Çenesinde bıyıkları bir karış var

Azîz'in Züleyhâ'ya olan aşkından da bahseder:

Azîz'in 'ışk-ı pâki oldı efzûn
O Leylî-çihre itdi anı Mecnûn

.....
Ziyade severdi ol rûh-ı revânı
Ölürdi görmese bir lahza anı

Hamdullah Hamdî azizi şu beyitlerle tanıtır.

Var idi anda bir emîr-i kebîr
Şehr-i Mısır'a azîz adı Kıtîr

Şah-ı Mısır'ın hazînedârı idi
Memleket hükmünün şikârı idi

Sûretâ gerçi şâhid-i Reyyân
Ol idi ma'nîde velî sultan

.....
Râvî eydür ki müslim idi azîz
Ehl-i takvâ idi hem ehl-i temîz

Ayrıca Züleyhâ'ya olan sevgisi ve ona yaklaşamamasına da yer verir:

Bunca dârât ü izzet ile Azîz
Âsitânında kul katında kenîz

Ol zamândan ki vaslına erdi
Ana yüz cân ile gönül verdi

Bir nazar görmese eğer yüzünü
Gussadan öldürürdü kendözünü

Gerçi kim sevmiş idi anı tamâm
İlle bulmuş değildi vuslat-ı tâm

Belki illet vusûle mâni idi
Zevk-ı bûsu kanâre kânî' idi

Darîr de bu konuda benzer ifadelere yer verir:

Hem anun adı dahi Mısır-ı 'azîz
Ol alup tutdı Züleyhâyı temîz

Aziz'in basiretli bir insan olduğunu El-Bedrû't-Temmâm'daki şu beyitlerden okuyoruz:

/282. Züleyhâ'ya dönerek işâret etti "Bu hîle ancak sizden (kadınlardan) gelir, hîle senin gibilerin başının altından çıkar. /283.Hata yaptın tövbe et. Yûsuf'un doğruluğunu kabul et" dedi./

Şeyyad Hamza'da aziz'in adı Kuteyfar olarak geçerve Mısır kralıdır, ölünce onun yerine kardeşi Reyryan geçer. Aşağıdaki beyitler Zelîhâ'nın Aziz'den uzak durduğunu anlatmaktadır:

Bir söz dahi aydayım size acep
Çün Kuteyfar Zelha'yı kılır talep

Bir peri kızı kelirdi katına
Yatar idi ol Kuteyfar yanına

.....
Sayrı olur Kuteyfar Sultan ölür
Kuteyfar'dan ol Zelîhâ dul kalır

6. Melik Reyryan

Hamdullah Hamdî Reyyân'dan şu şekilde bahseder:

Şah Reyyân egerçi sûsen-vâr
Ana arz eyledi zübân-ı hezâr

Darîr Reyryan hakkında şöyle söyler:

Ol zamân Mısırdaki bir şâh varıdı
Şâh-ı Reyyân idi hem anun adı

El-Bedrû't-Temmâm'da Melik Reyryan'ın hikâyedeki rolü aşağıdaki beyitlerle başlar:

/ 384 Melik Reyyân, sana, nâmı her tarafa yayılmış rüyasını anlatacak. / 385. Üzüntülerin gidecek, sözünü tasdik etmek zorunda kalacak, *Yûsuf*. /

D. Hikâyedeki Dînî Motifler

Hikâyede pek çok dînî motif kullanılmıştır. Mesnevîlerin hepsinde Allah'ın isimleri ve sıfatları sık sık zikredilmiştir. Sem', Basar, Kudret, İrade, Kelam, Tekvin sıfatları ve Âlimü'l-gayb, Satiru'l-ayb, Semi', Feyyaz, Fettah, Vahdet, Rab, Celil, Rahman, Alim, Kibriya, Habîb-i Hüda, Tevvâb, Tengri, Hak Ta'âla, Tanrı, Müfettihi'l-Ebvâb, Kerim, Hüda, Allah, Kayyum, Mübdî'i Mûte'al, Allâm, Sâni-i Mûte'al, Fâ'il-i Muhtâr, Settâr, Hâlık, Hüda-yı Pâk, Lâmekân, Bî-zaman, Hâkim-i Arş, Rabb-ı İzzet isimleri sıkça zikredilmektedir. Bu isimler bazen tek tek, bazende tamlamalar halinde kullanılmıştır. Kur'an'da da geçen bu isimler konuyla ilgili bölümlerde bazen olayları açıklamak için bazen de dua ve hitap şeklinde (ya Rab, ya Kerim, ya Rahman gibi) kullanılmıştır. Mesnevîler adeta şairlerinin bir dua ve yakarışı gibidir.

Mesnevîlerde dînî motiflerin derinliği dikkati çeker. Mesnevîlerin dînî bir kaynaktan gelmesinden dolayı olduğu gibi müelliflerinin de bir peygamber hayatını kaleme almanın bilinci içinde davranarak bu motiflere ağırlıklı olarak yer verdikleri görülür. Rahmet, Arş-ı Âzam, Ceberût, Kab-ı Kavseyn, Tevhid, Niyaz, Namaz, Sücûd, Kâbe-i Muazzam, Risalet, Enbiya, Evliya, Cebrail, Vahiy, Kaza, Hikmet, Kâbe, Sidre, Arş, Beyt-i Harâm, Heşt-Behişt, Duzah gibi din ve tasavvufla ilgili kavramlar eserlerde zikredilmektedir. Şairler dînî bir kıssayı anlatırken Kur'an'ı, hadisleri ve bu konuda yazılmış tefsirleri de dikkate alarak eserlerini şekillendirmişlerdir. Özellikle münacaat ve tevhid bölümlerinde yoğun olarak görülen bu kavramlar eserlerin tümüne yayılmış durumdadır. Mesnevî şairleri ünlü tefsircilerin eserlerini göz önünde tutmuş, Kur'an'ın bu kıssa ile ilgili ayetlerini alarak eserlerini meydana getirmiştir²²⁵. Şairlerin Kur'an'ın inanç sistemine uyma titizliği gösteren bir anlatım sergiledikleri görülmektedir.

²²⁵ Levend, a.g.e., s. 173

Arşı su üzerinde yarattığını, rahmetiyle onu kuşattığını, peygamberimizin Kab-ı kavseyn makamına ulaşarak Allah'la görüştüğünü Kâbe-i Muazzam'ın kutsiyetini, peygamberlik ve velilik makamını, Cebrail'in peygamberimize vahiy getirmesini, Allah'ın yaratmasının kainatta esas olduğunu, akıllı olan insanın Allah'ın hikmetini anlamaya çalışması gerektiğini, Kâbe'nin etrafında tavaf edildiği gibi insanların Yûsuf'un güzelliği karşısında bir cezbeyle kapıldığını anlatır. Bu kavramları bazen kendi anlamları kastedilerek, bazen de hikâyedeki durumlarla ilgili mecazlar yapılarak anlatıma zenginlik kazandırılmıştır. Bu anlamda mesnevî şairlerinin dindar olarak zikredilebilmesi için bu mesnevîlerde yeterli delil bulunmaktadır.

1. Peygamberlik;

Taşlıcalı Yahya Bey Yûsuf'un peygamberliği ile ilgili olarak tafsilat verir:

Kimine ma'rifetde oldı üstâd
Kimin Hak cânibine itdi irşâd

Sevüp anı kulûb-ı ehl-i zindân
Safâ-yı kalb ile oldı müselmân

El-Bedrü't-Temmâm'da Yûsuf'a Peygamberliğin verilmesi diğer mesnevîlerden farklı olarak aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

/332. Zindanda dördüncü yılını tamamlamıştı ki, Cebrail vahiyle geldi. / 333. Her şeyi bilen Allah katından, Yûsuf'a selam gelmişti. / 334. "Allah sana selâm gönderdi, bereket gönderdi, aç ağzını, / 335. Bu sana verilen inciler, rüya yorumlayan içindir Yûsuf. / 336. Ağzına koyduğunda, yüce bir peygamber olur. / 337. Sıddık inciye yuttuğunda, Yûsuf'un aydınlığı artar. /

2. Kader;

Kaderin insan ömründeki değiştirilemez baskısının izahıdır. Bu kader

fikri her vesile ile tekrarlanır²²⁶. El-Bedrü't-Temmâm'da:

/ 798. (Yakub) sorar; "oğlum kardeşlerinin yaptıklarını anlat, haber ver. / 799 Babacığım; "oğullarının bana yaptıklarından sorma. / 800. Sor; Rabbimin takdir ettiğinden, haber verdikten sonra nimet verdiklerinden / 801. Konumumu, nasıl yücelteceğinden," diyerek *Yûsuf* anlatır./

3. Mucizeler

Bir peygamber hayatını konu alan hikâyede mucize motofo sıkça işlenir. Çocukluğundan itibaren Yûsuf'un gösterdiği çeşitli mucizeler mesnevîlerde anlatılır. Taşlıcalı Yahya, kervanın Yûsuf'un bulunduğu kuyunun başına gelince atların ve develerin oraya çakılıp kaldıklarını ve kervanın orda konaklamak zorunda kaldığını uzun uzun anlatır;

Bir adım atmadı kat oldu her at
Şaşırdı kârbanı bu 'alâmet

Ayrıca kaçtı diye Yûsuf'u dövmeye gelen kervan muhafızlarının da ettiği dua ile ellerinin kuruduğunu anlatır.

Kabûl oldu anun maksûdı fi'l-hâl
Kurıdı dest-i zâlim kaldı battal

Şeyyad Hamza da mucizelere oldukça yer vermiştir. Burada bir beyitle örnek verilecektir:

Yusuf bir gez ah eyler inleyü
Bir kara bulut kopar gök gürleyü

Darîr :

Emr kıldı Cebrâ'ile bir ü bar
Tîz iriş tut Yusufı dir kirdigâr

...
Tolu yagdı taşıla yagmur ile
Kârbâna Tanrıdan geldi belâ

²²⁶ Dolu, a.g.e., s. 110

E. Hikâyedeki diğer motifler

Mesnevîlerde, kişilerin, duygusal temlerin ve rüya gibi konuların dışında, hikâyenin seyrini etkileyen ve varlıkları ile hikâyedeki duygusal kurguya yardımcı olan motifler de bulunmaktadır. Bu motifler; kuyu, kervan, kurt, gömlek, zindan, Mısır ve Nil'dir. Bunlar zaman zaman hikâyedeki ayrılık, acı, iftira, sabır ve hasret temleri ile birlikte anılmaktadırlar. Hatta tarih boyunca bu motifler edebiyatlara öylesine yerleşmiştir ki; Arap, Türk ve Fars Edebiyatı eserlerinde, beraber anıldığı temlerin yerine kullanılır olmuşlardır²²⁷. Kuyu; ayrılık, hasret, unutulmuşluk, gam, mihnet, ibadet yeri anlamlarında kullanılmıştır. Âşığın gamı, gözyaşı, sevgilinin peşinden giden canı ve gönlü, kervan ile ifade edilmiştir. Kurt; haset, hîle, düzen anlamlarında kullanılmıştır. Kanlı gömlek; acı haber, Yusufun yırtılan gömleği ile aşk, ihtiras, iftira; Yûsuf'un Yakub'a gönderdiği gömlek ise sevgilinin kokusu yerine kullanılmıştır. Zindan ise, sevgilinin aşkına düşmek ile beraber kullanılmıştır. Mısır; hasret olduğu kadar iktidar, güç ve güzelliğin, Nil ise gözyaşının temsili olarak kullanılmıştır.

Bu bölümde yukarıda sayılan motiflerin mesnevîlerdeki yerleri ve benzerlik farklılıkları ve kazandıkları anlamlar ve taşıdıkları önem incelenecektir. Bu motifler, hikâyenin seyri içinde varlık göstermelerinin ötesinde edebiyata kattıkları anlamlar ile de inceleme konusudurlar.

1. Kuyu

Taşlıcalı Yahya Bey, Yûsuf'un atıldığı kuyuyu şöyle tarif eder;

Didiler ulı yolda bir kuyı var
Dil-i zâlim gibi târîk ü hem târ

.....

²²⁷ Dolu, Halide, "Sultan Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Manzum bir Yûsuf Hikayesi" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (c. V, Aralık-1953), s.51

Dil-i nâdâna benzer teng ü târîk
İrişmez ka'rına idrâk-i bârîk

Ecel derbendi gibi pür-mehâbet
Virür ehl-i hayâta havf ü haşyet

Tama' ehli gibi ağzını açmış
Sanasın ejderhâdûr yire geçmiş

Kemal Paşazâde'de Yûsuf'un kardeşleri onu bir kuyuya atmaya
planlamışlardır:

Savâb oldur gezüben dûr u nezdîk
Bulavuz bir kuyu dil-teng ü târîk

Ki içinde yitirse oğlını şeytan
Arayup bulmaya kala hayran

Şeyyad Hamza mesnevîsinde Yûsuf peygamber kuyuya atıldığında
Hut peygamber onu görmek için kuyuya inmiş ve onu beklemektedir. Yûsuf'a
Cebrailin geldiği ve onu teselli ettiği sahne ile de mesnevî devam eder.

Ol zamanın Hut idi peygamberi
Ver salavat müzdüne anın anı

...
Âşık oldu Yûsuf'un sıfatına
Arzulardı kim baka suretine

El götürdü dua kıldılar sözün
Dilerem ya Rab görem Yûsuf yüzün

Hak Çalap'tan ün geldi in kuyuya
Otur anda kulluk eyle Tanrı'ya

Şol kadar kim bin ikiyüz yıl ola
Göresin Yûsuf yüzün andan gele

Kuyu içinde iner ol oturur
Tanrı buyruğun yerine getirir

Hamdî ise kuyuda üç gün kaldığını ifade eder:

Döndüler men' edicek ol güm-râh
Kaldı üç gece çâh içinde o mâh

Darîr ise kuyuyu şöyle tarif eder:

Bir kuyu var idi anda iy 'azîz
Ortası sudur sanasın kim deniz

El-Bedrû't-Temmâm:

/132.İşte Rabbim böyle uygun gördü ve kuyu Yûsuf'la
aydınlandı. /133. Yılanlar ona dost oldu, hepsi hizmetine
koştu/

2. Kervan

Kervan Yûsuf kuyuda iken oradan geçmekte olduğu, kuyunun
başında konaklaması, Yûsuf'un kuyudan çıkarılışı, kervancının Yûsuf'u
kardeşlerinden yirmi akçeye satın alması gibi konular dolayısıyla kullanılmıştır.

Hamdî'de;

Kârbân çün yola revan oldu
Yûsufun nerkisine kan toldı

Şeyyad Hamza'da:

Gördüler kim kafle konmuş kuyuya
Yüğüşüben yeterler ol araya

Darîr'de:

Kudret ile geldi kârbân-ı 'azîm
Kuyu üzre kondılar anda velîm

El-Bedrû't-Temmâm'da da aşağıdaki ifadelerle anlatılır:

/191.Vadiden geçen ve Mısıra giden bir kervan orada konakladı.
/192.Yanlarında ticaret malları vardı. Onların eliyle kurtardı Yûsuf'u. /

3. Kurt

Şeyyad Hamza Yakub'un Yûsuf'u sorması üzerine kurdu konuşturur:

Hak Tanrı dil verdi kurda söyledi
Selam verdi Yakub'a tapu eyledi

Etti ya Yâkup sen nebisin uyan
Peygamberler kılmaya hergiz bühtan

Etti destur ver bana ta kim varam
Ne ki kurt var kamu bunda getirem

Ne ben yedim ne onlar yedi anı
Bilmezem kim senin Yûsuf'un kanı

Taşlıcalı Yahya Bey bir tek kurdu değil kurtlar sürüsünü konuşturur;

Niyâza başladı kurdun alayı
İzale itmege bu iftirâyı

...

Didiler yâ nebiyyallah inanma
Bu zulm ü cevri bizden oldu sanma

El-Bedrû't-Temmâm'da da benzer şekilde kurt konuşturulur:

/167. Kurt Yakub'a, "Ey şerefli insan! Hayatıma yemin olsun ki!", diyerek açıklamaya başladı. /168. "Cömert ve yüce olan Allah hakkı için dişlerimin arasında *Yûsuf* yoktur. /169. Peygamberlerin eti ve kanı bize haramdır. /170 Rabbime yemin olsun ki onu şahit tuttum bu gözlerim *Yûsuf'u* görmedi/

Kemal Paşazâde ise kanlı gömleği gören Yakub'u kurt hakkında şöyle konuşturur:

Ne canından usanmış kurd ola ol
Ki tura bunca arslana kese yol

Ne segdûr kurd kim kapa kuzumuz
Kopar yüregi gördükde tozumuz

Darîr;

Kurd yidi diyelüm anı biz ana
Meyli var idi zîrâ kurtdan yana

4. Gömlek

Hikâyede işlenen motif olarak gömlek dört yerde görünür. Bunlardan ilki  ocuk Yûsuf'un kanlı g mleğidir. İkincisi Züleyha'nın arkadan yırttığı gömlek,       s  Yûsuf'un Yakub'a gönderdiği ve kilometrelerce öteden Yakub'un oğlunun kokusunu aldığı Yûsuf'un g mleğidir. Ve en sonunda da Yûsuf'un Züleyhâ ile evlendikten sonra, arkasından çekip yırttığı Züleyhâ'nın gömleği konu edilmiştir.

Yûsuf'un kanlı gömleği mesnevîlerde önem verilen motiflerden biridir. Taşlıcalı Yahya Bey bu motifi "... ol m s m-ı pâki g rk-i seff ke aldurduk diyü kanlu pîrâhen ile p r-i m n re tezv r itd klerid r." Başlığı altında uzunca bir bölüm olarak inceler. Kardeşlerinin Yûsuf'un gömleğini kana boyama düşüncelerini uzun uzun anlatır;

S relim g mleğ n n nısfına kan
 del m beyt-i ahz nında efg n

Diyel m yusuf'u kurd aldı gitti
Yidi cismini pare pare itdi

...
Görür p r heni ol p r-i Ken' n
Ana ne pençe tokınmuş ne dend n

şeyyad Hamza Yûsuf'un gömleğinden şöyle bahseder:
Geldi şem'un Yûsuf'u urdu yüze
Tiz  ıkargil tonunu vergil bize

Yûsuf eder ana ey katı yürek
 l rem tonu koy kefen gerek

...
Kuyu içinde nag h eyle urun
U maktan eyle ana hoş hulle ton

Cebrail indi yere tuttu anı
Eğnine giy rd  ol hulle tonu

Ayrıca Yûsuf'un gömleğini babasına göndermesinden de bahsetmektedir:

Yusuf eder imdi ne etmek gerek
Gönleğimi atama iltmek gerek

Cebrail bir ton getirir geydürür
Bu ol tondur ki Yûsuf gönderir

Darîr hem kardeşlerin kana buladığı gömlekden hem de Züleyhâ'nın
arkadan yırttığı gömlekten bahseder:

Yûsuf'un gömlegin anun kanına
Buladılar Yusufun gömlegine

....

Ardına düşdi Züleyhâ bâ-sitîz
Dutdı gömlegin Yusufun yırtdı tîz

El-Bedrû't-Temmâm'da ise aşağıdaki ifadelerle anlatılır;

/137. Koyunun kanını küçük kardeşleri Yûsuf'un
gömleğine sürerek, babalarının yanına döndüler./ 138. Yûsuf
hakkında sorulduğunda hepsi bir ağızdan "İşte bu Yûsuf'un
kanı!" diyeceklerdi./

Evlendikleri ilk gece Züleyhâ'nın gömleğinin yırtılması El-
Bedrû't-Temmâm'da şöyle anlatır:

/580. Sıddık, onu beklerken, ona (Züleyhâ) olan arzusu
giderek artmaktaydı. /581. Kalbinde, aşkı artınca, Yûsuf'ı onu
yanına çağırdı. /582. Sustu, Züleyhâ. İkinci defa tekrar
çağırdı. Üçüncü defa tekrar çağırdı. /583. Züleyhâ, ona
doğru yürümedi ve konuşmadı. Ancak Yûsuf, ona karşı
sabredemedi. /584. Ona olan özlemi son sınıra varmıştı.
Sıddık onu yanına çekti. /585. Züleyhâ'nın gömleği, arkadan
yırıldı. Yûsuf, bu işi tuhaf buldu. /586. Daha küçükken, onun
da gömleği yırtılmıştı. Hani o (Züleyhâ), Yûsuf'u çekince,/

Darîr:

Tâ ki yarılır Züleyhâ gömleği
Döndi eydür Yûsufa iy dîn begi

Gömlegüm yarıldı uş benüm dahı
İkimüz olduk berâber iy sahî

5. Zindan

Hamdî'de zindan çok fazla zikredilmektedir, burada bir beyite yer verilecektir:

Dönderip yârı ka'rı zindâna
Teni zindân düzetmişem câna

Kemal Paşazâde'nin mesnevîsinde zindan şöyle zikredilir:

Ki zindan eyleye Yûsuf yirini
Sala seng içine can cevherini

Yirini zindan ide gül goncasının
Yüregin kan ide gül goncasının

Şeyyad Hamza'da zindana atılma sahnesi şöyledir:

Zelha zindana urur Yusuf'u kor gider
Yatsın anda der ol cevreder

Darîr Yûsuf'u zindana attıran Züleyhâ'yı şöyle konuşturur:

Didi şehâ ana kurbân eylegil
Habs içinde ana zindan eylegil

El-Bedrû't-Temmâm'da zindan Yûsuf'a zindanda peygamberliğin verilmesi ile ilgili olarak zikredilir:

/376. Zindanda on iki yıl kaldıktan sonra Allah onu şereflendirdi./ 377. Cebrail, Allah'ın emriyle Yûsuf'a ihsan etti ve vahyetti./

6. Mısır ve Nil

Darîr Yûsuf'un Mısır'a gidişini canlandırır:

Bir deveye Yusufu bindürdiler
Mısır ilinün yolına gönildiler

...
Kârbân çün Mısra yakın geldiler
Nilün ırmagı katında kondılar

Hamdî:

Mısır eğerçi cemâl bağı idi
Cennet âhûları durağı idi

Taze servi biterdi ol bağın
Şah-ı tûbâsı gibi uçmağın

Nil hikâyede benzetmelerle kullanılmıştır. Ayrıca Nil kenarına geldiğinde Yûsuf'un duyguları anlatılırken zaman zaman Nil'e benzetmeler de yapılır;

Taşlıcalı Yahya Bey Yûsuf'un kervan ile Mısır'a gittiğinde Nil kıyısında hissettiklerini ve girip yıkanması sahnesini şöyle anlatır;

Gözü âyîne gibi Nil'e baktı
Bu seyre Nil gibi gönlü aktı

.....
İki gözden akıtdı hûn-ı gülgûn
Birisi Nîl oldu birisi Ceyhûn

Şeyyad Hamza da Mısır ve Nil ile ilgili ayrı ayrı yerlerde şöyle söyler:

Andan dahi göçtü gitti yolıra
Söz öğüştür bu gez erdi Mısır'a

.....
Yûsuf'u alır varır Nil katına
Buyurur ana gire anda yuna

Çün diler Yusuf ki kendözün yuya
Bir balık gelir metris olur suya

F. Mesnevîlerde Önem Verilen Bölümler

1. Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı

Hamdullah Hamdî mesnevîsinde iki konuya çok önem vermiştir ve tüm mesnevî bu iki konunun ayrıntılarıyla örülmüştür. İlk olarak Hz. Yûsuf'un kardeşleri ile aralarında geçenler ve ayrıca Züleyhâ'nın Yûsuf ile olan aşk macerası. 6241 beyitten oluşan bu eserin adeta bu iki bölümden oluştuğunu söylemek mümkündür. 346. beyitten itibaren Hamdî asıl hikâyeye girer ve hikâyeye için 5895 beyit ayırmıştır. İbn-i Abbas rivayetinden istifade ettiğini şair kendisi şiir içinde ifade eder:

Ol ki bu kıssayı hikâyet eder
İbn-i abbas'tan rivâyet eder

Hamdullah Hamdî kendi hayatını Yûsuf'un (as) çocukluk hayatına benzetmiş olmasından dolayı Yûsuf peygamberin çocukluk maceralarına ve kardeşleri ile aralarında olan bitene ayrıntılı olarak yer verir, zira hayat hikâyesinden öğrendiğimize göre 12 kardeşirler ve babasının, kendisi henüz 10 yaşındayken vefat etmesinden sonra büyük kardeşlerinin kendisine olan muamelesi ile Yûsuf peygamberin çocukluk hayatında yaşadıkları arasında benzerlikler bulmuş olmalıdır. İkisi de babaları tarafından en çok sevilmişler ve kardeşleri tarafından kıskanıldığı için acı işkencelere uğramışlardır.²²⁸ Şair bunu sebeb-i inşa bölümünde ifade etmektedir.

Şair;
Yusufun çekdügümce gussasını
Gussam okurdı bana kıssasını

Sözleriyle bunu ifade eder ve;
Yusufun kıssasın bahane getir
Kalbünün gussasın beyane getir

Diyerek, Yûsuf kıssasının kendi sıkıntılarını ve üzüntüsünü dile getirmek için vesile olduğunu söyler.

2. Kemal Paşazâde'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı

Kemal Paşazâde mesnevîsinde kardeşler ile Yûsuf arasında geçenlere de yer vermiş olsa bile hikâye özellikle Züleyhâ etrafında cereyan etmektedir. Kolayca bir hesap ile bunu farketmek mümkündür. 185 sayfalık bu eserde kardeşlerden bahsedilen 6 sayfa ve Yûsuf'un sultanlığına ayrılan 4 sayfayı da eklersek 10 sayfa dışında eser, 175 sayfa boyunca Züleyhâ'nın Yûsuf'la olan macerasından bahsetmektedir. Mesnevî boyunca uzun uzun

anlatılan konu Züleyhanın Yûsuf'a olan devasız aşkı ve ağlayıp inleyip Yûsuf'a yalvarmaları ve buna karşılık da Yûsuf'un dirayetidir. Yûsuf Züleyhâ'ya öğütler verir, anlatır fakat Züleyhâ bir türlü teskin olmaz. Züleyhâ Yûsuf'u elde edebilmek için her yolu denerse de isteğine ulaşamaz. Son 15 sayfalık bölümde ise Züleyhâ ile Yûsuf'un nikahı ve Züleyhâ'nın aşkının Yûsuf'a üstün gelmesi bölümleri ile bu aşk hikâyesi mutlu sona bağlanır. Kardeşlerin Mısır'a gelmesi ve çocuk Yûsuf'un rüyasının gerçekleştiği kavuşma sahnesine yer verilmez. Bu mesnevî Yûsuf'tan çok Züleyha'nın hikâyesidir denilebilir.

3. Erzurumlu Darîr'in Kissa-i Yûsuf'u

Erzurumlu Darîr'in Kissa-i Yûsuf adlı mesnevîsi 8 meclis bölümlerinden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları bazen Farsça, bazen de Türkçe olarak düzenlenmiştir. Fars Edebiyatından etkilendiği görülmektedir. Metin içinde Şî'r-i Yûsuf ya da Şî'r-i Züleyhâ gibi isimler taşıyan ve beyit sayısı 5-12 arasında değişen 21 gazel bulunmaktadır. Mesnevî tarzının dışında kaside şeklinde kafiyelenmiş gazeller veya münacaat nev'inden yine aynı vezinde, daha çok Yûsuf ve Zelîha dilinden şiirler bulunmaktadır. Hz. Peygamberin ve dört halifenin medhiye başlayıp tevhid kısmı bulunmayan bu eser, dünyanın faniliği, nicelerin gelip geçtiğinden bahisle, telif tarihi ve vezni belirtilerek salavat isteğiyle sona erdirilmektedir. Erzurumlu Darîr'in dînî dâsitânî türden bu mesnevîsi, az da olsa öğüt verici beyitleri de içermektedir.²²⁹

Erzurumlu Darîr'in mesnevîsinde, ağırlıklı olarak hemen hemen bazı ayrıntılar hariç olmak üzere bütün konulara yer verdiği görülmektedir. Diğer mesnevîlerden farklı olarak yer verilen abartılı harikulade olaylar göze çarpmaktadır. Örnek olarak; Züleyhâ'nın Mısır azizi ile evlendiği ilk gece Aziz'in, bir meleğin getirdiği bir cinle beraber olması ve Züleyhâ'nın korunması, Züleyhâ'nın ihtiyarladığında yüksek bir yere çıkıp Yûsuf'a seslenmesi ve bu feryadın Allah tarafından Yûsuf'a ulaştırılması ya da Züleyhâ kapıları kapatıp

²²⁸ Onur, Naci, *Yûsuf u Züleyhâ*, s. 14

²²⁹ Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, (Kitabevi yay., İstanbul-1999), s. 60

onu çağırdığında babasının hayalinin Yûsuf'un zina etmesine mani olması gibi sadece Erzurumlu Darîr'in mesnevîsinde karşımıza çıkan fevkalade olaylar dikkati çekmektedir. Bunların mesnevîdeki İsrailiyat etkisi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Şair İbn-i Abbas'tan rivayet ettiğini şiirin içinde ifade eder:

İbn-i 'Abbâs böyle buyurdu beyân
Dinle iy mü'mîn buni bâ-gûş-ı cân

Ayrıca Darîr'in Kıssa-i Yûsuf'unda diğer mesnevîlerden farklı olarak Yûsuf'un peygamberliğine vurgu yapılmaktadır. Zindan hayatı anlatılırken, zindandaki herkesin Yûsuf'a iman getirmesi, zindanda mucizeler göstermesi, Cebrail'in Yûsuf'a zindanda yedi yıl kalıp sonra da Mısır'a sultan olacağını haber vermesi, 32 dil bilen Şah-ı Reyhan'ın Yûsuf ibranice dua ederken onun söylediklerini anlamaması ve Yûsuf'un 32 dilde şaha Allah'ın birliğini anlatması ve Şahın da buna hayran olarak onun dînîne girmesi, Cebrail ile gelen vahiy üzerine Züleyhâ'nın isteğiyle Yûsuf'un dua etmesi ve Züleyhâ'nın gençlik ve güzelliğini geri kazanması, bu dua mucizesini öğrenen bütün halkın da müslüman olması gibi ayrıntılarla zenginleştirilerek dua, vahiy, peygamberlik gibi konulara oldukça vurgu yapılmıştır. Darîr'in mesnevîsini önce sözlü olarak meclislerde telif ettiği düşünülürse, dinleyenlere mesajlar verme çabasında olduğu sonucu da çıkarılabilir.

4. Şeyyad Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ'sı

Şeyyad Hamza'nın mesnevîsi klasik tertibe uygun bir dînî aşk hikâyesidir. Konular ve bunlara verilen ağırlıklar yönüyle Şeyyad Hamza'nın mesnevîsi aşağıda zikredilen ayrıntılardaki farklılıklar gibi konuların dışında Kuran'daki kıssayı esas almıştır. Diğer mesnevîlerden farklı bazı noktalar içermektedir. Nil nehrinde balıklarla konuşması, Züleyhâ'nın aşkından hastalanıp tabipler çağırması, Arabın Yakub'a Yûsuf'tan haber getirmesi gibi ayrıntılara sadece Şeyyad Hamza'da rastlanmaktadır. Ayrıca baba oğul ayrılığının sebebini de yine yalnız bu mesnevîde karşımıza çıkan bir olayla

kaderin adalet ettiği hikmetine bağlama gayreti göze çarpmaktadır. Yakub'un bir cariye den Beşir adında bir çocuğu olur ve o sıralarda da Yûsuf'un annesi vefat etmiştir. Yakub cariyenin sütünü Yûsuf emsin diye Beşir'i satmış, çocuğun anası bu yüzden ayrılık azabı çekmektedir ve o sıkıntı içinde kadın dua eder; kendisi oğluna kavuşmadıkça Yakub'un da oğluna kavuşamaması konusunda yapılmış bu dua kabul edilir. Yûsuf'un Yakub'a gönderdiği mektubu tesadüfen Beşir getirir ve böylece kavuşmaları mümkün hale gelmiştir. Ayrıca yine diğer mesnevîlerden farklı olarak bu mesnevîde Yûsuf'un kendi dînine girenler için kurduğu bir şehirden bahsedilir. Öyle ki Melik Reyhan dahi bu şehre, ancak iman getirmek şartıyla girebilmiştir. Son bir ayrıntı olarak hikâyenin bitirilişi de ilginçtir. Zeliha ve Yûsuf'un vefatından sonra Mısır'da kıtlık olur. Yûsuf'un tabutunu Nil ortasına koyarlar, kıtlık geçer. Sonraları da Allah'ın emriyle Musa (as) bu tabutu Yakub'un (as) yanına götürür.²³⁰

5. Taşlıcalı Yahya Bey'in Yûsuf ve Zeliha'sı

Taşlıcalı Yahya Bey'in mesnevîsi 5180 beyittir. Çalışmamıza konu ettiğimiz diğer mesnevîlerin değindiği bütün ayrıntıları ve konuları içermektedir. Bu sonucu tablolar bölümünde daha açık olarak görmek mümkündür. Taşlıcalı Yahya Bey'in mesnevîsi bu konuda en çok dikkati çeken eserdir. Tüm konuları ayrıntılı olarak anlatması, dilindeki akıcılık ve üslubundaki etkileyicilik açısından bu çalışmada karşılaştırılan diğer mesnevîler arasındaki üstünlüğü tartışma kabul etmeyecek şekilde açıktır. Hamdullah Hamdî ile şöhret bulan Yûsuf u Züleyha mesnevîsi, Yahya Bey'le de derinlik kazanmıştır. Hamdullah Hamdî'nin Molla Camî'den etkilendiğini ve onun eserini tercüme edip kendisinin de bazı konular ilave ederek eserini meydana getirdiğini düşünülecek olursa, Yahya Bey'in Yûsuf u Zeliha'da Câmî ya da Firdevsî'nin bir şârihi olmayıp tamamen kendi tarzında bir hikâye anlatması dikkatlerden kaçmayacaktır²³¹. Bu konuyu

²³⁰ Evliyâ Çelebi seyahatnâmesinde "Badehû Hazret-i Yûsuf'u da Hazret-i Süleyman tunc sanduka ile nehr-i Nil'den çıkarup Halîlû'r-Rahman'da Yakub Nebî cenbinde defn eyledi" demektedir. Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, (c. III, Topkapı Sarayı Müzesi Ktph. Bağdad Blm., no: 305), vk. 36a-37b

²³¹ Gibb, E.J.W. *Osmanlı Şiir Tarihi*, Tercüme Ali Çavuşoğlu, s. 95

kendisi de hâtime bölümünde ifade eder:

Bu te'lîf-i latîf ü dürr-i manâ
Hayal-i hâssım oldu ekseriya

Yakışmaz tercüme bu dâstâna
Ölü halvasını almam dehâna

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi Türk Edebiyatında özellikle XIV. yy'dan sonra çok ilgi görmüştür. İran etkisinin hissedildiği o dönemde Molla Camî'nin bu konudaki etkisi yoğun olarak hissedilmektedir. Sonraları yazılan Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahya'nın Yûsuf u Züleyhâ'ları üslup, ahenk ve konuyu işleyiş bakımından öncekilere göre çok başarılıdır ve bu alanda en çok tanınan ve birer şaheser kabul edilen eserlerdir. Özellikle XVI. yy'da Taşlıcalı Yahya Bey tarafından yazılan mesnevî, İran örneklerine benzememesi, bol bol yerli özellikleri taşıması yönleriyle Türk Edebiyatının bu konudaki en güzel, en orijinal ve mesnevî tarzının en kusursuz örneklerinden biridir.²³²

6. El-Bedrû't-Temmâm

Toplam 843 beyit olan arapça yazılmış bu eserin tam adı "El-Bedrû't-Temmâm fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam"dır. Türkiye Kütüphanelerinde manzum olarak yazılmış Yûsuf u Züleyha konulu tek arapça eser olma özelliği taşımaktadır. Eserin son kısmından anlaşıldığı kadarıyla şairi İsmail Ebû Hadrâ ismini taşımaktadır.

/838. O İsmail Ebû Hadrâ'dır. Ey Rabbim, günahlarını bağışla./

Ağırlıklı olarak bir konuda yoğunlaşmamış bütün konulara yer vermiştir. Diğer mesnevîlerden bu konuda ayrılmakla beraber Taşlıcalı Yahya Bey'in mesnevîsine benzemektedir denilebilir. Daha önce ifade edildiği gibi Taşlıcalı Yahya Bey de bir ya da birkaç konuda yoğunlaşmamış, tüm konulara yer vermiştir. Fakat ikisi arasında bu benzerlikten başka pek çok farklılıklar da

göze çarpmaktadır. Taşlıcalı Yahya Bey tüm konulara yer vermekle kalmamış bir roman gibi, bu konuların herbirine tafsilatlı olarak bölümler ayırmıştır. Buna karşılık arapça olan bu eserde özlü ifadeler kullanılmakta, çok fazla ayrıntıya girmeden hikâye üslubuyla anlatmakta ve olaylardan okuyucuyu haberdar etmektedir. Züleyhâ'nın Yûsuf'u zindana attırdıktan sonra yaşadığı pişmanlık sahnesini, Yakub'un Yûsuf'a olan hasretini çok etkileyici bir şekilde anlatması dikkati çekmektedir. Kardeşlerin Yûsuf'a çektirdikleri eziyetleri ve Züleyhâ ile Yûsuf'un kavuşmaları sahnesini de oldukça tafsilatlı olarak anlatmıştır. Mesnevîde Kur'an'da anlatılanlara sadık kalma çabası hissedilmekle beraber İsrailiyat etkisinden de tamamen uzak kaldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Şairin dili sade ve akıcıdır.

²³² **Kavcar**, Cahit, “Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı”, **TDAY Belleten** (1968) s. 158

II. MESNEVİLERİN BENZERLİK VE FARKLILIK TABLOSU

Tablo 1. İshak Peygamberin ölümü ve Yakub'un Ken'ân'a yerleşmesi

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et – Telebenti
İshak Peygamberin vefatı ve Yakub'un İs korkusuyla Şam'a gizlice gitmesi		+			+	
Yakub'un Şam'dan Kenan'a gidip kardeşi İs ile barışması		+			+	
Yûsuf'un annesi Rahil'in vefatı		+			+	
Halasının Yûsuf'a hırsızlık iftirası atarak yanında tutması		+			+	

Tablo 2. Yûsuf'un çocukluk dönemi, rüyası, kardeşlerinin kıskanması ve kuyuya atılması

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et – Telebenti
Yûsuf'un çocukluğu ve ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini gördüğü rüyası	+	+	+	+	+	+
Kardeşlerin Yûsuf'u kıskanmaları ve Kıra Götürmeleri	+	+	+	+	+	+
Yûsuf'un kuyuya atılması ve kuyudaki konuşmalar	+	+	+	+	+	+
Gömleğin kana boyanıp Yakub'a getirilmesi ve kurt yedi diye yalan söylemeleri	+	+	+	+	+	+

Tablo 3. Yûsuf'un kaybolması karşısında Yakub'un tepkisi

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Yakub'un feraset ile bu haberde hilaf bulması					+	+
Yakub'un kurtla konuşması	+	+				+
Yakub'un uzlete çekilerek ağlayıp inlemesi	+	+			+	+
Yakub'un Yûsuf'u Cebrail'e sorması		+				

Tablo 4. Kuyudan çıkması ve kervan yolculuğu

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Kervancının Yûsuf'u kuyuda bulup çıkarması		+		+		+
Yûsuf'un kardeşlerinden ağlayarak ayrılması		+				+
Kervana satılması	+		+			+
Kervan tarafından Yûsuf'un götürülmesi	+		+		+	+
Kervanla seyahat etmesi	+		+	+	+	+
Yolda annesinin kabri üzerinde ağlaması		+	+			
Kervandan kaçtığını zanneden kervancının Yûsuf'a bir tokat atması ve gökyüzünün karması, kervan ahâlisinin perişan olması ve tövbe etmeleri			+			
Yûsuf'un Nil nehrinde balıklarla konuşması	+					

Tablo 5. Züleyhâ ve görmeden Yûsuf'a aşık olması

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et- Telebenti
Züleyhâ'nın hikayesi dillere destan güzelliği			+	+		+
Züleyhâ'nın düşünde Yûsuf'u üç kere görmesi ve ona aşık olması	+	+	+	+	+	
Aşk ıstırabıyla günden güne erimesi			+	+		
Züleyhâ'nın babasının Mısır Azizine mektup yazarak kızının derdini anlatması			+	+		
Züleyhâ'yı hükümdarların istemeleri		+		+	+	
Mektubu alan Mısır azizinin Züleyhâ'ya talip olması			+	+		
Züleyhâ'nın Mısır azizi ile evlendirilmesi	+	+	+	+	+	
Züleyhâ'nın Mısır'a gidişi		+	+	+		
Züleyhâ'nın Azizi görünce rüyasında gördüğü kişi olmadığını anlayıp mustarip olması		+	+			
Azizin Züleyhâ'ya yaklaşamaması			+		+	+

Tablo 6 Yûsuf'un Mısır'da Aziz'in sarayına satılması

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et – Telebenti
Yûsuf'un Mısır'da alayışle karşılanması			+			+
Yûsuf'un Mısır'da açık arttırma ile satılması	+	+	+		+	+
Bazıga adındaki şahsın Yûsuf'a aşkından irşat olup bir harabede ibadetle meşgul olması		+				
Yaşlı bir kadının Yûsuf'u bir yumak yün karşılığında almak istemesi		+	+			
Züleyhâ'nın Yûsuf'u görünce tanınması			+			
Züleyhâ'nın ısrarı ile Yûsuf'un ağırlığınca altın karşılığında Mısır azizi tarafından satın alınması	+	+	+	+	+	+

Tablo 7. Yûsuf'un Mısır sarayındaki hayatı

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et- Telebenti
Mısır Azizinin Yûsuf'a sevgisinin artması			+			+
Yûsuf'u satan kervancının pişman olup Azize varıp Yûsuf'u son bir defa görüp şehri terk etmesi		+				
Yûsuf'un Kenan'dan gelen birine Yâkup'u sorması		+				
Yûsuf'un babası Yakub'un perişan olduğunu öğrenmesi ve Züleyhâ'nın onu teselli etmesi		+				
Züleyhâ'nın Yûsuf'un üzüntüsünü gidermek için bir adam aracılığı ile Yûsuf'a Yakub'un öldüğünü söyllettirmesi		+				
Züleyhâ'nın Yûsuf'a hikayeler anlatması		+				
Hiz. İbrahim oğlu İsmail'in kurban edilmesi hikayesinin tafsili		+				
Züleyhâ'nın büyük bir aşkla Yûsuf'a bağlanması	+	+	+		+	+
Züleyhâ'nın aşkından hastalanıp tabipler çağırması	+					
Züleyhâ Yûsuf'a ulaşamayıp dadısının ona nasihat etmesi		+			+	
Dadısının Yûsuf'a gidip Züleyhâ'nın ahvalini anlatması ve yalvarması		+		+		

Tablo 8. Sarayda Züleyhâ'nın Yusuf'a ilan-ı aşkı

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Züleyhâ'nın tekrar Yûsuf'a ilan-ı aşk etmesi		+		+		
Aralarında muhabbet sebebi olsun diye Züleyhâ'nın Suhuf-u İbrahim'i bana öğret diye Yûsuf'a yalvarmasıdır		+				
Yûsuf'un Azize sadakati	+	+			+	
Yûsuf'un kaçmak istemesi ve bir Kenan'lı ile babasına haber göndermesi					+	
Yûsuf'un ayrılığı ile Züleyhâ'nın ıstırabı					+	
Yûsuf'un Züleyhâ'ya kuyuya atılışını anlatması					+	
Yûsuf'un Yakub'a haber göndermesi					+	
Yûsuf'un çobanlık yapmak istemesi ve Züleyhâ'nın bunun sebeplerini hazırlaması		+			+	
Züleyhâ'nın Yûsuf'un resmini üzerine nakşettiği sarayı yaptırması	+		+		+	
Züleyhâ'nın Yûsuf'u daveti		+	+		+	+
Züleyhâ'nın Yûsuf'u elde etmek için 7 saray yaptırması		+		+		+
Yûsuf'u sıra ile o saraylara davet edip kendisini de süslemesi		+		+		

Tablo 9. Züleyhâ'nın Yûsuf'u çağırması ve Aziz tarafından yakalanması

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Züleyhâ'nın maksuduna nail olma çabası		+	+	+	+	+
Yûsuf'un bir bürhan görerek Züleyhâ'dan uzaklaşması	+	+	+			+
Yûsuf'un Aziz tarafından yakalanması	+	+		+	+	+
Beşikteki çocuğun Yûsuf'un suçsuzluğuna şahitlik etmesi	+	+	+			+
Yûsuf'un Azize suçsuzluğunu söylemesi		+		+		+
Mısır hanımlarının davet edilmesi ve Yûsuf'u görünce hayretten ellerini kesmeleri	+	+	+	+	+	+
Mısır hanımlarının Züleyhâ'yı mazur görmeleri	+				+	+

Tablo 10. Yûsuf'un zindandaki dönemi

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Yûsuf'un zindana atılması	+		+	+	+	+
Züleyhâ'nın pişman olması ve ayrılıktan mustarip olması		+		+	+	
Züleyhâ'nın geceleri gizlice zindanda Yûsuf'u görmeye gitmesi		+	+	+	+	+
Züleyhâ'nın Yûsuf'un sesini duyabilmek için zindancıya onu dövdürmesi		+	+			
Yûsuf'un zindandakilere ihsan etmesi ve rüya teviline başlaması		+	+		+	+

Tablo 11. Yûsuf'un zindan dönemi ve rüya tabirinin öğretilmesi (Nübüvveti)

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Zindanda Saki ve Ekmekçinin rüyalarını tabir etmesi		+	+	+		+
Mısır Reyyanı'nın Yûsuf'a rüya tabir ettirmesi		+	+	+	+	+
Yûsuf'un Mısır Hükümdarının Rüyasını tabir etmesi; 7 yıl kıtlık, 7 yıl bolluk meselesi	+	+	+	+		+
Reyyan'ın Yûsuf'a ihsanda bulunması		+		+		+
Bir arabın zindanda Yûsuf'u ziyaret ederek babasının ızdırabını, ağlamaktan gözlerinin görmez olduğunu ve fakirliğini anlatması	+					
Arabın Yakub'a Yûsuf'tan haber getirmesi	+					

Tablo 12. Yûsuf'un suçsuzluğu ve zindandan çıkışı

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Yûsuf'un suçsuz oluşunun kadınlar tarafından ilanı			+			+
Züleyhâ'nın Yûsuf'un suçsuz olduğunu itirafı			+			+
Yûsuf'un zindandan çıkması	+	+	+		+	+

Tablo 13. Aziz'in ölümü, Züleyhâ'nın perişan olması

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et-Telebenti
Azizin (Kıtfir, Potifar) vefatı	+			+	+	+
Züleyhâ'nın Kıtfir'in vefatından sonraki macerası				+	+	+
Züleyhâ'nın Yûsuf'tan haber verenlere tüm malını dağıtması		+	+	+	+	+
Aziz tarafından Züleyhâ'nın terk edilmesi			+			

Tablo 14. Yûsuf'un sultanlığı, kardeşleri ve babasına kavuşması

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et- Telebenti
Yûsuf'un sultanlığı	+	+	+	+	+	+
Yûsuf'un raiyetine güzel ahlakla muamele etmesi		+			+	+
Yûsuf'un kardeşlerinin buğday almak için Mısır'a gelmeleri ve Yakub'un Yûsuf'a kavuşma hikayesi	+		+		+	+
Kardeşlerin Mısır'a ilk gelişi	+	+	+		+	+
Bünyamin ile Yûsuf'un konuşmaları ve bir hile ile onu alıkoyması	+	+	+			+
Kardeşlerin Mısır'a ikinci defa gelişi	+	+	+		+	+
Kardeşlerin Yakub'a macerayı anlatmaları	+		+		+	+
Yakub'un Bünyamin'i alıkoyduğu için Yûsuf'a sitem dolu bir mektup yazması			+			+
Kardeşlerin üçüncü defa Mısır'a gelmeleri ve Yakub'a gömleğin gönderilmesi	+	+	+		+	+
Yûsuf'un kardeşlerini bağışlaması	+	+	+		+	+
Yâkup gömleği gözüne sürünce gözlerinin açılması	+	+	+		+	+
Yûsuf'tan Yakub'a mektup	+	+	+			
Yakub'un Mısır'a gelerek Yûsuf'a kavuşması		+	+		+	+
Yûsuf'un rüyasının gerçekleştiği sahne	+	+	+		+	+

Tablo 15. Yûsuf'un Züleyhâ ile evlenmesi ve vefat etmesi

	Şeyyad Hamza	T. Yahya Bey	E. Darir	K. Paşazade	H.Hamdi	Et- Telebenti
Züleyhâ'nın Yûsuf'un duasıyla gençlik ve güzelliğini yeniden elde etmesi		+	+	+	+	+
Allah'ın Yûsuf ile Züleyhâ'nın nikahına izin vermesi	+	+	+	+	+	+
Züleyhâ'nın ihlas ile imana gelmesi		+			+	+
Yûsuf'un da Züleyhâ'ya aşık olması ve onun için ibadethane yaptırması		+		+	+	+
Yakub'un vefatı	+	+			+	+
Yûsuf'un Allah'a kavuşmak istediği duası	+	+			+	
Yûsuf'un vefatı	+	+			+	+
Züleyhâ'nın üzüntüden helak olması		+			+	+

SONUÇ

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi kutsal kaynaklı olması dolayısıyla bir dîni kimliğe sahiptir. Kahramanının bir peygamber olması nedeniyle hikâyenin öğretici yönü önem kazanmaktadır. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de bu hikâyeye, "Ahsenü'l-Kasas" denmektedir. Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleri, diğer aşk hikâyelerinden birçok yönü ile farklılıklar gösterir. Öncelikle hikâye sadece şairinin muhayyilesinden çıkmış değildir. Kaynağını kutsal kitaplardan almıştır. Mesnevî şairlerinin de bu kaynaklardan derlediklerini kendi hayal dünyalarında zenginleştirerek eseri meydana getirmeleri hikâyeyi benzerlerinden ayıran önemli özelliktir.

Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri günümüze kadar bir çok kültürün ve edebiyatın konusu olmuştur. İslam öncesi eserlerde ve Kitab-ı Mukaddes'te de hikâye edildiği için diğer semavî dinlerin mensuplarının edebiyatlarında da yer almıştır. Kur'an-ı Kerim'de baştan sona bir sûre ile anlatılması hikâyenin önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Kutsal kitaplarda; Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği gibi bunların tefsirlerinde de geniş yer almaktadır. Ancak Kur'an'da Yûsuf hikâyesinin, Talmud ve Kitab-ı Mukaddes'ten farklı olduğu yönler ortaya çıkar. Kur'an bazen diğer kitaplarda bahsedilmeyen olayları zikretmekte, bazen bir takım olayları zikretmemekte veya Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'ta anlatılan bazı bölümleri reddetmektedir.

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi İslam Edebiyatının bütün şubelerinde etkileri görülmektedir. Arap, Türk ve Fars Edebiyatlarında önemli izleri görülen hikâye, değişik eserlere de konu olmuştur. Öncelikle, Kur'an kaynaklı olduğundan dolayı dîni eserlerde yer almıştır. Tefsirlerde uzun bölümler şeklinde bir çok ilim adamı tarafından zikredilen hikâye, müstakil Yûsuf sûresi tefsîri olarak da kaleme alınmış, ayrıca peygamberler tarihî ve sîret kitaplarında da yer almıştır. Hikâye, dîni eserlerin yanısıra edebî eserlerde de görülmektedir. Dîni eserlerden etkilenecek ortaya çıkan edebî eserler; nazım ve nesir şekillerinde yazılmıştır.

Araştırma konusu olarak incelenen arapça eserler, Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma ve matbu eserlerle sınırlı kalmıştır. Bu konuda yapılacak bir çalışmada, kullanılacak arapça yayınların daha fazla olması gerekirdi. Ancak Türkiye'de bu yayınlara ulaşmanın zorluğu ve arap ülkelerindeki kütüphanelerde araştırma yapma imkanlarının kısıtlı olması, Türkiyedeki kütüphanelerde bulunan eserlerle yetinmeyi zorunlu kılmıştır.

Türkiye kütüphanelerinde yapılan araştırma sonucu edebiyat alanında incelenebilecek özelliğe sahip tek arapça eser olan, Şeyh İsmail Ebu Hadra Et-Telebentî'ye ait manzum bir Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi "*El- Bedrû't-Temmâm Fî Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*", Arap Edebiyatı örneği olarak incelenmiştir.

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi Klasik Türk Edebiyatının başlıca mesnevîlerindendir. Türk Edebiyatında nazım şekli itibariyle İran Edebiyatının derin etkileri görülür. İran Edebiyatında kıssayı ilk olarak Molla Câmi yazmıştır. Ancak ondan daha önce yazılmış pek çok Türkçe Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri vardır. Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinin mazisi hicrî yedinci yüzyıla kadar uzamaktadır. Ancak mesnevî tarzının Türk Edebiyatına İran Edebiyatından geçtiği de bir gerçektir.

Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ hikâyesini konu alan otuzdan fazla mesnevî olmakla beraber dil ve edebî özellikleri ve halk arasında yaygın olma yönleriyle birkaç eser dikkati çeker. Çalışmaya konu edilmiş olan beş mesnevî, Türk dilinde yazılmış önemli Yûsuf u Züleyhâ hikâyelerindendir.

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi, Dîvan Edebiyatına pek çok mazmun ile katkıda bulunmuş nadir eserlerden biri olma özelliğine sahiptir. Üzerinden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen unutulmamış bir hikâye olarak varlığını korumuştur. Dîvan şairlerinin zihinlerinde hâlâ taptaze olduğunun da bir göstergesi olan bu mazmunlar klasik ediplerimizin şiirlerinde, mesnevîlerinde, gazellerinde sıklıkla görülmektedir. Bu mazmunlar insan ile ilgili çok zengin bir malzemeyi içinde bulundurmaktadır. Günümüz insanına aşk, şefkat, entrika, kıskançlık, zayıflık, hükümrانlık, hasret, haset, kin, nefret, devlet, otorite vb. pek çok konuda ilginç sahneler ve dersler sunan bu hikâyede, günümüzde de değişmeyen pek çok değer mevcuttur.

Çalışmada Dîvan Edebiyatı manzum eserlerinden beyitlerin derlenmesi ile, Yûsuf u Züleyhâ hikâyesine ait mazmunların Dîvan Edebiyatında ne gibi izler bırakmış olduğunu incelemeye çalışıldı. Bu bölümde amaçlanan Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinin yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüş, izleri silinmemiş bir hikâye olduğunu göstermektir.

Son bölümde Türk Edebiyatından seçilmiş beş mesnevî ile Arap Edebiyatından seçilmiş bir mesnevî karşılaştırılmıştır. Mesnevîlerde Yûsuf hikâyesi, müelliflerinin hayal gücü ile zenginleşmiş, farklı cepheleri ile gelişmiş anlatım ve yorum zenginliğine sahip olmuştur. Yine mesnevîler, müelliflerinin en çok önem verdiği bölümlerin daha geniş anlatılması ile aynı konuda olmasına rağmen farklı eserler olarak ortaya çıkmışlardır. Kimi mesnevî Hz. Yûsuf'un çocukluk maceralarını uzun uzun anlatır. Bir diğeri peygamberliğine vurgu yaparak onun nübüvveti ile ilgili bahisleri ön plana çıkarır. Kimi ise, bir aşk hikâyesi olma özelliğinin altını çizer ve Yûsuf ve Züleyhâ'nın aşklarına geniş yer

ayırır. Son bölümde mesnevîlerde ağırlıklı olarak önem verilen konular ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı olarak anlatılan hikâye, her iki kutsal kaynaktaki yorum ve anlatım farklılıkları dikkatleri çeker. Bu kaynakları esas alan müelliflerin eserlerinde de bunun etkileri görülmektedir. İman, itikad ve peygamberlik misyonu yönlerinden Tevrat ve Kur'an farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Bu hikâyeyi aktaranların ifadelerinde ise en çok hangi kaynaktan etkilendikleri, yaklaşım tarzlarından belli olmaktadır. Mesnevîlerde yaygın bir şekilde Tevrat etkisi görülmektedir. Tevrat, hikâyenin ayrıntılarına Kur'an'a nisbeten daha fazla yer verdiği için mesnevî şairleri ayrıntılarda Tevrat'tan faydalanmışlardır. Ancak, Kur'anî bir çerçevede kurgulamış oldukları ve Tevrat'taki itikat bozukluklarından uzak durdukları da gözden kaçmamaktadır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısasü'l-Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Çile yay., İstanbul-1981

Ak, Coşkun, *Muhibbi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara- 1987

Akkuş, Metin, *Nef'i Divanı*, Akçağ yay., Ankara-1993

Aksoy, Eyüp, *Bir Aşkın Analizi*, Gençlik yay., İstanbul-1997

**Ayan, Hüseyin, *Cevri: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Basımı*,
Erzurum Atatürk Ü. Ed. Fak yay.**

Ayan, Hüseyin, *Nesimi Divanı*, Akçağ yay., Ankara-1990

Bacude, Hasan Muhammet el-Mekki, *El-Vahdetü'l-Mevduiyye fi Suret-i Yûsuf Aleyhisselam*, Darü'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire-1973

**Bakari, Ahmed Mahir, *Yûsuf fi'l-Kur'an*, Müessesetü's-Sekafeti'l-Camiiyye,
İskenderiye-1971**

- Banarlı, N. Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul-1997**
- Bayraktar, Nail, *Hediyetü'l – Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Asarü'l-Musannifin*, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul-1992**
- Brockelman, Carl, *Geschichte Der arabishen Litteratur*, E.J.Brill, Leiden-1943**
- Buzeyne, Muhammed, *Ruvvadü's-Şi'ril-Ginâi fî Tunus*, Şerîketü Fünûni'r-Resîm ve's-Sahâfe, Tunus-1987**
- Çavuşoğlu, Mehmet, *Helaki Divanı*, İ.Ü.Ed. Fak. yay., İstanbul-1982**
- Çavuşoğlu, Mehmet, M. Ali Tanyeri, *Hayreti Divanı*, İ.Ü.Ed. Fak. yay., İstanbul-1981**
- Çavuşoğlu, Mehmet, *Vasfî Divanı*, M.E.B. yay. Ankara-1971**
- Çavuşoğlu, Mehmet, *Yahya Bey ve Divanından Örnekler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara-1983**
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî*, Kitabevi yay., İstanbul-1999**
- Çetin, Nihad, *Eski Arap Şiiri*, İÜ Ed. Fak. Yay., İstanbul-1973**
- Deccani, Zahiye Ragıp, *Yûsuf fî'l -Kuran'il - Kerim ve't –Tevrat*, Darü't - Takrib, Beyrut-1994**
- Demirel, Mustafa., *Yûsuf u Züleyhâ: Kemal Paşazade*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ankara-1983**
- Derveze, İzzet, *Et-Tefsirü'l-Hadis, Nüzul Strasına Göre Kur'an Tefsiri*, Ekin yay., İstanbul-1997**
- Dilçin, Dehri, *Şeyyad Hamza, Yûsuf ve Zeliha*, TDK. yay., İstanbul-1945**
- Dilçin, Cem, *Türk Şiir Bilgisi*, TDK yay.**

- Ebu Hamde**, Muhammed Ali, *Fi't-Tezevvuki'l-Cemal-i Li Suret-i Yûsuf*, Darü'l-Beşir, Amman-1991
- Ebü'l-Arab**, Muhammed b. Ahmed b. Temim et-Temîmî el-Mağribî, *Tabakâtu ulemâi Tunus*, Dârü'l-Kitabi'l-Lübnânî, Beyrut-ty.
- Ebü'l-Kasım**, Muhammed Kirru, *Müstedrekü'l-Fehresi't-Tarihi li'l-Müellefati't-Tunusiyye*, Beytü'l-Hikme: el-Müessesetü'l-Vataniyye li't-Tercüme ve't-Tahkîk, Tunus-1988
- El-Balisani**, Muhammed Taha, *El-Kavlü'l-Munsif fi Tefsir-i Suret-i Yûsuf*, Matbaatü'l Vezareti'l-Evkaf, Bağdat- t.y.
- El-Bursevi** , İsmail Hakkı b. Mustafa el-Celveti, *Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, Matbaa-i Amire, İstanbul-1279
- El-Celveti**, Yakub b. Mustafa, *Neticetü't-Tefasir fi Sure-i Yûsuf*, Arif Efendi Matbaası; İstanbul-1118
- El-Hamevî**, Yâkût, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, Matbaatü'l-Hindiyye, Mısır-1909
- Ergun**, S. Nüzhet, *Baki Divanı*, Bozkurt Matbaası, İstanbul-1935
- Er-Razi**, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammet b. Ömer Fahreddin *Yûsuf (asm) Beyne Mekre'l- İhve ve Kaydü'n-Nisve*, (Trc. Muh. Ali Ebu'l-Abbâs), Mektebetü'l-Kuran, Kahire- t.y.
- Ertaylan**, İ. Hikmet, *Yûsuf ve Züleyhâ*, İ.Ü. Ed.Fak. yay., İstanbul-1960
- Es- Süyuti**, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *Def'ut-Taassüf an İhvet-i Yûsuf*, y.y., Lahor- t.y.

- Es-Sabûnî**, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Ensar Neşriyat, İstanbul-1987
- Et- Telebenti**, Şeyh İsmail Ebu Hadra, *El- Bedrû't -Temmam fî Kıssat -i Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*, Matbaatü'l -Fütuhu'l -Edebiye, Mısır-t.y.
- Faik Reşat**, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, I. cilt. y.y., İstanbul-1910
- Furat**, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İÜ Ed. Fak. Yay., İstanbul-1996
- Gazzali**, Mecdüddin Ahmed b. Muhammet, *Bahrü'l -Mahabba fî Esrari'l -Mevedde fî tefsir-i Sure-i Yûsuf*, y.y., Bombay-1894
- Gibb**, E.J.W. *Osmanlı Şiir Tarihi*, Tercüme Ali Çavuşoğlu, Akçağ yay. Ankara-1999
- Gölpınarlı**, Abdalbaki, *Fuzuli Divanı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1948
- Hicâzî**, Prof. Dr. M. Mahmut, *Furkan Tefsiri*, İlim yay., İstanbul-1989
- Hilal**, Muhammed Muhammed, *Er-Rahik fî Kıssat -i Yûsuf es-Siddik*, Mektebetü'l – İman, Kahire-1993
- İbn Kayyim** el-Cevziyye, *Ravzatü'l-Muhibbin ve Nüzhetü'l-Müştafin*, (nşr.A. Ubeyd), Mektebetü't-Tevfikiye, Dimaşk-1349
- İpekten**, Haluk, *Naili Divanı*, Akçağ yay., Ankara-1990
- İsen**, Mustafa, *Usuli Divanı*, Akçağ yay., Ankara-1990
- İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul-1946
- İsmail Paşa**, Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, MEB, İstanbul-1951
- Karahan**, Leyla, *Kıssa-i Yûsuf:Darîr*, TDK yay., Ankara-1994
- Katip Çelebi**, *Keşfü'z-Zûnun*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul-1947

- Kayaalp, İsa, *Sultan Ahmed ve Divanı*, Hz. Akşemseddin Vakfı, İstanbul-1994**
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcümü'l-Musannifin Kütübü'l-Arabiyyîn*, Darü İhya et-Türa el-Arabî, Beyrut-1957**
- Kurnaz, Cemal, Mustafa İsen, *Şeyhi Divanı*, Akçağ yay., Ankara-1990**
- Kutup, Seyyid, *Fi zilâl-il Kur'an*, VIII. cilt, Hikmet yay., İstanbul-1986**
- Levend, A. Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. cilt, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara-1984**
- Macit, Muhsin, *Nedim Divanı*, Akçağ yay., Ankara-1997**
- Mehmet Tahir, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II. cilt, y.y., İstanbul-1333**
- Mengi, Mine, *Mesihî Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara- 1995**
- Mermer, Ahmet, *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Akçağ yay., Ankara-1997**
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhimü'l-Kur'an*, II. cilt, İnsan yay., İstanbul-1986**
- Muhammed Reşit Rıza, *Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, y.y., Mısır-1355**
- Nebi, Malik b. *Kur'an-ı Kerîm Mucizesi*, (çev. Ergun Göze) ,T.D.V. yay., Ankara-1991**
- Onay, A. Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, T.D.V. yay., Ankara-1993**
- Onur, M. Naci, *Yûsuf u Züleyhâ/Hamdullah Hamdî*, Akçağ yay., Ankara-1991**
- Pala, İskender, *Divân Edebiyatı*, Ötüken yay., İstanbul-1996**
- Pala, İskender, *Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ yay., Ankara-1995**
- Pala, İskender, *Necati Bey Divanı*, Timaş yay. İstanbul-1998**
- Paşazade, Kemal, *Yûsuf u Züleyhâ*, Haz. Dr. Mustafa Demirel, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara-1983**

- Sa'lebi**, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *Kıssa-i Seyyidina Yûsuf es-Sıddık b. Seyyidina Yakub Aleyhisselam*, Şeref Matbaası, Mısır-1301
- Sami**, Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lam*, y.y. İstanbul-1308
- Sami**, Şemseddin. *Kâmus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul-1317
- Sezgin**, Fuat, *Geschichte Des Arabischen Schrifttums*, E.J. Brill, Leiden-1967
- Storey**, C.A., *Persian Literature* (Fars Edebiyatı Ansiklopedisi), c. V., London 1994
- Süreyya**, Mehmet, *Sicill-i Osmani*, II. cilt, Matbaa-i Amire, İstanbul-1311
- Tarlan**, Ali Nihat (Yayına hazırlayan), *Zatî Divanı*, y.y. İstanbul-1970
- Tarlan**, Ali Nihat, *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ yay. Ankara- 1992
- Tarlan**, Ali Nihat, *Hayali Bey Divanı*, İ.Ü.Ed. Fak. yay., İstanbul-1945
- Tarlan**, Ali Nihat, *Zatî Divanı*, İ.Ü.Ed. Fak. yay., İstanbul-1970
- Togan**, Z. Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İ.Ü. Ed. Fak. yay., İstanbul-1970
- Tulum**, Mertol, Tanyeri M. Ali, *Nev'i Divanı*, İ.Ü.Ed. Fak. yay., İstanbul-1977
- Türk Ansiklopedisi*, XIX. cilt, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul-1976
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, IV. cilt, (Hilye mad.) Dergah yay., İstanbul-1977
- Yahya Bey**, Taşlıcalı, *Yûsuf ve Zelîhâ*, (Yayına hazırlayan Dr. Mehmet Çavuşoğlu) İ.Ü. Ed. Fak. yay., İstanbul- 1979
- Yazır**, M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, IV.cilt, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul-1979
- Yeni Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul-1995

Yücel, H. Âli, *Türk Edebiyatı Nümûneleri*, Devlet Matbaası, İstanbul-1939

Zaferü'l-İslam Han, *Yahudilikte Talmud'un Mevkii ve Prensipleri*, (çeviren: Doç.Dr. Mehmet Aydın), İhya yay., İstanbul-1981

Zirikli, Hayrettin, *El-A'lâm Eşhürü'r-Ricâl ven-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Mütearribîn ve'l-Müsteşrikîn*, Kahire-1959

MAKALELER

Derman, M. Uğur. “Yazı San’atımızda Hilye-i Saâdet” *İlgi Dergisi*, sayı: 28, Aralık 1979

Dolu, Halide, “Sultan Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Manzum bir Yûsuf Hikayesi” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, V. cilt, Aralık-1953

Dolu, Halide, “Yûsuf Hikayesi hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nûshalar” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV. cilt, 1952

Dolu, Halide, “Yûsuf Hikayesinde Aşk Temi” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, V. cilt, 1953

Ertaylan, İsmail Hikmet, “Türk Dilinde Yazılan İlk Yûsuf ve Züleyhâ” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, III. cilt, I, II, sayı, 1948

Kavcar, Cavit, “Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı” *Türk Dili Ararırtırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968

Korkmaz, Zeynep, “Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevisinin Tanınmayan Bir Yazması ve Eserin Yazarı” *Türkoloji Dergisi*, c. III, 1953

Köktekin, Kazım, “Bir Yûsuf u Zeliha Şairi Olarak Süle Fakih ve Eseri” *Türk Dili Ararştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1967

Levend, Agah Sırrı, “Divân Edebiyatında Hikâye” *Türk Dili Ararştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1967

Levend, Agah Sırrı, “Hamdi’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı” *Türk Dili Ararştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968

YAZMA ESERLER:

Ali et-Temmam, *Kıssa-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., Fatih 40/7

Darir, *Yûsuf u Zeliha*, İÜEF. TD. SEM 147 Dmb N.: 4025

Ebu Hafs Siracüddin b. Ömer b. İbrahim el-Ensari el- Avsi el-Maliki el-Müzekkir, *Zehrü'l -Kimam fi Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselam*, Süleymaniye kütp, Fatih 3913-3914

El-Birgivi, Muhyiddin Muhammed b.Pir Ali, *Ahsenü'l-Kasas*, (Tefsir-i Sure-i Yûsuf), İ.Ü. Merkez kütph. Blm: Ara, Dmb. No: 4139, kyt.no: 4742

El-Afvi, Yakub b. Mustafa, *Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, Köprülü 3077, AHM,19

El-Ensari, Ahmed b. Abdullah, *Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, Tire 36,71, NEC 35,70

El-Ensari, Ahmed b. Ruhullah, Tefsir-i Sure-i Yûsuf, Süleymaniye. Kütph., LAL 174

El-Ensari, Ebu Ali Ömer b. İbrahim, (Tahkik.: Ahmed İbrahim Matracız,) *Müntehab-ı Zehrü'l-Kemam fi Kıssat-i Yûsuf*, İ.Ü. Merkez, ARA 6336

El-Gucduvani, Nimetullah, *Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph. 38227, H.H,116

El-Malati, Ahmed b. Ömer, *Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., FAT 570

Es- Süyuti, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *Def'ut-Taassüf an İhvet-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., LAL 678

Esad Paşa, Köprülüzade, *Terceme-i Yûsuf u Zeliha* , Süleymaniye Kütph.73557, LAL 1697

Es-Süruri, Muslihuddin Mustafa b. Şaban el- Geliboli, *Sure-i Yûsuf Tefsiri*, Süleymaniye Kütph., Yazma Bağışlar 23

Et- Telebenti, Şeyh İsmail Ebu Hadra, *El- Bedrü't-Temmam fî Kıssat-i Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam*, (Manzum), Marm. İlahiyat Fak. Kütph., ÖĞÜ 1227

Hamdi Çelebi, Hamdullah Ahmed b. Akşemseddin Muhammed, *Yûsuf ile Züleyhâ*, (yazma) Sülm. Kütph., Hacı Mahmud Efendi 3534 sıra no: 123901, kayıt no: 40446, ist. trh: 972

Hemedani, Ebu Mansur Şehredar b. Şireveyh, *Kıssat u Yûsuf*, Kayseri Rşd.2329, RAŞ 6877

İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Yûsuf ve Zeliha*, Süleymaniye. Kütph. 70223, Lala İsmail 621

İbnü'l- Cevzi, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l- Ferec Cemalüddin, *Zehrü'l-Anik fî Kıssa-i Yûsuf u Siddik*, (Yûsuf suresi tefsiri) İ. Ü. Merk. Kütph. Blm. ARA.82

İbn'ül-Arabi, Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Kıssa-ı Yûsuf*, Süleymaniye Kütph. Bağdatlı Vehbi Ef. 159, ŞEH 1342

İstanbuli, Ali, *Risale Fi Tefsir-i Sure-i Yûsuf ve'l-Hades Fi's-Salat*, Süleymaniye Kütph. 86511, REŞ 1046

Köprülüzade Esad Paşa, *Terceme-i Yûsuf u Zeliha*, Süleymaniye Kütph., Lal. 1697, kyt. No: 73557, YAZ 149, kyt.no: 105500

Mehmed b. Ahmed Tarsusi, *Kıssa-i Yûsuf*, TUYATOK 1010, blm.: ADA 630

Mehmed, b. Ebu'l-Abbas Ahmed, *Kıssa-i Yûsuf*, Vahitpaşa Kütph.857, Dmb.no:841

Mevlanazade, Ahmed b. Mahmud el- Herevi, *Haşiye ala Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, Süleymaniye Kütph., ŞEH. 313, REŞ 1093

Muhammed b. Ebu'l-Abbas İbnü'l-Mukri, *Tefsir Sure-i Yûsuf*, Topkapı 6196, REV194

Osman b. Abdullah, (Tahkik), *Kıssa-iYûsuf*, Byz. Devlet Kütph. 2845, Blm.: Bey. 3473; Bey. 3261

Sadrüşşeria es-Sani, Ubeydullah B. Mesud, *Risale Te'vil-i Kıssa-ı Yûsuf*, Süleymaniye Kütph. 7653, AYA 1980, Süleymaniye. Kütph., Lal 678, Hek 943, Esa 3553, Esa 3678, Fey 2121, Esa 3623 Millet Ktph. Gen 7481 (Lahor basımı)

Şemseddin Abdurrahman b. Mervan, *Kıssa-i Yûsuf*, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Kütph., Dem.n: 87, İst. trh.: 958

Şeyh Abdülmuhsin Zeynelabidin el-Gürani, *Tefsir-i Sure-i Yûsuf*, Zeytinoğlu 66, dmb. no:29

Yakub Asm, *Mektub u Yakub en- Nebi ila Yûsuf Aleyhisselam*, Süleymaniye. Kütph. ŞEH 2755

TEZLER

Dolu, Halide, *Menşeyinden Beri Yûsuf Hikayesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi, İstanbul-1952

Çelik, Bayram, *Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisi ile Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde İnsan Psikolojisi*, Y. Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana-1998

Mutluel, Osman, *Kur'an-ı Kerim'deYûsuf Kısası ve Kısadan Çıkarılan Prensipler*, Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fak, Erzurum-1985

Şahin, Nafiz, *Tevrat'ın Tekvin bölümü ile Kur'an-ı Kerim'deki Yûsuf hikayesi*, Y. Lisans Tezi 1988

